

AKF, Danmarks Evalueringsinstitut, NIRAS Konsulenterne og UdviklingsForum

Evaluering af loven om pædagogiske læreplaner

Slutevaluering

Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender, marts 2008

Forfattere:

NIRAS Konsulenterne A/S:
- Hanne Nielsen, konsulent
- Thomas Thorgård, konsulent

Danmarks Evalueringsinstitut:
- Camilla Wang, områdechef

AKF:
- Jill Mehlbye, docent

UdviklingsForum I/S
- John Andersen, konsulent
- Søren Gundelach, konsulent
- Kjeld Rasmussen, konsulent

Indholdsfortegnelse

1. Indledning 1
1.1 Formål med evalueringen 2
1.2 Metoder og datagrundlag i evalueringen 4
1.3 Læsevejledning 5

2. Konklusion og anbefalinger 6
2.1 Konklusioner 6
2.1.1 De pædagogiske læreplaner er en faglig succes 6
2.1.2 Udfordringer i arbejdet med pædagogiske læreplaner 9
2.2 Anbefalinger 13

3. Pædagogiske læreplaner – status og kommunale rammer 16
3.1 Status på udarbejdelsen af pædagogiske læreplaner 16
3.2 De kommunale rammer for pædagogiske læreplaner 19
3.3 Sammenfattende vurdering 29

4. Betydningen af den pædagogiske læreplan i hverdagen 31
4.1 Ændringer i metoder, aktiviteter og pædagogisk grundsyn 31
4.2 Strukturelle ændringer i dagligdagen 36
4.3 Ændringer for børn med særlige behov 40
4.4 Virkninger på børnenes udvikling og kompetencer 45
4.5 Virkninger for børn med særlige behov 48
4.6 Tid og udbytte 52
4.7 Sammenfattende vurdering 53

5. Dokumentation, evaluering og læring 56
5.1 Kommunale rammer for arbejde med dokumentation 58
5.2 Dagtilbuddenes arbejde med dokumentation 61
5.3 Kommunale rammer for arbejde med evaluering 68
5.4 Dagtilbuddenes arbejde med at evaluere den pædagogiske læreplan 72
5.5 Kommunernes opfølgning på dagtilbuddenes evalueringer 88
5.6 Sammenfattende vurdering 91

6. Virkninger af arbejdet med pædagogiske læreplaner i dagtilbuddenes omgivelser 94
6.1 Virkninger på kommunernes fokus på dagtilbudsområdet og politikdannelsen 94
6.2 Virkninger på samarbejdsrelationer 95
6.3 Virkninger på overgange 100
6.4 Sammenfattende vurdering 102

7. Metodiske bemærkninger 104
7.1 Evalueringsgrundlag 104
7.2 Landsdækkende undersøgelse 104
7.3 Casestudier blandt kommuner 114
7.4 Casestudier blandt dagtilbud 115
7.5 ERFA-seminarer 117

8. Bilag: Indikatorer for pædagogiske læreplaners omfang og effekt..... 118

9. Bilag: Lovgrundlag..... 120

1. Indledning

I denne rapport præsenterer et konsortium bestående af NIRAS Konsulenterne A/S, Danmarks Evalueringsinstitut, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut samt Udviklingsforum I/S slutevalueringen af Loven om pædagogiske læreplaner.

Loven om pædagogiske læreplaner trådte i kraft 1. august 2004 og var i praksis en tilføjelse til formålsbestemmelsen for dagtilbud. Dele af indholdet i loven fra 2004 er senere ændret i forbindelse med den ny dagtilbudslov, der trådte i kraft 1. august 2007. De væsentligste ændringer er:

- At det er tydeliggjort, at målene inden for de seks temaer i de pædagogiske læreplaner skal være læringsmål, og ikke bare mål
- At forældrebestyrelsen ikke skal godkende den pædagogiske læreplan, men skal inddrages i udarbejdelsen, evalueringen og opfølgningen af den pædagogiske læreplan
- At det er dagtilbuddets leder, der har ansvaret for, at den pædagogiske læreplan evalueres, og ikke forældrebestyrelsen
- At kommunalbestyrelsen årligt skal drøfte dagtilbuddenes evalueringer af de pædagogiske læreplanerne

Nærværende evaluering er gennemført med udgangspunkt i lovteksten fra 2004, da denne indtil nu har været grundlaget for dagtilbuddenes og kommunernes arbejde med pædagogiske læreplaner. Evalueringens konklusioner vil dog blive perspektiveret til de seneste lovændringer.

Med til Loven om pædagogiske læreplaner hører "Bekendtgørelse om temaer og mål i pædagogiske læreplaner". Denne tjener som rettesnor for dagtilbud og kommuner i forhold til at udmønte lovteksten i praksis. Loven om pædagogiske læreplaner, Bekendtgørelse om temaer og mål i pædagogiske læreplaner samt uddrag af Dagtilbudsloven er vedlagt i rapportens bilagsmateriale.

Loven præciserer, at det er den enkelte daginstitution, der skal udarbejde den pædagogiske læreplan, mens der for dagplejens vedkommende skal udarbejdes én samlet pædagogisk læreplan for alle kommunens dagplejere eller én pr. dagplejedistrikt. Den kommunale forvaltning har altså en lidt forskellig rolle i forhold til de to typer af dagtilbud. Selvom kommunerne ikke har en egentlig forpligtelse i forhold til daginstitutionernes arbejde med de pædagogiske læreplaner, har de mulighed for at udstikke lokale retningslinjer for arbejdet.

Større fokus på læring i dagtilbud

Loven om pædagogiske læreplaner indeholder et fornyet syn på dagtilbuddenes opgave og dermed på den pædagogik, der praktiseres i dagtilbuddene. Det nye er, at læring i øget

grad fremhæves som et omdrejningspunkt for børns ophold i dagtilbud. Samtidig er det første gang, at der lovgives om indholdet i dagtilbuddenes arbejde. Arbejdet med børnenes læring skal foregå inden for seks beskrevne temaer: 1) barnets alsidige personlige udvikling, 2) sociale kompetencer, 3) sprog, 4) krop og bevægelse 5) natur og naturfænomener og 6) kulturelle udtryksformer og værdier. Dagtilbuddene og kommunerne kan dog supplere med andre temaer.

Den pædagogiske læreplan skal beskrive dagtilbuddets arbejde inden for de seks temaer i form af lokale mål, aktiviteter, metoder, dokumentation og evaluering af indsatsen. Den pædagogiske læreplan skal fokusere på dagtilbuddets arbejde med at fremme læring i den samlede børnegruppe. Der er ikke tale om planer for det enkelte barns læring. Den pædagogiske læreplan skal godkendes af forældrebestyrelsen[1] og kommunalbestyrelsen, og den skal hvert år evalueres med henblik på evt. revision på bestemte punkter.

Det skærpede fokus på læring i dagtilbud kan på mange måder opfattes som en erkendelse og anerkendelse af betydningen af børns tidlige læring. Det understreges dog flere steder i lovteksterne, at planlagte læringsaktiviteter ikke skal ske på bekostning af børnenes leg og spontane initiativer og oplevelser.

Pædagogiske læreplaner indebærer – ud over et øget fokus på læring – en større egentlig didaktisk tænkning og planlægning, mere skriftlighed, dokumentation og evaluering. Blandt intentionerne med Loven om pædagogiske læreplaner er endvidere at bidrage til at forbedre sammenhængen mellem dagtilbud, børnehaveklasse og skole, samt at styrke indsatsen for børn med særlige behov.

1.1 Formål med evalueringen

Nærværende evaluering er gennemført af et konsortium bestående af NIRAS Konsulenterne A/S, Danmarks Evalueringsinstitut, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut samt Udviklingsforum I/S på baggrund af et udbud fra Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender.

Ud over konsortiedeltagerne har der været knyttet to nordiske forskere til evalueringen:

- Inge Johansson, professor i pedagogik ved Institutionen för Individ, Omvärld och Lärande ved Lärarhögskolan i Stockholm, og
- Svein Ole Sataøen, førsteamanuensis i pædagogik ved Avdeling for Lærarutdanning, Høgskulen i Sogn og Fjordane i Norge

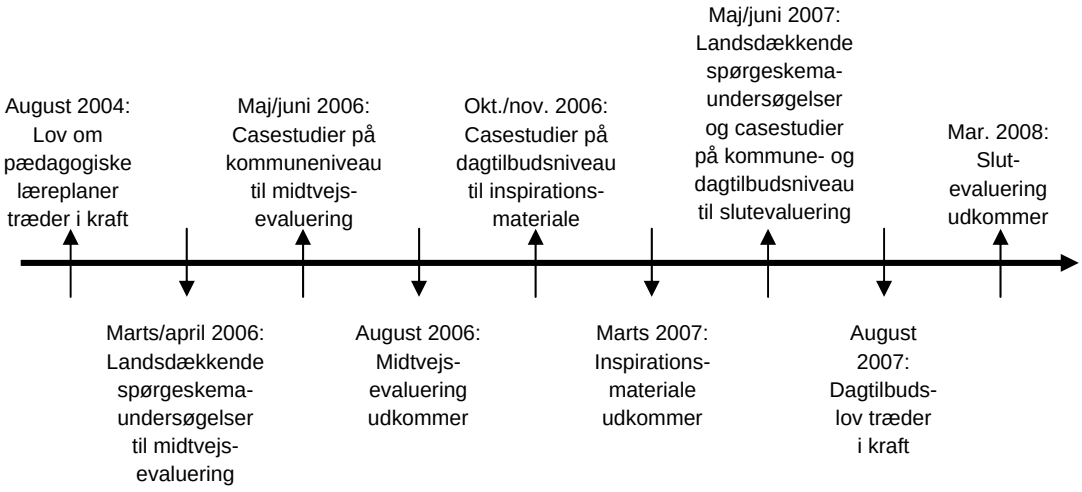
Endvidere har der været tilknyttet en følgegruppe til evalueringen med deltagelse af repræsentanter fra KL, FOA, BUPL, Børne- og Kulturchefforeningen samt Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender. Både de to forskere og følgegruppen har løbende kvalificeret evalueringen.

[1] Jf. ovenfor skal forældrebestyrelsen pr. 1. august 2007, hvor Dagtilbudsloven træder i kraft, ikke længere godkende den pædagogiiske læreplan

Evalueringen af lov om pædagogiske læreplaner har til formål at afdække omfang, anvendelse og effekt af de pædagogiske læreplaner. Det vil sige, at evalueringen omfatter både processen i forbindelse med implementeringen af loven og de resultater, man kan se her godt tre år efter, at loven trådte i kraft.

Figur 1-1 nedenfor illustrerer det tidsmæssige forløb i evalueringen. Den første fase af evalueringen er afrapporteret i en midtvejsrapport fra august 2006. Data til grund for midtvejsevalueringen blev indsamlet i perioden marts til juni 2006. Nærværende slutevaluering drager linjerne op til maj/juni 2007, hvor de seneste data til grund for evalueringen er indsamlet.

Figur 1-1: Tidslinie for evalueringens gennemførelse

Midtvejsavalueringen (august 2006)
Midtvejsrapporten fra august 2006 havde følgende temaer som omdrejningspunkt:

- Status på kommunernes og dagtilbuddenes arbejde med pædagogiske læreplaner
- Kommunale retningslinjer for de pædagogiske læreplaner
- Erfaringer med initiativer til at understøtte implementeringen af de pædagogiske læreplaner
- Arbejdsprocessen omkring udarbejdelse af pædagogiske læreplaner
- De pædagogiske læreplaners form og indhold
- Betydningen af arbejdet med pædagogiske læreplaner.

Slutevalueringen
Denne rapport er evalueringens slutrapport, og den indeholder dermed de afsluttende analyser, konklusioner og anbefalinger vedrørende implementeringen af loven om pædagogiske læreplaner. I rapporten er der fokus på følgende temaer:

- Kommunale rammer for arbejdet med de pædagogiske læreplaner

- Dagtilbuddenes arbejde med de pædagogiske læreplaner, herunder arbejdet med dokumentation og evaluering
- Virkninger af arbejdet med de pædagogiske læreplaner

1.2 Metoder og datagrundlag i evalueringen

I forbindelse med evalueringen er der indsamlet data på landsdækkende, kommune- og dagtilbudsniveau. Der er indsamlet data på alle tre niveauer to gange, jf. Figur 1-1 ovenfor. Nedenfor redegøres for metoder og datagrundlag for slutevalueringen. For en uddybende beskrivelse henvises til kapitel 8.

Data på landsdækkende niveau

Som grund for slutevalueringen er der gennemført i alt fem nedenstående spørgeskemaundersøgelser på landsdækkende niveau:

- Forvaltningschefer på børneområdet (98 respondenter – svarprocent på 73%)
- Daginstitutionsledere (1.457 respondenter – svarprocent på 60%)
- Dagplejeledere (98 respondenter – svarprocent på 70%)
- Formænd for forældrebestyrelser for daginstitutioner (1.457 respondenter – svarprocent på 46%)
- Formænd for forældrebestyrelser for dagplejen (98 respondenter – svarprocent på 40%)

Det fremgår, at svarprocenterne for undersøgelserne blandt forvaltningschefer, institutionsledere og dagplejeledere er relativt høje, mens svarprocenterne for de to undersøgelser blandt formænd er relativt lave.

Der er gennemført frafaldsanalyser af de indkomne besvarelser med henblik på at analysere, om besvarelserne er repræsentative. Analyserne tyder på, at spørgeskemaundersøgelserne er repræsentative. Den største usikkerhed knytter sig til undersøgelserne blandt formænd for forældrebestyrelserne, hvor svarprocenten er lavest. Særligt er svarprocenten på 40% i undersøgelsen blandt bestyrelsesformænd for dagplejen lav. Dertil skal det dog bemærkes, at de fleste af rapportens konklusioner vedrørende forældrebestyrelserne belyses både i undersøgelsen blandt forældrebestyrelser og blandt lederne af dagtilbuddene.

Der er gennemført bi- og multivariate analyser af baggrundsvariable og spørgeskemabesvarelserne (jf. afsnit 7.2). Alle de sammenhænge, der fremhæves i denne rapports undersøgelsesresultater, er statistisk signifikante.

Data på kommuneniveau

På kommunalt niveau er der i maj og juni 2007 gennemført casestudier i syv kommuner, hvoraf nogle er sammenlagte, mens andre er, som de var før kommunalreformen.

I casestudierne på kommuneniveau er der gennemført kvalitative interview eller fokusgruppeinterview med følgende målgrupper:

- Formanden for børne- og ungeudvalget
- Forvaltningschefen på børneområdet og medarbejdere i forvaltningen (for eksempel medarbejdere i PPR og pædagogiske konsulenter)
- Dagtilbudsledere (institutions- og dagplejeledere)

Data på dagtilbudsniveau

På dagtilbudsniveau er der i maj og juni 2007 gennemført casestudier i 19 dagtilbud, alle beliggende i de syv casekommuner nævnt ovenfor.

På dagtilbudsniveau er der gennemført kvalitative interview eller fokusgruppeinterview med følgende målgrupper:

- Dagtilbudsledere (institutions- og dagplejeledere)
- Medarbejdere i dagtilbuddene
- Forældre, herunder repræsentanter for forældrebestyrelsen
- Børnehaveklasseledere på aftagerskoler

Endvidere er der i hvert dagtilbud foretaget en analyse af den pædagogiske læreplan, gennemført observationsstudier og børneværksted, og dagtilbudslederen har udfyldt et selvevalueringsskema.

I evalueringen anvendes betegnelsen *dagtilbud* som en samlet betegnelse for daginstitutioner og dagplejen. Ved *medarbejdere* i dagtilbuddene forstås pædagoger og pædagogmedhjælpere samt dagplejepædagoger og dagplejere.

1.3 Læsevejledning

Rapporten er opbygget på følgende måde:

I *kapitel 2* præsenteres de vigtigste konklusioner af evalueringen samt fremadrettede anbefalinger til udviklingen og styrkelsen af det fremtidige arbejde med pædagogiske læreplaner.

I *kapitel 3* gives en status på, hvor langt dagtilbuddene er i arbejdet med de pædagogiske læreplaner, og de kommunale rammer for dagtilbuddenes arbejde analyseres.

I *kapitel 4* analyseres dagtilbuddenes arbejde med den pædagogiske læreplan i hverdagen, og i *kapitel 5* analyseres arbejdet med dokumentation, evaluering og læring i tilknytning til arbejdet med de pædagogiske læreplaner.

I *kapitel 6* analyseres virkningerne af arbejdet med de pædagogiske læreplaner.

I *kapitel 7* redegøres for de metoder, der er anvendt i forbindelse med evalueringen.

I *bilag 8 til 11* er samlet indikatorer for pædagogiske læreplaners omfang og effekt, lovgrundlaget for pædagogiske læreplaner, yderligere tabeller fra spørgeskemaundersøgelserne samt resultater af analyser af resultatere af spørgeskemaundersøgelserne.

2. Konklusion og anbefalinger

I det følgende præsenteres konklusioner og anbefalinger i evalueringen af lov om pædagogiske læreplaner. Det sker på baggrund af evalueringen og analysen af arbejdet med pædagogiske læreplaner (se kapitel 3 til 7). Her sættes fokus på den afsluttende del af evalueringen, og der trækkes også tråde tilbage til midtvejsevalueringen fra august 2006 og de udviklingsperspektiver, som tegner sig mellem de to evalueringsforløb. Data til grund for midtvejsevalueringen er indsamlet i perioden marts til juni 2006, mens data til grund for slutevalueringen er indsamlet i maj/juni 2007.

Konklusionerne peger på en række styrker og på en række udfordringer i arbejdet med pædagogiske læreplaner. Disse styrker og udfordringer leder hen til en række *fremadrettede anbefalinger* til udviklingen og styrkelsen af det fremtidige arbejde med pædagogiske læreplaner rettet mod henholdsvis Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender, kommunerne og dagtilbuddene.

2.1 Konklusioner

2.1.1 De pædagogiske læreplaner er en faglig succes

Dagtilbuddenes arbejde med pædagogiske læreplaner er på flere måder en succes. To et halvt år (maj/juni 2007) efter, at loven om pædagogiske læreplaner er trådt i kraft, har den pædagogiske læreplan vundet indpas i en stor andel af dagtilbuddene. Således er der 93% af daginstitutionerne og 57% af dagplejeordningerne, som i juni 2007 har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan.

Dog viser casestudierne, at kommunalreformen har haft en vis opbremsende effekt både på forvaltningernes fokus på og dagtilbuddenes eget arbejde med pædagogiske læreplaner. Kommunalreformen kan derfor også være en medvirkende forklaring på, at der er færre dagplejeordninger end daginstitutioner, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan. Omstruktureringer i det kommunale system har ramt dagplejen mere end daginstitutionerne, idet dagplejens pædagogiske læreplan er forankret i forvaltningen

Samlet set viser evalueringen imidlertid en række positive resultater af de pædagogiske læreplaner. Det er resultater, som knytter sig til medarbejdernes faglige bevidsthed, nye metoder og aktiviteter i dagtilbuddene, de pædagogiske læreplaners betydning for børnene, samt gennemsigtighed i det pædagogiske arbejde.

Styrkelse af den faglige bevidsthed

De positive resultater af læreplansarbejdet kommer blandt andet til udtryk i lederes og medarbejderes faglige status og selvforståelse. I midtvejsevalueringen vurderede institutions- og dagplejeledere, at læreplansarbejdet har skabt en større faglig bevidsthed hos personalet. Det gælder både pædagoger (93%) og pædagogmedhjælpere (90%) samt dagplejepædagoger (95%) og dagplejere (98%).

Casestudierne i både midtvejs- og slutevalueringen viser, at de pædagogiske læreplaner har bidraget til, at der bliver sat ord på en viden, som ikke hidtil har været formuleret hverken mundtligt eller skriftligt. Både ledere og medarbejdere oplever, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har skabt et fælles sprog internt i personalegruppen og et fælles pædagogisk udgangspunkt for arbejdet i praksis.

I casestudierne i midtvejsevalueringen pegede ledere i dagtilbuddene på, at de pædagogiske læreplaner har synliggjort, at dagtilbuddene ikke bare passer børn. De pædagogiske læreplaner har medvirket til, at der er tale om pædagogisk arbejde, der støtter børnenes leg, læring og trivsel. Denne bevidsthed skaber faglig stolthed. Det skal fremhæves, at denne bevidsthed og synliggørelse af den pædagogiske praksis ifølge dagplejeledernes udsagn i midtvejsevalueringen særligt har skabt en faglig stolthed blandt dagplejerne. Dette har sandsynligvis sammenhæng med, at dagplejen i sin selvopfattelse tidligere både har haft et mere traditionelt omsorgs- og pasningsmæssigt udgangspunkt, og ikke i så høj grad har koblet læring til omsorgen og pasningen af de mindste børn.

Den pædagogiske læreplan skal beskrive mål for børns læring indenfor seks udvalgte temaer, som er 1) barnets alsidige personlige udvikling, 2) sociale kompetencer, 3) sprog, 4) krop og bevægelse 5) natur og naturfænomener og 6) kulturelle udtryksformer og værdier. Midtvejsevalueringen viste, at alle seks læreplanstemaerne indgik i langt de fleste pædagogiske læreplaner, om end natur og naturfænomener samt kulturelle udtryksformer og værdier sjældnere indgik i lidt færre læreplaner end de øvrige temaer. Casestudierne i forbindelse med midtvejsevalueringen viste tegn på, at dette skyldes at dagtilbuddene oplever, at det er en udfordring at arbejde med disse to læreplanstemaer.

Casestudierne i slutevalueringen blandt dagtilbud tyder på, at de seks læreplanstemaer grundlæggende fungerer godt. Der tegner sig således et billede af, at den systematik, der skabes ved at opdele pædagogikken i overordnede temaer er gavnlig for det pædagogiske arbejde, da det er med til at sikre at dagtilbuddene understøtter en bred vifte af kompetencer blandt børnene.

Nye metoder og aktiviteter

Slutevalueringen har blandt andet haft fokus på, hvorvidt de pædagogiske læreplaner har medført konkrete ændringer i dagtilbuddenes arbejde i hverdagen. Siden midtvejsevalueringen er der sket en stigning i antallet af daginstitutioner og dagplejeordninger, som har ændret pædagogiske metoder og aktiviteter som følge af læreplansarbejdet.

Slutevalueringen viser, at den pædagogiske læreplan har haft særlig stor gennemslagskraft i form af ændringer i dagplejens aktiviteter (80%) og pædagogiske metoder (85%), mens der ses lidt færre ændringer i daginstitutionernes aktiviteter (63%) og metoder (60%). Et lignede, men lidt mindre markant billede ses i forhold til ændringer af mere strukturel art såsom tilrettelæggelsen af dagen i dagtilbuddet. Både i dagplejen og daginstitutionerne har lidt under halvdelen (41%) foretaget ændringer i forhold til tilrettelæggelsen af dagen. Casestudierne tegner et billede af at ændringerne i dagplejen primært er sket i legestuerne, hvor dagplejere og dagplejepædagoger er samlet.

Det kan umiddelbart virke overraskende, at anvendelsen af de pædagogiske læreplaner har ført til flest ændringer i dagplejen, fordi evalueringen som nævnt samtidig viser, at det er her, læreplansarbejdet har været mest hæmmet af kommunalreformen. Det skal muligvis

ses som udtryk for, at den tænkning og systematik, som følger af læreplansarbejdet, synes mere ny for medarbejderne i dagplejen end i daginstitutionerne, hvor der er en større andel af pædagogisk uddannet personale.

Omfanget af ændringer i dagtilbuddenes praksis bør samtidig ses i lyset af den korte tidsperiode, der har været arbejdet med de pædagogiske læreplaner, siden lovgivningen trådte i kraft, og at dette arbejde er foregået samtidigt med, at der er sket store ændringer i kommunerne som følge af kommunalreformen.

Til gavn for børnene
Et afgørende succeskriterium i forhold til dagtilbuddenes arbejde med pædagogiske læreplaner er, om læreplansarbejdet har en positiv betydning for børnenes læring og udvikling. I den forbindelse kan evalueringens klare resultat om, at de pædagogiske læreplaner har styrket fagligheden blandt medarbejderne i dagtilbuddene, forventes også at komme børnenes udvikling til gode.

Direkte adspurgt vurderer en meget stor andel af både institutionsledere (87%) og dagplejeledere (94%) således også, at den pædagogiske læreplan har været til gavn for børnenes generelle udvikling. Dette gælder ligeledes i forhold til børnenes udvikling indenfor de seks læreplanstemaer. Blandt langt de fleste formænd for henholdsvis daginstitutionsbestyrelser (86%) og dagplejebestyrelser (96%) er der også enighed om, at den pædagogiske læreplan har en positiv betydning for børnenes generelle udvikling.

Det er vanskeligt at præcisere, hvordan læreplansarbejdet konkret har påvirket børnenes udvikling. Således finder dagtilbudsledere og -medarbejdere i de gennemførte casestudier, at det er vanskeligt at udskille en specifik effekt, som kan tilskrives de pædagogiske læreplaner. Det er det blandt andet fordi læreplansarbejdet i nogle dagtilbud er en fortsættelse af en pædagogisk praksis, der var i gang, allerede inden arbejdet de pædagogiske læreplaner begyndte. Det er dog nærliggende at se den styrkede faglige selvforståelse og dialog og ændringerne i metoder og aktiviteter som vigtige mellemled for en egentlig effekt i forhold til børnene.

Større gennemsigtighed i det pædagogiske arbejde
En stor andel af forvaltningscheferne (88%) vurderer, at læreplansarbejdet har givet forvaltningen et bedre indblik i dagtilbuddenes arbejde. Det er tilsyneladende i forbindelse med udarbejdelsen og godkendelsen af den pædagogiske læreplan, at forvaltningerne har fået større indsigt i det pædagogiske arbejde. Når der i forlængelse heraf er sket et fald i andelen af daginstitutionsledere, der mener, at læreplansarbejdet har forbedret samarbejdet med den kommunale forvaltning (i midtvejsevalueringen 33% af daginstitutionslederne og 16% i slutevalueringen) kan det tolkes som et resultat af, at forvaltningen – måske på grund af kommunalreformen eller grundet et bevidst valg – har spillet en mindre rolle i *anvendelsen* end i *udarbejdelsen* af den pædagogiske læreplan.

Desuden oplever langt de fleste bestyrelsesformænd for henholdsvis daginstitutioner (81%) og dagpleje (84%), at arbejdet med pædagogiske læreplaner har øget deres *indsigt* i dagtilbuddenes pædagogiske arbejde.

Derimod har læreplansarbejdet i mindre grad givet anledning til at forbedre dagtilbuddenes *samarbejdsrelationer* med den kommunale forvaltning, forældrebestyrelsen eller den øvrige

forældregruppe, ligesom samarbejdsrelationerne mellem dagtilbuddene ikke er blevet styrket som følge af læreplansarbejdet. I kraft af omgivelsernes større indsigt er der dog skabt et godt udgangspunkt for at forbedre samarbejdet.

2.1.2 Udfordringer i arbejdet med pædagogiske læreplaner

Der tegner sig også en række udfordringer i forhold til arbejdet med pædagogiske læreplaner. Udfordringerne relaterer sig til centrale intentioner i læreplansloven om dels at styrke den pædagogiske indsats i forhold til børn med særlige behov, dels at bidrage til at forbedre sammenhængen mellem dagtilbud, børnehaveklasse og skole.

Derudover viser evalueringen også en række udfordringer i forhold til dagtilbuddenes brug af dokumentation og evaluering, idet slutevalueringen tyder på, at det kun i ringe omfang er i fokus for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation og evaluering at skabe læring og udvikling i den pædagogiske praksis.

Endelig er det en barriere for en øget anvendelse af den pædagogiske læreplan i hverdagen, at det opleves, at der er mangel på tid i flere dagtilbud, ligesom kommunalreformen har påvirket kommunernes og dagtilbuddenes arbejde med de pædagogiske læreplaner.

Børn med særlige behov – begrænset fokus i læreplansarbejdet

Slutevalueringen peger i retning af, at børn med særlige behov får en særlig opmærksomhed i kommuner og dagtilbud, men at det ikke foregår specifikt i forhold til de pædagogiske læreplaner.

Sammenligner man tallene for indsatser i forbindelse med de pædagogiske læreplaner med tallene for generelle indsatser over for børn med særlige behov, er det tydeligt at der *er* fokus på denne gruppe, men at det netop ikke primært sker i forbindelse med læreplansarbejdet.

Således vurderer godt en tredjedel af institutionslederne, at læreplansarbejdet har ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov i forhold til nye pædagogiske metoder (40%) og nye aktiviteter (38%). Blandt dagplejeledere er de tilsvarende tal henholdsvis 51% og 47%. Godt og vel to tredjedele af institutionsledere (84%) og dagplejeledere (76%) svarer, at de har igangsat særlige aktiviteter for børn med særlige behov *ved siden af* læreplansarbejdet.

De pædagogiske læreplaner ser ud til i høj grad at blive brugt som et redskab i forhold til *alle børn*, mens der er en vis modstand mod særligt at fremhæve børn med særlige behov i regi af læreplanerne. Børn med særlige behov ses som en del af den samlede børnegruppe, og dermed vurderes de generelle gevinster ved læreplansarbejdet også at have betydning for børn med særlige behov. Forvaltningschefer (83%), daginstitutionsledere (80%) og dagplejeledere (84%) vurderer således, at den pædagogiske læreplan er til gavn for børn med særlige behov.

Resultaterne kan tyde på, at den mere systematiske tilgang til det pædagogiske arbejde, som læreplansarbejdet har bragt med sig, har skabt større blik for de enkelte børns læreprocesser - uanset børnenes behov. Der ser ud til at være et dilemma mellem på den ene side at arbejde med en generel pædagogisk læreplan og på den anden side at tilrettelægge differentierede indsatser over for børn med meget forskellige behov. Dette især i en tid hvor

mange kommuner og dagtilbud prioriterer en inkluderende og ressourceorienteret pædagogik højt.

Det kommunale fokus på børn med særlige behov
Godt en fjerdedel af kommunerne (28%) angiver, at de hverken har overordnede mål for indsatsen over for socialt udsatte børn eller mål for arbejdet med pædagogiske læreplaner i forhold til socialt udsatte børn. Det samme gør sig gældende for 33% af kommunerne i forhold til tosprogede børn og for 29% i forhold til mål for børn med handicap. Casestudierne peger på, at en del af forklaringen kan være, at kommunernes fokus har været rettet mod kommunalreformen, og at der endnu ikke er udarbejdet nye kommunale mål og politikker – hverken for børn med særlige behov helt generelt eller for de pædagogiske læreplaner mere specifikt.

Det tværfaglige samarbejde om børn med særlige behov
Det tværfaglige samarbejde om børn med særlige behov er ikke blevet væsentligt forbedret som følge af arbejdet med pædagogiske læreplaner. Således er det kun ca. en femtedel af de daginstitutionsledere (21%) og ca. en tredjedel (35%) af de dagplejeledere, der har børn med særlige behov i dagtilbuddet, der vurderer, at det tværfaglige samarbejde er blevet styrket. Dette resultat hænger sandsynligvis sammen med, at den pædagogiske læreplan i dagtilbuddene i vid udstrækning fungerer som et internt arbejdsredskab i dagtilbuddene, og ikke som et redskab til eksternt samarbejde.

Overgange – ikke del af læreplansarbejdet
Evalueringen viser også, at de pædagogiske læreplaner ikke eller kun i ringe grad har styrket samarbejdet om overgangen fra dagtilbud til skole. Ca. en tredjedel af institutionslederne (33%) vurderer, at overgangen er blevet styrket, mens casestudierne peger i retning af, at der findes veludviklede samarbejder dagtilbuddene indbyrdes og mellem dagtilbud og skole, men at den pædagogiske læreplan stort set ikke bruges i dette samarbejde.

De interviewede børnehaveklasseledere i casestudierne har et meget begrænset eller intet kendskab til de pædagogiske læreplaner – hverken generelt eller konkret i forhold til de dagtilbud, som de modtager børn fra.

Uklarhed om dokumentation og evaluering
En væsentlig del af arbejdet med pædagogiske læreplaner handler om dokumentation og evaluering i forhold til de mål, der er formuleret i den pædagogiske læreplan. I evalueringen tegner sig et lidt diffust og uklart billede af dagtilbuddenes dokumentations- og evalueringsarbejde, der tyder på, at der ikke er så stærk en sammenhæng mellem mål, dokumentation og evaluering. På kommunalt niveau er der også et begrænset fokus på dokumentation og evaluering.

Forvaltningens rolle i forbindelse med dokumentation og evaluering
Slutevalueringen viser, at der siden midtvejsevalueringen er en lidt mindre andel af kommunerne, som har udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation (49% i midtvejsevalueringen og 42% i slutevalueringen). Tallene understøtter resultaterne fra casestudierne, som peger på, at nogle af de gamle kommuners retningslinjer er faldet bort som følge af kommunalreformen, uden at nye er blevet udarbejdet. Spørgeskemaundersøgelsen viser da også, at ikke-sammenlægningskommunerne i højere grad end sam-

menlægningskommunerne har udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med evaluering.

Der tegner sig endvidere et billede af, at kommunerne i en vis udstrækning søger at understøtte dagtilbuddenes arbejde med dokumentation på forskellig måde – og at dette særligt sker i form af støtte fra en pædagogisk konsulent. Imidlertid antyder casestudierne, at kommunerne ikke har et så stort fokus på dagtilbuddenes brug af dokumentation. I casestudierne er der heller ingen eksempler på at de kommunale forvaltninger indhenter dokumentation fra dagtilbuddene som grundlag for evalueringer af kommunens samlede indsats på dagtilbudsområdet.

Kommunerne har kun i begrænset omfang haft fokus på dagtilbuddenes arbejde med at evaluere de pædagogiske læreplaner, ligesom mindre end halvdelen af kommunerne (48%) har givet skriftlig eller mundtlig tilbagemelding på det enkelte dagtilbuds evaluering af den pædagogiske læreplan.

Dokumentation i dagtilbuddene
Slutevalueringen peger entydigt på, at arbejdet med pædagogiske læreplaner har medvirket til at øge brugen af dokumentation i dagtilbuddene. Spørgeskemaundersøgelsen viser, at fotomateriale er den mest udbredte dokumentationsform (97% af daginstitutionerne og 94% af dagplejeordningerne), mens skriftlige metoder som registrerings- og observationsskemaer også benyttes i en vis udstrækning (78% af daginstitutionerne og 72% af dagplejeordningerne). Casestudierne peger også på, at der er et stort fokus på dokumentationen, og at det er et arbejde, som fylder forholdsvis meget i den pædagogiske praksis. Samtidig peger casestudierne på, at der er fare for, at al den dokumentation, der produceres, aldrig bliver brugt som led i en egentlig evalueringsproces.

På baggrund af casestudierne rejser der sig således et spørgsmål om, hvorvidt dagtilbuddene er tilstrækkeligt fokuserede og målrettede i deres dokumentationsarbejde. Der ser ikke altid ud til at være helt klare forestillinger om, hvad der er formålet med dokumentationen, hvad der konkret skal dokumenteres, hvem dokumentationen er rettet mod – og endelig: hvordan dokumentationen skal indgå i evalueringen af dagtilbuddets pædagogiske læreplan.

Slutevalueringen viser, at dokumentation primært har et eksternt fokus; den er rettet mod at give forældre og til dels den kommunale forvaltning indblik i børnenes liv i dagtilbuddet. Dokumentationen bruges væsentligt mindre internt i personalegruppen til udforskning og udvikling af den pædagogiske praksis – og kun i meget lille udstrækning som afsæt for evaluering af den pædagogiske læreplan.

Når dokumentation bruges på denne måde, kan den risikere at blive reduceret til en formidling af 'den gode daginstitution', 'den gode dagplejer' og 'det glade barn', dvs. snapshots af den pædagogiske praksis, hvor den konfliktfri praksis iscenesættes og synliggøres.

Evaluering i dagtilbuddene
Slutevalueringen viser, at det endnu ikke er alle landets dagtilbud, der har erfaringer med at gennemføre en evaluering af den pædagogiske læreplan (28% af daginstitutionerne og 47% af dagplejeordningerne har ikke gennemført en evaluering).

På baggrund af casestudierne tegner der sig et billede af, at der eksisterer flere forskellige forståelser af evalueringsbegrebet blandt ledere og medarbejdere i dagtilbuddene. Dels er der eksempler på, at der sættes lighedstegn mellem dokumentation og evaluering som én og samme aktivitet, dels er en fælles dialog i personalegruppen om, hvad der er godt og mindre godt en udbredt opfattelse af, hvad der udgør en evaluering. Derimod er det mindre udbredt med en mere systematisk fremgangsmåde, hvor evalueringen baserer sig på en vurdering af dokumentationen set i forhold til opstillede mål i den pædagogiske læreplan.

Den uklare evalueringsforståelse signalerer en risiko for, at dokumentations- og evalueringsarbejdet kun i beskedent omfang kobles til, hvordan man har arbejdet med målene for børnenes læring.

Dagtilbuddene i casestudierne efterspørger da også viden, metoder og redskaber til evaluering, særligt i forhold til at kunne koble den løbende evaluering af hverdagens pædagogiske arbejde med den årlige evaluering af den pædagogiske læreplan.

Mangel på tid
Størstedelen af dagtilbudsledere vurderer som tidligere nævnt, at læreplansarbejdet generelt er til gavn for børnenes udvikling. Imidlertid er det alligevel omtrent halvdelen af daginstitutionslederne (54%) og en tredjedel af dagplejelederne (36%), som mener, at indsatsen i forhold til de pædagogiske læseplaner ikke har stået mål med udbyttet.

Opfattelsen af at indsatsen i forhold til de pædagogiske læreplaner ikke har stået mål med udbyttet heraf skal ses i lyset af, at ledere og medarbejdere i nogle af dagtilbuddene oplever, at mangel på tid i hverdagen er en barriere for en øget anvendelse af den pædagogiske, og at læreplansarbejdet kan føre til, at der er mindre tid sammen med børnene. Således tilkendegives det blandt nogle medarbejdere og ledere i casestudierne, at læreplansarbejdet, herunder dokumentation og evaluering, er tidskrævende og kan være vanskeligt at integrere i det normale arbejde i dagtilbuddene. Opfattelsen blandt nogle dagtilbudsledere og medarbejdere af at læreplansarbejdet er noget "ekstra", der kommer oven i det pædagogiske arbejde med børnene, og læreplansarbejdet således ikke opfattes som et udgangspunkt for det pædagogiske arbejde, kan være en del af forklaringen på, at ca. halvdelen af daginstitutionslederne og en tredjedel af dagplejelederne ikke mener, at indsatsen i forhold til de pædagogiske læseplaner har stået mål med udbyttet.

Kommunalreformens konsekvenser for de pædagogiske læreplaner
Casestudierne peger i retning af, at kommunalreformen har haft en opbremsende effekt på læreplansarbejdet i nogle kommuner på både forvaltnings- og dagtilbudsniveau. Således peger forvaltningschefer og dagtilbudsledere i casestudierne på, at læreplansarbejdet er trådt i baggrunden til fordel for andre fokusområder og opgaver.

Ikke bare kommunalreformen, men også andre nye tiltag og ændringer af mere generel karakter har påvirket den videre implementering af loven om pædagogiske læreplaner. På politisk niveau og forvaltningsniveau handler det især om arbejdet med at formulere en overordnet sammenhængende børnepolitik. På forvaltnings- og dagtilbudsniveau handler det bl.a. om omstruktureringer i form af sammenlægninger af daginstitutioner og ny ledelsesstruktur, fokus på særlige kommunale indsatsområder og personaletilpasninger som følge af nye kommunale budgetter. Denne udvikling kan tyde på en risiko for, at de pædagogiske

læreplaner i nogen grad kan komme til at `leve deres eget liv `i dagtilbuddene uden at det kommunale niveau har fokus på læreplansarbejdet.

2.2 Anbefalinger

På baggrund af evalueringens resultater anbefales følgende i forhold til henholdsvis Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender, kommunerne og dagtilbuddene:

Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender:

- **At lovgivningen om de pædagogiske læreplaner grundlæggende fastholdes i den nuværende form.** Evalueringen viser, at lovgivningen generelt er velfungerende og har medført en positiv udvikling i dagtilbuddene på en række områder. De udvalgte læreplanstemaer virker meningsfulde for dagtilbuddene og medvirker til at understøtte dagtilbuddene i at systematisere og fokusere det pædagogiske arbejde. Samtidig ser det ud til, at der er behov for, at der går længere tid inden alle dele af lovgivningen er omsat på en meningsfyld måde (for eksempel dokumentation og evaluering og sammenhængen til læringsmål), og at dette arbejde risikerer at blive forstyrret ved for mange løbende ændringer.

    - I forhold til lovgivningens formulering om, at der skal ske en årlig evaluering af den pædagogiske læreplan, er der dog behov for at præcisere, at evaluering er en proces, der foregår løbende af eksempelvis konkrete aktiviteter og forløb, mens den årlige evaluering er en mere systematisk vurdering af om målene opstillet i læreplanen samlet set er blevet nået. I forbindelse med den årlige evaluering kan der ske en inddragelse af de evalueringer, der er blevet gennemført i løbet af året.

Kommunerne:

- **At kommunerne bruger de pædagogiske læreplaner som redskab til dialog mellem dagtilbud, skole, forvaltning og politikere, og som redskab til at implementere kommunale politikker på dagtilbudsområdet.** Dette indebærer:

    - At kommunerne prioriterer at give tilbagemeldinger på dagtilbuddenes pædagogiske læreplaner

    - At kommunerne udvikler procedurer for, hvordan der skal følges op på evalueringer af de pædagogiske læreplaner

    - At kommunerne sikrer, at dagtilbuddenes erfaringer med det pædagogiske arbejde finder vej til skole, forvaltning og politikere og bruges til at genere viden om og styrke det samlede område i kommunen.

- **At det på kommunalt niveau afklares hvilken sammenhæng, der skal være mellem pædagogiske læreplaner og indsatsen over for børn**

med særlige behov. Dagtilbuddene kan fanges i modstridende logikker om synliggørelse af børn med særlige behov på den ene side og mål om rummelighed og inklusion på den anden side.

- **At kommunerne understøtter dagtilbuddenes arbejde med evaluering af de pædagogiske læreplaner** – ikke alene i form af skriftlige vejledninger eller procedurer, men også i form af konkret sparring i brugen af evalueringsmetoder i praksis.

- **At kommunerne indgår i drøftelser med dagtilbuddene om deres arbejde med den pædagogiske læreplan**. Den pædagogiske læreplan er et godt og konstruktivt udgangspunkt for en indholdsorienteret dialog mellem forvaltning og dagtilbud om mål, aktiviteter og metoder, og løbende refleksion og udvikling.

- **At kommunerne sikrer rammer for et gensidigt kendskab til det pædagogiske indhold i dagtilbud og børnehaveklasse**. Temaerne i den pædagogiske læreplan og børnehaveklassens undervisningstemaer minder om hinanden og kan udgøre en fælles tematisk platform for samarbejdet om overgangen mellem dagtilbud og skole.

Dagtilbuddene:

- **At dagtilbuddene bruger den pædagogiske læreplan mere systematisk.** Dette indebærer øget opmærksomhed på:

  - At der i dagtilbuddene skabes klarhed over, hvordan arbejdet med målformulering, dokumentation og evaluering både er adskilte aktiviteter og også sammenhængende dele i det pædagogiske arbejde.

- **At dagtilbuddene styrker fokus på børn med særlige behov i den pædagogiske læreplan.** Det indebærer at dagtilbuddene

  - Skelner mellem mål for børnenes læring, som gælder for den samlede børnegruppe, og de forskellige aktiviteter og metoder for forskellige børnegrupper, der skal lede frem til målene.

  - Har et beredskab af differentierede metoder og aktiviteter der kan bringes i spil med udgangspunkt i de enkelte børns eller børnegruppers særlige behov.

- **At dagtilbuddene forbedrer formidlingen til forældrene af indholdet i den pædagogiske læreplan.**

  - De pædagogiske læreplaner kan med fordel bruges som udgangspunkt for en fagligt orienteret dialog med forældrene om det pædagogiske arbejde der foregår i dagtilbuddet

3. Pædagogiske læreplaner – status og kommunale rammer

Kapitlet indeholder dels en status på, hvor langt dagtilbuddene er kommet med selve udarbejdelsen af de pædagogiske læreplaner siden midtvejsevalueringen, dels en redegørelse for de kommunale rammer for dagtilbuddenes arbejde med pædagogiske læreplaner. Det sidste er kapitlets hovedfokus og omfatter følgende:

- Kommunalreformens betydning for udviklingen af arbejdet med pædagogiske læreplaner
- Kommunale mål for børneområdet, herunder pædagogiske læreplaner
- Kommunale mål og/eller indsatser i forhold til børn med særlige behov
- Kommunernes tilsyn med dagtilbuddene

Den kommunale kontekst er væsentlig at belyse, da den sammen med de lovgivningsmæssige rammer udgør den kontekst, hvori dagtilbuddene arbejder med de pædagogiske læreplaner.

3.1 Status på udarbejdelsen af pædagogiske læreplaner

Antallet af udarbejdede og godkendte pædagogiske læreplaner
På tidspunktet for dataindsamlingen til slutevalueringen (maj/juni 2007) var det knap tre år siden, at loven om pædagogiske læreplaner trådte i kraft (august 2004). Ligesom i midtvejsevalueringen er dagtilbudslederne via et spørgeskema blevet spurgt om, hvor langt de er med at udarbejde den pædagogiske læreplan.

Midtvejsevalueringen viste, at ca. 75% af dagtilbuddene (ens for daginstitutioner og dagpleje) i marts/april 2006 havde udarbejdet en pædagogisk læreplan, og at ca. 50% var godkendt af både forældrebestyrelsen og kommunalbestyrelsen.

Den seneste spørgeskemaundersøgelse i forbindelse med slutevalueringen viser, at det nu er 93% af *daginstitutionerne*, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan. Disse fordeler sig ved, at 74% har en pædagogisk læreplan, der er godkendt af både forældre- og kommunalbestyrelse, mens 15% afventer en godkendelse i kommunalbestyrelsen, og 4% endnu ikke har fået den pædagogiske læreplan godkendt i hverken forældrebestyrelse eller kommunalbestyrelse. 6% af institutionerne er i gang med at udarbejde en skriftlig pædagogiske læreplan, mens de resterende 2% har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan uden at have igangsat en skriftlig udarbejdelse (Tabel 3-1). Siden midtvejsevalueringen er der altså sket en stigning på knap 20 procentpoint af institutioner, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan, og det er således tæt på, at alle daginstitutioner nu har en skriftlig pædagogisk læreplan.

Blandt de kommunale *dagplejeordninger* er der i alt 57%, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan. Disse fordeler sig ved, at 42% har fået læreplanen godkendt af både forældre- og kommunalbestyrelse, 12% afventer en godkendelse i kommunalbestyrelsen, mens 3% endnu ikke har fået den pædagogiske læreplan godkendt i hverken forældre- eller kommunalbestyrelse (Tabel 3-1).

I dagplejeordningerne er der altså sket et fald i antallet af udarbejdede og godkendte pædagogiske læreplaner (18 procentpoint) siden marts/april 2006.

Dette kan sandsynligvis forklares med, at dagplejeordningerne i langt højere grad end daginstitutionerne er påvirket af kommunalreformen. Når det gælder dagplejen, skal der udarbejdes én samlet pædagogisk læreplan, der gælder for alle kommunens dagplejere, eller én pr. distrikt. Udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan er derfor typisk noget, der igangsættes og koordineres i forvaltningsregi – hvor der i mange kommuner har været store omstruktureringer. I mange sammenlægningskommuner har man derfor stået i en situation, hvor man har skullet starte forfra i processen med at udarbejde og få godkendt en pædagogisk læreplan for dagplejen, idet kommunalreformen pr. automatik har bevirket, at de eksisterende pædagogiske læreplaner ikke længere var gældende. Til sammenligning har institutionerne kunnet arbejde videre med de eksisterende pædagogiske læreplaner og har kunnet afvente eventuelle nye kommunale politikker eller retningslinjer for læreplansarbejdet, som først har fået konsekvens i det øjeblik, de er blevet vedtaget.

Dette bekræftes af en analyse af besvarelserne i spørgeskemaet, idet det viser sig, at dagplejeordninger i sammenlægningskommuner ikke er kommet lige så langt med udarbejdelsen af en pædagogisk læreplan som i ikke-sammenlægningskommuner. Derimod er der ikke forskel på, hvor langt daginstitutioner i sammenlægnings- og ikke-sammenlægningskommuner er kommet med udarbejdelsen af en pædagogisk læreplan.

Tabel 3-1. Dagsinstitutionsledere og dagplejeledere: Hvor langt er institutionen / dagplejen med udarbejdelse af en skriftlig pædagogisk læreplan?

	Daginstitutioner (n = 861)	Dagplejer (n = 66)
Institutionen/dagplejen har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan, og den er godkendt af forældrebestyrelsen og kommunalbestyrelsen	74%	42%
Institutionen har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan, og den er godkendt af forældrebestyrelsen, men endnu ikke af kommunalbestyrelsen	15%	12%
Institutionen har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan, men den er endnu ikke godkendt af hverken forældrebestyrelsen eller kommunalbestyrelsen	4%	3%
Institutionen er i øjeblikket i gang med at udarbejde en skriftlig pædagogisk læreplan	6%	14%
Institutionen har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogisk læreplan, men har endnu ikke påbegyndt udarbejdelsen af en skriftlig pædagogisk læreplan	2%	21%
Institutionen har endnu ikke påbegyndt hverken drøftelse af udarbejdelse af en pædagogisk læreplan eller udarbejdelsen af en skriftlig pædagogisk læreplan	0%	8%
I alt	100%	100%

(n = 861)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere og dagplejeledere, 2007

Tendens til en pædagogisk læreplan pr. dagplejedistrikt

Spørgeskemaundersøgelsen blandt dagtilbud viser, at dagplejen efter kommunalreformen er distriktsopdelt i 75% af kommunerne. Til sammenligning var denne organiseringsform valgt i 47% af kommunerne ved midtvejsevalueringen, som var inden kommunalreformen. Dette kan ses som et tegn på, at kommunalreformen har medvirket til en større distriktsorganisering af dagplejen i kommunerne.

Tabel 3-2. Dagplejeledere: Er dagplejeordningen i kommunen inddelt i distrikter/områder?

	Procent
Ja	75%
Nej	25%
I alt	100%

(n = 68)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007

Tabel 3-3 nedenfor viser, at de fleste af kommunerne med distriktsinddeling (78%) udarbejder en pædagogisk læreplan for hvert distrikt eller område, som dagplejen er inddelt i.

Tabel 3-3. Dagplejeledere: Udarbejdes der én samlet pædagogisk læreplan for hele dagplejeordningen i kommunen?

	Procent
Ja, der udarbejdes én samlet pædagogisk læreplan	78%
Nej, der udarbejdes en pædagogisk læreplan for hvert distrikt/område	22%
I alt	100%

(n = 50)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra kommuner, hvor dagplejen er distriktsinddelt

3.2 De kommunale rammer for pædagogiske læreplaner

Kommunalreformens betydning for arbejdet med pædagogiske læreplaner
Parallelt med realiseringen af de pædagogiske læreplaner har mange kommuner været optaget af implementeringen af kommunalreformen, hvorfor betydningen af denne er væsentlig at belyse i forhold til arbejdet med de pædagogiske læreplaner. Allerede i midtvejsevalueringen tegnede casestudierne et billede af, at udarbejdelsen af pædagogiske læreplaner var uheldigt tilrettelagt for de kommuner, der var i gang med en sammenlægningsproces. Dette kom til udtryk ved, at nogle kommuner valgte at udskyde de strategiske beslutninger, som kan ligge i udarbejdelsen af retningslinjer for arbejdet med pædagogiske læreplaner med ønsket om, at disse overordnede valg skulle tages i regi af den nye kommune. I lyset af denne udvikling belyses status for kommunalreformens betydning i det følgende som et særskilt tema i slutevalueringen.

Kommunernes prioritering af arbejdet med kommunalreformen har også haft indflydelse på deres fokus på og rammer for arbejdet med pædagogiske læreplaner i perioden fra midtvejsevalueringen og frem til nu. Blandt casekommunerne tegner der sig et billede af en midlertidig nedprioritering, fordi andre opgaver har været mere presserende. Blandt andet skal sammenlægningskommunerne til at tænke i nye fælles rammer og mål – for børneområdet generelt og for arbejdet med pædagogiske læreplaner mere specifikt.

I spørgeskemaundersøgelsen er forvaltningscheferne blevet bedt om at vurdere, hvor enige eller uenige de er i, at kommunalreformen vil påvirke forskellige forhold ved dagtilbuddene. Det generelle billede er, at forvaltningscheferne mener, at kommunalreformen får betydning for dagtilbuddenes arbejde.

53% af forvaltningscheferne er enige eller meget enige i, at kommunalreformen vil bevirke, at der kommer flere børn med handicap i dagtilbuddene. På samme måde mener 76%, at kommunalreformen vil medvirke til sammenlægning af flere dagtilbud, 63% mener, at kommunalreformen vil medvirke til, at der kommer øget pædagogisk kvalitet i arbejdet. En analyse viser, at det særligt er forvaltningscheferne i sammenlægningskommuner, der mener, at kommunalreformen vil medvirke til, at der kommer øget pædagogisk kvalitet i arbejdet, samt at kommunalreformen vil føre til sammenlægning af flere dagtilbud.

Tabel 3-4. Forvaltningschefer: Hvor enig eller uenig er du i, at kommunalreformen vil påvirke dagtilbuddenes arbejde? Forventer du, at kommunalreformen…

	Meget uenig	Uenig	Enig	Meget enig	I alt
… vil bevirke, at der kommer flere børn med handicap ud i almindelige dagtilbud? (n = 62)	3%	44%	47%	6%	100%
… vil medvirke til, at der kommer øget pædagogisk kvalitet i arbejdet? (n = 59)	2%	36%	31%	32%	100%
… medvirke til sammenlægning af flere dagtilbud? (n = 64)	8%	16%	56%	20%	100%
… på andre måder vil påvirke indholdet i tilbuddenes arbejde? (n = 53)	2%	13%	57%	28%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Casestudierne blandt sammenlægningskommuner understøtter billedet af, at man både på forvaltnings- og dagtilbudsniveau har været meget optaget af omstruktureringer og harmoniseringer som følge af kommunalreformen.

Blandt casekommunerne ser det ud til, at pædagogiske læreplaner har fået mindre opmærksomhed i det seneste år, fordi kræfterne har været brugt på forskellige omstruktureringer. Siden kommunalreformen har forvaltningsniveauet spillet en forholdsvis tilbagetrukket rolle i forhold til arbejdet med pædagogiske læreplaner. Det kommer til udtryk på forskellige måder – for eksempel ved at fælles kommunale retningslinjer for pædagogiske læreplaner i den nye kommune endnu ikke er udarbejdet, eller at der ikke er taget stilling til, hvordan evalueringer af pædagogiske læreplaner skal håndteres på forvaltningsniveau.

I overensstemmelse med casestudiernes billede af, at kommunalreformen har bevirket, at kommunens fokus på arbejdet med de pædagogiske læreplaner er blevet mindre, viser spørgeskemaundersøgelsen, at 22% af sammenlægningskommunerne i foråret 2007 har udarbejdet kommunale retningslinjer for læreplanerne. 42% har igangsat en proces med udarbejdelse af retningslinjer, mens 36% endnu ikke har igangsat en proces. Ingen af forvaltningscheferne (0%) har svaret, at der ikke skal udarbejdes retningslinjer (Tabel 3-5).

Casestudierne viser eksempler på, at der i nye sammenlagte kommuner er nedsat arbejdsgrupper med repræsentanter fra forvaltning og dagtilbud, som skal udarbejde fælles retningslinjer for det fremadrettede arbejde med pædagogiske læreplaner i den nye kommune. Derudover er der eksempler på nye kommuner, der er kommet langt med at udarbejde retningslinjer for læreplansarbejdet, og hvor dette har fungeret som en løftestang for nye samarbejdsrelationer og for at skabe en ny fælles identitet på tværs af de gamle kommuner.

Tabel 3-5. Forvaltningschefer: Hvor langt er kommunen i arbejdet med at udarbejde retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med de pædagogiske læreplaner i den nye kommune?

	Procent
De kommunale retningslinjer er udarbejdet	22%
Udarbejdelsen af kommunale retningslinjer er igangsat, men er endnu ikke afsluttet	42%
Udarbejdelsen af kommunale retningslinjer er ikke igangsat	36%
Det er besluttet, at der ikke skal udarbejdes retningslinjer	0%
I alt	100%

(n = 45)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007
Note: Der indgår kun svar fra sammenlægningskommuner

I casestudierne tegner der sig også et billede af, at der blandt dagtilbuddene er en forventning om, at forvaltningen spiller en aktiv rolle i forhold til de pædagogiske læreplaner, og at en afventende forvaltning til en vis grad giver afventende dagtilbud. Det gælder særligt for dagplejen, hvilket er forståeligt, da forvaltningerne her spiller en større og mere nødvendig rolle som igangsættende og koordinerende led. Men også blandt daginstitutionerne er der eksempler på, at læreplansarbejdet træder i baggrunden og går i stå, når der ikke er fokus på det fra forvaltningens side. Der efterspørges retningslinjer og støtte til arbejdet med de pædagogiske læreplaner.

Overordnede mål på kommunalt niveau
Siden midtvejsevalueringen har kommunerne som led i anbringelsesreformen skullet udarbejde og vedtage en sammenhængende børnepolitik på tværs af almenområdet og specialområdet. Intentionen er, at den sammenhængende børnepolitik skal indeholde mål og standarder for indsatsen på børne- og ungeområdet, hvilket vil sige, at den også kan danne en overordnet ramme for arbejdet med pædagogiske læreplaner.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt forvaltningscheferne viser, at 89% af kommunerne har vedtaget en sammenhængende børnepolitik.

Tabel 3-6. Forvaltningschefer: Har kommunen vedtaget en sammenhængende børnepolitik?

	Procent
Ja	89%
Nej	11%
I alt	100%

(n = 71)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Hvad angår generelle retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde, er der et flertal af kommunerne, der i nogen eller i høj grad har udarbejdet fælles mål/retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde (77%, jf. Tabel 3-7). En analyse viser, at sammenlægningskommunerne i mindre grad end ikke-sammenlægningskommunerne har udarbejdet sådanne mål/retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde.

Der er endvidere 66% af kommunerne, som i nogen eller i høj grad har formuleret mål/ indsatsområder, som er fælles for dagtilbuds- og skoleområdet, hvilket indikerer, at nogle kommuners fokus på sammenhængen mellem dagtilbud og skole udmøntes i tværsektorielle rammer for arbejdet og derfor ikke nødvendigvis er indeholdt i specifikke retningslinjer for arbejdet med pædagogiske læreplaner.

Tabel 3-7. Forvaltningschefer: I hvilken grad har kommunen…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… udarbejdet fælles mål/retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde? (n = 70)	10%	13%	40%	37%	100%
… mål/indsatsområder, som er fælles for dagtilbuds- og skoleområdet? (n = 69)	10%	26%	43%	20%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Forvaltningscheferne er også blevet spurgt om, hvorvidt der findes overordnede mål for dagtilbuddenes arbejde med de pædagogiske læreplaner, og hvorvidt disse mål hænger sammen med den sammenhængende børnepolitik. 49% af kommunerne har formuleret overordnede skriftlige mål for de pædagogiske læreplaner (Tabel 3-8).

Tabel 3-8. Forvaltningschefer: Har kommunen formuleret fælles overordnede skriftlige mål for de pædagogiske læreplaner?

	Procent
Ja	49%
Nej	51%
I alt	100%

(n = 71)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Af disse kommuner, der har vedtaget en sammenhængende børnepolitik, og som samtidig har en sammenhængende børnepolitik, svarer 97%, at der i høj eller nogen grad er en sammenhæng til børnepolitikken (Tabel 3-9).

Tabel 3-9. Forvaltningschefer: I hvilken grad er der sammenhæng mellem kommunens overordnede børnepolitik og kommunens mål med de pædagogiske læreplaner i kommunens dagtilbud?

	Procent
Slet ikke	0%
I ringe grad	3%
I nogen grad	27%
I høj grad	70%
I alt	100%

(n = 30)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007
Note: Der indgår kun svar fra kommuner, der har vedtaget en sammenhængende børnepolitik, og som har formuleret fælles overordnede skriftlige mål for de pædagogiske læreplaner.

I de *casestudier* i udvalgte kommuner, hvor der ikke er formuleret fælles kommunale rammer og/eller mål for de pædagogiske læreplaner, begrundes dette med flere forskellige forhold:

- Kommunerne har på politisk og administrativt niveau været optaget af at formulere nye overordnede politikker, strategier og servicemål på børne- og ungeområdet. De kan rumme indsatsområder for dagtilbudsområdet, men uden at de er direkte handlingsanvisende for arbejdet med pædagogiske læreplaner. Der er eksempler på, at casekommuner som led i den overordnede politikudvikling primært har været optaget af at skabe sammenhængende forløb på tværs af dagpleje/vuggestue og børnehave og skole. Det berører dagtilbuddene, men er ikke specifikt rettet mod arbejdet med pædagogiske læreplaner.

- Kommunalreformen har skabt opbrud i eksisterende kommunale rammer og mål for arbejdet med de pædagogiske læreplaner. Der skal udarbejdes nye fælles retningslinjer og eventuelle mål. Der er eksempler på kommuner, der har indledt en proces, hvor repræsentanter for forvaltning og dagtilbud har til opgave at udarbejde de nye fælles rammer for arbejdet med pædagogiske læreplaner i den nye kommune.

- Ændringer i strukturen på dagtilbudsområdet i kommunerne har også haft betydning for, hvor højt fælles kommunale mål og retningslinjer for pædagogiske læreplaner har været prioriteret. Det kommunale fokus har i disse kommuner været på omstruktureringer på området i form af sammenlægninger af institutioner og/eller implementeringen af nye ledelsesstrukturer frem for på de pædagogiske læreplaner. Casestudierne tyder på, at dette gæler både i sammenlagte og ikke-sammenlagte kommuner.

En analyse af besvarelserne i spørgeskemaundersøgelsen viser, at der ikke er forskel mellem sammenlægningskommuner og ikke-sammenlægningskommuner i forhold til, om der er formuleret fælles overordnede skriftlige mål for de pædagogiske læreplaner. Dette understreger, at det ikke blot er sammenlægningsprocessen, der har optaget kommunerne, men også øvrige administrative tiltag, som de ovennævnte.

Selvom det kommunale fokus på pædagogiske læreplaner i en periode har været mindre, er der casekommuner, der tilkendegiver, at de pædagogiske læreplaner på længere sigt skal tænkes sammen med de overordnede politikker og indsatsområder på børne- og ungeområdet.

Kommunale mål og rammer for indsatser over for børn med særlige behov
Et centralt element i loven om pædagogiske læreplaner er målet om at styrke den pædagogiske indsats over for børn med særlige behov. Konkret stiller bekendtgørelsen krav om, at de pædagogiske læreplaner skal indeholde overvejelser om læringsmål, metoder og aktiviteter over for børn med særlige behov.

Midtvejsevalueringen viste, at dagtilbuddene typisk formulerer mål for den samlede børnegruppe i de pædagogiske læreplaner frem for at have specifikke mål for børn med særlige behov. Dagtilbudslederne begrundede det enten med, at dagtilbuddets pædagogiske læreplan tog udgangspunkt i det enkelte barns behov, hvormed der også blev taget højde for børn med særlige behov – og/eller at der generelt i kommunen/dagtilbuddet var fokus på rummelighed og inklusion. Synspunktet var, at det ville være i modstrid med disse grundlæggende værdier at udskille børn med særlige behov i den pædagogiske læreplan.

Set i det lys har det været centralt her i den afsluttende evaluering at undersøge, hvilket fokus kommunerne mere generelt har på indsatsen over for børn med særlige behov, og om eventuelle mål for arbejdet med børn med særlige behov er retningsgivende for pædagogiske læreplaner i dagtilbuddene.

De kommuner, der har formuleret fælles overordnede mål for de pædagogiske læreplaner, er blevet bedt om at vurdere, i hvilken grad de også indeholder mål for børn med særlige behov. I forbindelse med spørgeskemaundersøgelserne er der konkret spurgt ind til tre grupper af børn med særlige behov, som er socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap. Spørgeskemaundersøgelsen viser, at 73% af kommunerne med fælles overordnede mål for de pædagogiske læreplaner også har formuleret særlige mål for socialt udsatte børn, 67% for tosprogede børn, og 62% for børn med handicap (Tabel 3-10). Tallene angiver, hvad indholdet er i målene blandt de kommuner, der *har* formuleret mål. Tallene svarer til, at knap 25% af *alle* kommunerne har formuleret mål for hver af grupperne nævnt i Tabel 3-10. Tallene vedrørende børn med særlige behov skal ses i lyset af, at der mellem kommunerne er forskel på andelen af børn med særlige behov.

Tabel 3-10. Forvaltningschefer: I hvilken grad indeholder kommunens mål for de pædagogiske læreplaner særlige mål for følgende grupper? Er der opstillet særlige mål for…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Socialt udsatte børn? (n = 34)	21%	6%	41%	32%	100%
Tosprogede børn? (n = 34)	24%	9%	35%	32%	100%
Børn med handicap? (n = 34)	24%	15%	38%	24%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007
Note: Der indgår kun svar fra kommuner, der har formuleret fælles overordnede skriftlige mål for de pædagogiske læreplaner.

Af tabellen nedenfor fremgår det, at det er forholdsvis udbredt, at kommunerne generelt, dvs. udover målene for pædagogiske læreplaner, har formuleret mål for forskellige grupper af børn med særlige behov (socialt udsatte børn: 71%, børn med handicap: 69%, tosprogede børn: 65%). At det er så udbredt med mål for særlige grupper af børn på et mere generelt niveau *kunne* være en forklaring på, hvorfor nogle kommuner ikke har formuleret mål for børn med særlige behov i *direkte* relation til arbejdet med pædagogiske læreplaner.

Tabel 3-11. Forvaltningschefer: I hvilken grad har kommunen i øvrigt formuleret særlige mål for disse grupper (dvs. ud over målene for de pædagogiske læreplaner)? Er der opstillet særlige mål for…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Socialt udsatte børn? (n = 70)	14%	14%	40%	31%	100%
Tosprogede børn? (n = 68)	18%	18%	37%	28%	100%
Børn med handicap? (n = 66)	17%	14%	42%	27%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

En analyse viser imidlertid en tendens til, at det er de samme kommuner, der har formuleret mål for arbejdet med børn med særlige behov generelt og i relation til læreplansarbejdet. Der er således 28% af alle kommuner, der hverken (slet ikke eller i ringe grad) har formuleret mål for socialt udsatte generelt eller i relation til læreplansarbejdet. Tilsvarende har 33% af kommunerne ikke formuleret mål for arbejdet med tosprogede børn, mens 29% af kommunerne ikke har formuleret mål for arbejdet med børn med handicap.

Kommunale indsatser for børn med særlige behov

Samtidig viser spørgeskemaundersøgelsen, at kommunernes fokus på børn med særlige behov også kommer til udtryk gennem initiativer målrettet bestemte grupper af børn. Der er således 82% af kommunerne, der har iværksat en særlig indsats over for socialt udsatte børn, 78% af kommunerne har iværksat en indsats over for tosprogede børn, mens 87% har særlige indsatser over for børn med handicap (Tabel 3-12). En analyse viser, at sådanne initiativer er mere udbredte i store end i små kommuner.

Tabel 3-12. Forvaltningschefer: Er der i et eller flere af kommunens dagtilbud iværksat en særlig indsats over for børn med særlige behov i form af et særligt projekt, program e.l.? Er der iværksat initiativer over for…

	Procent
… socialt udsatte børn (n = 67)	82%
… tosprogede børn (n = 72)	78%
… børn med handicap (n = 70)	87%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Kommunale retningslinjer i forhold til børn med særlige behov

Foruden overordnede mål har kommunerne mulighed for at udstikke vejledende eller bin-

dende retningslinjer for børn med særlige behov, som dagtilbuddene skal følge i arbejdet med de pædagogiske læreplaner.

Midtvejsevalueringen viste, at der var kommunale retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med pædagogiske læreplaner i forhold til børn med særlige behov i 39% af kommunerne.

I den seneste spørgeskemaundersøgelse gennemført i forbindelse med slutevalueringen er det undersøgt nærmere, hvorvidt kommunerne har udarbejdet retningslinjer for arbejdet med bestemte grupper af børn med særlige behov i forbindelse med de pædagogiske læreplaner. Her fremgår det, at det er tilfældet i 27% af kommunerne for socialt udsatte børn, i 23% for tosprogede børn og i 20% for børn med handicap.

Tabel 3-13. Forvaltningschefer: Har kommunen formuleret særlige retningslinjer for arbejdet med følgende grupper i forbindelse med udformningen af de pædagogiske læreplaner? Er der opstillet særlige retningslinjer for…

	Procent
Socialt udsatte børn? (n = 70)	27%
Tosprogede børn? (n = 70)	23%
Børn med handicap? (n = 70)	20%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Tallene skal ses i lyset af, at spørgeskemaundersøgelsen i slutevalueringen viser (Tabel 3-14), at mere end halvdelen af kommunerne i øvrigt har formuleret generelle retningslinjer for arbejdet med ovennævnte grupper (ud over retningslinjerne for de pædagogiske læreplaner). Kommunerne har især udarbejdet retningslinjer for arbejdet med tosprogede børn (63% af kommunerne). En analyse af spørgeskemabesvarelserne viser imidlertid, at det i vid udstrækning er de samme kommuner, der har udarbejdet retningslinjer for arbejdet med børn med særlige behov i relation til læreplansarbejdet, som også har udarbejdet retningslinier uden at dette har været i relation til læreplansarbejdet. Således har 40% af kommunerne hverken formuleret retningslinjer for arbejdet med socialt udsatte børn i relation til læreplansarbejdet eller "ved siden af" læreplansarbejdet. Tilsvarende har 33% af kommunerne ikke formuleret retningslinjer for arbejdet med tosprogede børn, mens 33% ikke har formuleret retningslinjer for arbejdet med børn med handicap.

Tabel 3-14. Forvaltningschefer: I hvilken grad har kommunen i øvrigt formuleret retningslinjer for arbejdet med disse grupper (dvs. ud over retningslinjerne for de pædagogiske læreplaner)? Er der opstillet retningslinjer for…

	Procent
Socialt udsatte børn? (n = 71)	55%
Tosprogede børn? (n = 71)	63%
Børn med handicap? (n = 71)	49%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Kommunernes tilsyn med dagtilbuddene

Med til kommunernes styringsredskaber hører tilsynet med dagtilbuddene. Mulighederne for styring af dagtilbuddene gennem tilsynet kan blandt andet indebære en opfølgning på kommunalt opstillede mål. Derudover åbner den pædagogiske læreplan mulighed for at følge op på de målsætninger, aktiviteter og metoder, som dagtilbuddene selv har formuleret i den pædagogiske læreplan, samt den efterfølgende dokumentation og evaluering.

Midtvejsevalueringen viste, at der blandt forvaltningscheferne på børne- og ungeområdet i de gamle kommuner var store forventninger til de pædagogiske læreplaner som redskab til kvalitetsstyring. I forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen gennemført i maj/juni 2006 i forbindelse med midtvejsevalueringen svarede 90% af forvaltningscheferne således, at de pædagogiske læreplaner kunne anvendes til kvalitetsstyring og pædagogisk tilsyn.

Endvidere svarede 65% af forvaltningscheferne i midtvejsevalueringen, at tilsynets rolle i forhold til dagtilbuddene er blevet påvirket af implementeringen af pædagogiske læreplaner.

Casestudierne i midtvejsevalueringen pegede imidlertid i retning af, at kommunerne endnu ikke havde udarbejdet retningslinjer for, hvordan de pædagogiske læreplaner skulle indgå i tilsynet, men havde udskudt denne beslutning, til den nye kommune var etableret efter kommunesammenlægningen.

Den seneste spørgeskemaundersøgelse gennemført i forbindelse med slutevalueringen viser, at 54% af kommunerne ifølge forvaltningschefernes spørgeskemabesvarelser gennemfører systematiske tilsyn med daginstitutionerne. Derudover er der 25% af kommunerne, der har konkrete planer om at indføre dette, mens de resterende 22% ikke har konkrete planer om at indføre systematiske tilsyn. Tallene skals ses i lyset af lovkravet om at kommunerne skal føre tilsyn med dagtilbuddene, om end det dog ikke er et krav, at dette skal være systematisk.

Tabel 3-15. Forvaltningschefer: Gennemfører kommunen systematiske tilsyn med daginstitutionerne (fx. årligt tilbagevendende efter bestemt skabelon)

	Procent
Ja	54%
Nej, men der er konkrete planer om at indføre dette	25%
Nej, og der er ikke konkrete planer om at indføre dette	22%
I alt	100%

(n = 69)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Et stort flertal af kommunerne, der gennemfører systematiske tilsyn med daginstitutionerne, har formuleret retningslinjer for, om der i tilsynsbesøgene skal indgå en opfølgning på opstillede mål, aktiviteter og metoder samt dagtilbuddenes dokumentation og evalueringer (jf. Tabel 3-16). Således er der i mere end 90% af kommunerne, der gennemfører systematisk tilsyn med daginstitutionerne, formuleret retningslinier om, at der i tilsynsbesøgene skal indgå en opfølgnig på opstillede mål (91%), aktiviteter og metoder (92%), dagtilbuddets

dokumentation (91%) og dagtilbuddets evaluering (91%). Dette svarer til, at ca. 49% af *alle kommunerne* har formuleret retningslinjer for, om der i tilsynsbesøgene skal indgå en opfølgning på opstillede mål, aktiviteter og metoder samt dagtilbuddenes dokumentation og evalueringer

Blandt de casekommuner, der ikke har formuleret retningslinjer, fremhæves det, at man har overvejelser om at samtænke de to ting, men at man endnu ikke har nået dette på grund af travlhed blandt andet som følge af kommunalreformen.

Tabel 3-16. Forvaltningschefer: I hvilken grad er der formuleret retningslinjer for hvordan de pædagogiske læreplaner skal indgå i tilsynsbesøgene? Skal der i tilsynsbesøget indgå en opfølgning på…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… opstillede mål? (n = 36)	6%	3%	19%	72%	100%
… aktiviteter og metoder? (n = 36)	6%	3%	17%	75%	100%
… dagtilbuddets dokumentation? (n = 35)	3%	6%	17%	74%	100%
… dagtilbuddets evaluering? (n = 35)	3%	6%	14%	77%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007
Note: Der indgår kun svar fra kommuner, der gennemfører systematiske tilsyn med daginstitutionerne.

I en af casekommunerne, hvor man har erfaringer med at koble læreplansarbejdet med tilsynet med dagtilbuddene, er der blevet fokuseret meget på at følge op på den pædagogiske læreplan i dagplejeordningen i forbindelse med dagplejepædagogens tilsynsbesøg. Dagplejepædagogerne oplever, at der er flere fordele ved at inddrage den pædagogiske læreplan i forbindelse med tilsynsbesøgene. Det opleves således som en effektiv måde at udbrede indholdet af den pædagogiske læreplan på og som et godt og konstruktivt referencepunkt for samtalen, som derved nemmere får et udviklings- frem for et kontrolperspektiv.

Tabel 3-17. Forvaltningschefer: I hvilken grad har tilsynet påvirket følgende krav til de pædagogiske læreplaner? Har de påvirket kravene til...

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… opstillede mål? (n = 25)	8%	12%	56%	24%	100%
… aktiviteter og metoder? (n = 25)	4%	12%	68%	16%	100%
… dagtilbuddets dokumentation? (n = 25)	0%	12%	64%	24%	100%
… dagtilbuddets evaluering? (n = 25)	0%	12%	64%	24%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007
Note: Der indgår kun svar fra kommuner, der gennemfører systematiske tilsyn med daginstitutionerne.

Tilsynsbesøgene er samtidig en mulighed for kommunerne for at få et bredt indblik i arbejdet i kommunens dagtilbud. Informationen kan anvendes til at målrette den kommunale styring af dagtilbuddene i den retning, som tilsynsbesøgene viser, der er behov for. Tabel 3-17 ovenfor viser, i hvilket omfang forvaltningscheferne vurderer, at tilsynet har påvirket

kravene til dagtilbuddenes pædagogiske læreplan. Det fremgår, at det kun er 25 kommuner, der har svaret på disse spørgsmål, idet tabellen udelukkende indeholder besvarelser fra kommuner, der gennemfører systematiske tilsynsbesøg (jf. Tabel 3-15). Tabellen viser dog en tendens til, at der er sket en påvirkning af kravene til de pædagogiske læreplaner i de kommuner, der har besvaret spørgsmålet. Tallene viser, at påvirkningen både har været af de opstillede mål (80%), aktiviteter og metoder (84%) og af dagtilbuddenes dokumentation (78%) og evaluering (78%).

3.3 Sammenfattende vurdering

Sammenlignet med midtvejsevalueringen, hvor 74% af daginstitutionerne havde udarbejdet en skriftlig pædagogoisk læreplan, har næsten alle *daginstitutioner* nu udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan (93%). I dagplejen er der sket et mindre fald i antallet af udarbejdede pædagogiske læreplaner fra midtvejsevalueringen (75%) til nu (57%). Det sidste kan sandsynligvis forklares med kommunalreformen, der har medført omstruktureringer i mange nye kommuner. Omstruktureringerne rammer i langt højere grad dagplejen end daginstitutionerne, fordi de pædagogiske læreplaner for dagplejen er forankret i det kommunale forvaltningssystem – enten er der en samlet pædagogisk læreplan for alle kommunens dagplejere, eller også er der en for hvert dagplejedistrikt.

Kommunalreformen ser ud til at have haft en opbremsende effekt på både forvaltningernes fokus på, men også dagtilbuddenes eget arbejde med de pædagogiske læreplaner. Casestudierne tyder på, at læreplanerne ikke er glemt eller lagt på hylden, men de er trådt i baggrunden til fordel for andre fokusområder og opgaver. Ikke bare kommunalreformen, men også andre nye tiltag og ændringer har påvirket den videre implementering af loven om pædagogiske læreplaner. På politisk- og forvaltningsniveau handler det især om arbejdet med at formulere en overordnet sammenhængende børne- og ungepolitik samt øvrige sektorpolitikker, mens det på forvaltnings- og dagtilbudsniveau særligt handler om omstruktureringer i form af sammenlægninger af institutioner og ny ledelsesstruktur.

Evalueringen tyder på, at der samlet set har været så megen opbrud og mange ting at se til i kommunerne, at der endnu ikke er skabt en tydelig rød tråd imellem de mange forskellige politikker, mål, retningslinjer og indsatser på 0-6-årsområdet. Det betyder også, at de pædagogiske læreplaner i nogen grad 'lever deres eget liv' i dagtilbuddene. På forvaltningsniveau ser der ud til at være en bevidsthed om og en vilje til at få tingene til at hænge sammen på lidt længere sigt, men man er bare ikke nået dertil endnu.

En styrket indsats over for børn med særlige behov var en af intentionerne bag loven om pædagogiske læreplaner. Midtvejsevalueringen viste, at der ikke er så mange dagtilbud, der ser en oplagt sammenhæng mellem indsatser for børn med særlige behov og så de pædagogiske læreplaner.

Dagtilbuddene tilkendegav i midtvejsevalueringen, at de *har* stort fokus på børn med særlige behov, men at det foregår i et andet regi end pædagogiske læreplaner. Mange henviste til, at der på kommunalt niveau var generelle mål, retningslinjer og indsatser for børn med særlige behov, som bliver udmøntet i dagtilbuddene.

På kommunalt niveau er det heller ikke tendensen, at pædagogiske læreplaner bruges som redskab til at styrke indsatsen over for børn med særlige behov. Der er en betydelig del af

kommunerne, der slet ikke har mål (28% har ikke mål for socialt udsatte børn) eller retningslinjer (40% har ikke retningslinier for socialt udsatte børn) for arbejdet med børn med særlige behov. I kommuner, hvor der er mål og retningslinier, er disse ikke i særligt stort omfang tænkt sammen med eventuelle mål og retningslinjer for de pædagogiske læreplaner i kommunen. Evalueringen tyder således på, at de kommunale rammer for de pædagogiske læreplaner og rammerne for indsatser for børn med særlige behov ikke er integrerede, men lever side om side. Endelig er de pædagogiske læreplaner kun i begrænset omfang tænkt sammen med kommunernes tilsyn med dagtilbuddene.

4. Betydningen af den pædagogiske læreplan i hverdagen

I dette kapitel analyseres det hvilken betydning den pædagogiske læreplan har i dagtilbuddenes hverdag. Det analyseres for det første i hvilket omfang og hvordan arbejdet med de pædagogiske læreplaner har påvirket dagtilbuddenes aktiviteter, pædagogiske metoder og pædagogiske grundsyn. For det andet analyseres hvilke strukturelle ændringer, der er sket i dagtilbuddene, som følge af de pædagogiske læreplaner. For det fjerde belyses det, hvilke virkninger læreplanerne har både på børnene generelt og i forhold til børn med særlige behov. Afslutningsvis analyseres om indsatsen forbundet med de pædagogiske læreplaner står med med udbyttet heraf.

En af intentionerne bag loven om pædagogiske læreplaner er, at det pædagogiske personale skal støtte, lede og udfordre børns læring, og at børnene selv skal være medskabere af egen læring. Ifølge Bekendtgørelse om temaer og mål i pædagogiske læreplaner, som blev vedtaget i forbindelse med lovgivningen om pædagogiske læreplaner, "*skal det pædagogiske personale sikre, at der i dagtilbuddet bliver sat fokus på alle barnets potentialer og kompetencer for at ruste det enkelte barn til at begå sig i livet*"[2].

Midtvejsevalueringen viste, at det var en udbredt holdning blandt institutions- og dagplejeledere, at arbejdet med den pædagogiske læreplan grundlæggende er brugbart. Det var således kun 17% af institutionslederne og 6% af dagplejelederne, der var enige eller meget enige i udsagnet om, at arbejdet med de pædagogiske læreplaner er overflødigt, og at det ikke giver noget nyt, som dagtilbuddet ikke havde i forvejen.

Et hovedresultat fra midtvejsevalueringen var endvidere, at næsten alle institutions- og dagplejelederne var enige i, at læreplansarbejdet havde skabt større faglig bevidsthed blandt henholdsvis pædagoger, pædagogmedhjælpere, dagplejepædagoger og dagplejere.

Spørgsmålet er, hvordan og i givet fald i hvilket omfang denne øgede bevidsthed også har resulteret i ændringer i selve *arbejdet* i dagtilbuddene.

4.1 Ændringer i metoder, aktiviteter og pædagogisk grundsyn

Aktivteter og metoder
Mens midtvejsevalueringen viste, at arbejdet med pædagogiske læreplaner medførte en øget faglig bevidsthed blandt personalet, var der til sammenligning en mindre del af dagtilbudslederne, men dog stadig et flertal, der oplevede, at læreplansarbejdet førte til, at der blev iværksat nye pædagogiske aktiviteter. 53% af institutionslederne og 69% af dagpleje-

[2] Bekendtgørelse om temaer og mål i pædagogiske læreplaner

lederne gav således udtryk for i midtvejsevalueringen, at læreplansarbejdet havde ført til, at der var blevet iværksæt nye pædagogiske aktiviteter.

I slutevalueringen viser der sig at være sket en stigning i antallet af dagtilbudsledere, der vurderer, at den pædagogiske læreplan har påvirket aktiviteter og metoder i forhold til den samlede børnegruppe jf. Tabel 4-1 og Tabel 4-2. Tabellerne viser omfanget af ændringer i de dagtilbud, der har påbegyndt udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan.

Resultaterne viser, at den pædagogiske læreplan især har påvirket dagplejeordningernes valg af pædagogiske aktiviteter og metoder. Således har 60% af institutionslederne svaret, at arbejdet med den pædagogiske læreplan i nogen eller i høj grad har ført til indførelsen af nye pædagogiske metoder i forhold til den samlede børnegruppe, mens 63% har svaret, at læreplansarbejdet i nogen eller i høj grad har ført til nye aktiviteter for den samlede børne-gruppe (Tabel 4-1). De tilsvarende tal blandt dagplejeledere er 85% og 80% (Tabel 4-2).

En analyse viser, at store institutioner i højere grad end små institutioner har ændret de pædagogiske aktiviteter og metoder.

Tabel 4-1. Daginstitutionsledere: I hvilken grad har arbejdet med institutionens pædagogiske læreplan ført til ændringer for den samlede børnegruppe i forhold til…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… ændringer i institutionens pædagogiske grundsyn? (n = 830)	36%	29%	28%	7%	100%
… nye pædagogiske metoder (n = 835)	13%	27%	49%	11%	100%
… nye aktiviteter? (n = 836)	12%	25%	51%	12%	100%
… nye temaer til emneuger el. lign? (n = 837)	18%	27%	40%	15%	100%
… en forbedring af personalets sprogtone over for børnene? (n = 814)	41%	28%	25%	7%	100%
… indkøb af nye typer materialer (legetøj, bøger, inventar)? (n = 836)	25%	33%	35%	6%	100%
… ændret indholdet i institutionens planer såsom uge- og månedsplaner (n = 826)	26%	33%	30%	11%	100%
… anden tilrettelæggelse af dagen i institutionen? (n = 828)	25%	35%	32%	8%	100%
… ændring i institutionens fysiske indretning? (n = 837)	38%	34%	22%	6%	100%
… ændret organiseringen af personalegruppen (eks. stueinddeling eller inddeling i teams og arbejdsgrupper) (n = 839)	45%	22%	24%	9%	100%
… ændringer i din måde at lede institutionen? (n = 819)	27%	28%	37%	8%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 4-2. Dagplejeledere: I hvilken grad har arbejdet med dagplejens pædagogiske læreplan ført til ændringer for den samlede børnegruppe i forhold til…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… ændringer i dagplejens pædagogiske grundsyn? (n = 59)	10%	24%	51%	15%	100%
… nye pædagogiske metoder (n = 59)	3%	12%	71%	14%	100%
… nye aktiviteter? (n = 59)	8%	12%	66%	14%	100%
… nye temaer til emneuger el. lign? (n = 59)	17%	15%	54%	14%	100%
… en forbedring af personalets sprogtone over for børnene? (n = 55)	7%	38%	51%	4%	100%
… indkøb af nye typer materialer (legetøj, bøger, inventar)? (n = 57)	11%	26%	56%	7%	100%
… ændret indholdet i dagplejens planer såsom uge- og månedsplaner (n = 58)	19%	28%	43%	10%	100%
… anden tilrettelæggelse af dagen i dagplejen? (n = 57)	16%	21%	53%	11%	100%
… ændring af den fysiske indretning i dagplejehjemmene? (n = 57)	23%	47%	30%	0%	100%
… ændret organiseringen af personalegruppen (eks. ved inddeling i teams og arbejdsgrupper i dagplejevuggestuen) (n = 57)	49%	25%	25%	2%	100%
… ændringer i din måde at lede dagplejen? (n = 55)	11%	25%	51%	13%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Forskellen mellem dagplejen og daginstitutionerne, hvad angår udvikling af nye metoder og aktiviteter, bekræftes i spørgeskemaundersøgelsen blandt formændene for forældrebestyrelserne i henholdsvis daginstitutioner og dagplejeordninger. Tabel 4-3 nedenfor viser således, at 69% af formændene for daginstitutionens bestyrelse vurderer, at arbejdet med institutionens pædagogiske læreplan i nogen eller i høj grad har ført til ændringer i forhold til nye aktiviteter, ligesom 62% vurderer, at der i nogen eller i høj grad er sket ændringer i forhold til nye temaer til emneuger eller lignende. De tilsvarende tal blandt dagplejeformændene er henholdsvis 90% og 78% (Tabel 4-4).

Tabel 4-3. Formænd for daginstitutionens bestyrelse: I hvilken grad vurderer du, at arbejdet med institutionens pædagogiske læreplan har ført til ændringer i forhold til…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… nye aktiviteter? (n = 592)	10%	20%	53%	16%	100%
… nye temaer til emneuger el. lign? (n = 584)	13%	25%	42%	20%	100%
… ændret indhold i institutionens planer såsom uge- og månedsplaner (n = 557)	16%	36%	37%	10%	100%
… anden tilrettelæggelse af dagen i institutionen? (n = 568)	15%	37%	39%	9%	100%
… en forbedring af personalets sprogtone over for børnene? (n = 498)	38%	31%	25%	7%	100%
… ændring i institutionens fysiske indretning? (n = 589)	40%	34%	19%	6%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til formændene for daginstitutionens bestyrelse, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 4-4. Formænd for dagplejenes bestyrelse: I hvilken grad vurderer du, at arbejdet med dagplejens pædagogiske læreplan har ført til ændringer i forhold til…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… nye aktiviteter? (n = 19)	0%	11%	74%	16%	100%
… nye temaer til emneuger el. lign? (n = 18)	0%	22%	61%	17%	100%
… ændret indhold i dagplejens planer såsom uge- og månedsplaner (n = 17)	6%	24%	65%	6%	100%
… anden tilrettelæggelse af dagen i dagplejen? (n = 20)	20%	15%	65%	0%	100%
… en forbedring af personalets sprogtone over for børnene? (n = 15)	13%	33%	47%	7%	100%
… ændring i den fysiske indretning i dagplejehjemmene? (n = 20)	15%	60%	25%	0%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til formanden for dagplejens bestyrelse, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Med til fortolkningen af resultaterne hører, at casestudierne blandt dagtilbud viser en tendens til, at lederne af dagtilbuddet i højere grad end medarbejdere oplever, at de pædagogiske læreplaner har ført til ændringer i det pædagogiske arbejde. Pædagogerne i dagtilbuddene oplever således ikke i samme grad, at den øgede faglige refleksion, der er fulgt af læreplansarbejdet, har ført til ændringer i konkrete aktiviteter og metoder. Her er holdningen i højere grad, at "*vi gør som vi plejer – men vi er blevet mere bevidste om, hvorfor vi gør det*". Denne forskel i holdninger er især udbredt i dagplejen, hvor casestudierne i særlig

grad viser en tendens til, at dagplejerne i mindre grad end dagplejelederen vurderer, at der er sket ændringer i den pædagogiske praksis.

Casestudierne i dagplejen viser endvidere tegn på, at de væsentligste ændringer er sket i dagplejens legestue, hvor dagplejerne er sammen med hinanden og med dagplejepædagogen, og derfor kan understøtte og inspirere hinanden i brugen af den pædagogiske læreplan. Casestudierne tyder på, at ændringerne er færre hjemme hos den enkelte dagplejer.

Det pædagogiske grundsyn
Spørgeskemaundersøgelserne viser, at 35% af daginstitutionerne i nogen eller i høj grad har ændret det pædagogiske grundsyn (syn på, hvordan barnet udvikler sig og lærer) som følge af læreplansarbejdet. En analyse viser, at det særligt er de store institutioner, der har ændret det pædagogiske grundsyn. Til sammenligning har 66% af dagplejeledere svaret, at det pædagogiske grundsyn er blevet påvirket (Tabel 4-1 og Tabel 4-2).

Tallene viser altså, at de pædagogiske læreplaner i højere grad har påvirket konkrete aktiviteter og metoder, mens det grundlæggende pædagogiske syn i mindre grad er blevet påvirket.

Dette resultat underbygges af casestudierne i dagtilbuddene. I nogle af casedagtilbuddene er oplevelsen således, at den pædagogiske læreplan har skubbet på en udvikling, som allerede var i gang, inden arbejdet med pædagogiske læreplaner blev igangsat.

Midtvejsrapporten viste, at man mange steder i vid udstrækning tog udgangspunkt i det eksisterende arbejde i forbindelse med udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan. Det er derfor ikke overraskende, at påvirkningen af det pædagogiske grundsyn er mindre end påvirkningen af konkrete metoder og aktiviteter.

Det er endvidere et resultat fra casestudierne i dagtilbud, at den pædagogiske læreplan ikke altid anvendes særligt systematisk. Flere steder gives der udtryk for, "at den pædagogiske læreplan ligger i baghovedet". Det er derimod ikke altid, at pædagogerne og ledelsen af dagtilbuddet følger planen systematisk, herunder evaluerer, om opstillede mål nås (jf. kapitel 5). Set i det lys er det heller ikke overraskende, at påvirkningen fra den pædagogiske læreplan primært har været i forhold til de mere overordnede aktiviteter og metoder og i mindre grad i forhold til det pædagogiske grundsyn.

4.2 Strukturelle ændringer i dagligdagen

Ændringer i strukturelle forhold i det pædagogiske arbejde
Slutevalueringen viser, at påvirkningen er mindre i forhold til strukturelle forhold i dagtilbuddene (såsom indhold i planer, tilrettelæggelse af dagen i dagtilbuddet og organisering af personalegruppen) end i forhold til konkrete aktiviteter og pædagogiske metoder.

Således har ca. 40% af daginstitutionslederne svaret, at læreplansarbejdet i nogen eller i høj grad har ændret indholdet i institutionens planer såsom uge- og månedsplaner eller til en anden tilrettelæggelse af dagen (Tabel 4-1). En analyse viser, at det særligt er de store institutioner, der har ændret tilrettelæggelsen af dagen i institutionen.

Også i dette tilfælde er påvirkningen større i dagplejen, hvor særligt tilrettelæggelsen af dagen er blevet påvirket af læreplansarbejdet. Således har 60% af dagplejelederne svaret,

at denne i høj eller i nogen grad er blevet påvirket af arbejdet med dagplejens pædagogiske læreplan (Tabel 4-2).

Der er eksempler i casestudierne blandt dagtilbud, som illustrerer de ændringer, der er sket i institutionernes planer i form af eksempelvis uge- og månedsplaner, idet man flere steder er begyndt at forlænge planlagte forløb, fordi længerevarende forløb giver børnene et større udbytte.

Andre dagtilbud fremhæver, at aktiviteter og metoder i en vis udstrækning er de samme, men at læreplansarbejdet er med til at systematisere planlægningen og gøre valget af aktiviteter og metoder mere velovervejet.

En institutionsleder beskriver det på den måde, at det tidligere i højere grad var dagligdags forhold som vejret, sygdom blandt personalet eller i børnegruppen og lyst og indfald hos personalet, der var afgørende for hvilke aktiviteter, der blev iværksat. Nu er det i højere grad resultatet af planlægning baseret på, hvad personalet vurderer, der er behov for i børnegruppen.

I forhold til planlægning af dagen er der i casestudierne endvidere et eksempel på en institution, der på baggrund af læreplansarbejdet har foretaget en grundig gennemgang af, hvordan dagene typisk forløber i institutionen, og på den baggrund vurderet, om dette er optimalt i forhold til at understøtte børnenes læring. Gennemgangen beskrives af institutionen som en "øjenåbner", der har medført, at institutionen har ændret dagens planlægning. Gennemgangen af dagen viste, at der var en periode om eftermiddagen, hvor "tiden bare gik". Dette har resulteret i, at man har udvalgt fem af læreplanstemaerne, således at der er ét læreplanstema pr. dag, som danner ramme om den frivillige aktivitet, som en medarbejder har ansvar for at iværksætte på dette tidspunkt.

Ændringer i organiseringen af personalegruppen
Tabel 4-1 og Tabel 4-2 viser, at et mindretal af dagtilbuddene har ændret organiseringen af personalegruppen som følge af arbejdet med den pædagogiske læreplan. 33% af institutionslederne har således svaret, at dette i nogen eller i høj grad er sket, mens det tilsvarende tal blandt dagplejelederne er 27%.

I casestudierne er der flere eksempler på dagtilbud, der viser, hvad sådanne omstruktureringer kan indebære. Der er steder, hvor man er blevet mere bevidst om størrelsen på de børnegrupper, der arbejdes med. Disse steder er man således begyndt at dele børnegruppen op, således at en medarbejder arbejder intensivt med en mindre gruppe børn, og en anden medarbejder har aktiviteter med en større gruppe børn. Indtrykket er, at alle børnene får mere ud af denne fremgangsmåde, da man derved nemmere kan støtte det enkelte barn og dets specifikke behov. De caseinstitutioner, der anvender denne opdeling af børnegruppen, oplever således, at det er en god måde at skabe plads til det enkelte barns behov, herunder også børn med særlige behov.

Endelig er der eksempel på en caseinstitution, der har udnævnt en ekspert i personalegruppen for hvert læreplanstema. Eksperten har til formål at rådgive og inspirere de øvrige ansatte om, hvordan der kan arbejdes med det læreplanstema, som den pågældende er ansvarlig for. Eksperten er ligeledes ansvarlig for materialeindkøb inden for temaet, herunder introduktion til nyindkøbte materialer.

Casestudierne tyder på, at et stærkt ledelsesmæssigt fokus er en forudsætning for, at den pædagogiske læreplan bliver anvendt i det daglige arbejde. De steder, hvor læreplanen fylder meget i det daglige arbejde og har ført til en række ændringer, er således kendetegnet ved, at lederen af dagtilbuddet har prioriteret dette arbejde højt. Der er flere eksempler i casedagtilbuddene på, hvordan lederne har grebet dette an. Der er dagtilbud, hvor den pædagogiske læreplan er et fast punkt på personalemøderne, hvor der følges op på planen. Andre steder har lederen taget initiativ til omstruktureringer af personalegruppens organisering med henblik på at ansvarliggøre enkelte personer eller danne teams, der har til opgave at anvende forskellige dele af den pædagogiske læreplan (jf. ovenfor).

Dagtilbudslederens afgørende rolle for anvendelsen af den pædagogiske læreplan skal også ses i lyset af, at casestudierne tyder på, at de kommunale forvaltningers fokus på læreplansarbejdet er gledet i baggrunden blandt andet som følge af kommunalreformen (jf. kapitel 3). Casestudierne tyder endvidere på, at det kommunale fokus på de pædagogiske læreplaner primært retter sig mod *indholdet* i de pædagogiske læreplaner og i mindre grad mod dagtilbuddenes *anvendelse* af de pædagogiske læreplaner. Når dette er tilfældet, er det op til den enkelte dagtilbudsleder at sikre, at den pædagogiske læreplan anvendes i det daglige arbejde.

Ændringer i den fysiske indretning
I forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen er det blevet undersøgt, i hvilket omfang læreplansarbejdet har påvirket den fysiske indretning af dagtilbuddet (Tabel 4-1 og Tabel 4-2). Det fremgår, at 28% af institutionerne i nogen eller i høj grad har ændret på den fysiske indretning som følge af læreplansarbejdet. Det tilsvarende tal blandt dagplejeledere er 30%. En analyse viser, at det særligt er de store daginstitutioner, der har ændret den fysiske indretning i institutionen.

I enkelte af casestudierne er der eksempler på, at dagtilbuddene har ændret på den fysiske indretning som følge af arbejdet med den pædagogiske læreplan. Det fremhæves, at den øgede fokus på læring, som blandt andet følger af læreplansarbejdet, har ført til, at man i højere grad indretter læringsrum inspireret af læreplanstemaerne som eksempelvis læse- og tegnekroge, ligesom man nogle steder har indrettet mindre kroge, som er velegnede til mindre børnegrupper. Samtidig understreges det dog, at man allerede havde disse tanker, inden læreplansarbejdet blev igangsat, men at læreplansarbejdet i flere tilfælde har medvirket til at skubbe på en udvikling, der allerede var i gang.

Læreplanstemaerne
Den pædagogiske læreplan skal beskrive mål for børns læring indenfor seks udvalgte temaer, som er 1) barnets alsidige personlige udvikling, 2) sociale kompetencer, 3) sprog, 4) krop og bevægelse 5) natur og naturfænomener og 6) kulturelle udtryksformer og værdier. Midtvejsevalueringen viste, at alle seks læreplanstemaerne indgik i langt de fleste pædagogiske læreplaner, om end natur og naturfænomener samt kulturelle udtryksformer og værdier sjældnere indgik i læreplanen end de øvrige temaer. Casestudierne i forbindelse med midtvejsevalueringen viste tegn på, at dette skyldes at dagtilbuddene oplever, at det er en udfordring at arbejde med disse to læreplanstemaer.

Casestudierne i slutevalueringen blandt dagtilbud tyder på, at de seks læreplanstemaer grundlæggende fungerer godt. Der tegner sig således et billede af, at den systematik, der

skabes ved at opdele pædagogikken i overordnede temaer er gavnlig for det pædagogiske arbejde, da det er med til at sikre at dagtilbuddene understøtter en bred vifte af kompetencer blandt børnene.

Det pædagogiske arbejde og børnenes alder
Casestudierne viser, at der ikke er grundlæggende forskel på den måde, man anvender de pædagogiske læreplaner over for forskellige aldersgrupper, men at dagtilbuddene blot arbejder med forskellige mål, aktiviteter og metoder afhængigt af børnenes alder. I enkelte dagtilbud gives der udtryk for, at det kan være en udfordring at arbejde med læring for de mindste ned til 0-1-årsalderen, hvor det kan være sværere at finde aktiviteter, der passer til deres udviklingsniveau og som tilgodeser læreplanstemaerne.

Den pædagogiske læreplan som ledelsesværktøj
Midtvejsevalueringen viste, at en del kommuner iværksatte forskellige understøttende initiativer i form af retningslinjer, kurser mv. i forbindelse med dagtilbuddenes udarbejdelse af den pædagogiske læreplan. Denne støtte er blevet mindre, efter at læreplanerne er blevet udarbejdet og godkendt af kommunalbestyrelsen. Dette har medvirket til, at implementeringen af den pædagogiske læreplan i høj grad er blevet det enkelte dagtilbuds ansvar og dermed lederens ansvar (jf. også ovenfor).

I de casedagtilbud, hvor dagtilbudslederen har været aktiv i forhold til at anvende den pædagogiske læreplan, fremhæves, at den pædagogiske læreplan er et godt ledelsesmæssigt værktøj. En institutionsleder begrunder dette med, at den pædagogiske læreplan er udtryk for det, som personalegruppen sammen er blevet enige om, og at planen derfor er en god måde "at hanke op i hinanden" på. Samtidig giver planen et godt grundlag for at diskutere i personalegruppen, da der ved udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan tages stilling til mange af de grundlæggende pædagogiske spørgsmål.

I spørgeskemaundersøgelserne blandt institutions- og dagplejeledere er der blevet spurgt til, hvor stor en del af dagtilbudslederne, der oplever, at læreplansarbejdet har påvirket deres ledelsesmæssige rolle (Tabel 4-1 og Tabel 4-2). Resultaterne viser, at 45% af institutionslederne oplever, at arbejdet med den pædagogiske læreplan i nogen eller i høj grad har ført til ændringer i måden at lede institutionen på. Det tilsvarende tal blandt dagplejeledere er 64%.

Ændringer i forældrebestyrelsens og forældrenes arbejde
Casestudierne efterlader et indtryk af, at den pædagogiske læreplan nogle steder ikke har fyldt særlig meget i bestyrelsesarbejdet, ej heller på bestyrelsesmøderne. Disse steder er oplevelsen, at der efter godkendelsen af planen ikke har været diskussioner af denne i bestyrelsen, og at bestyrelsen først har forventet at skulle spille en rolle igen i forbindelse med evalueringen af den pædagogiske læreplan.

Casestudierne i dagtilbud tyder endvidere på, at kendskabet til den pædagogiske læreplan blandt forældre, der ikke sidder i dagtilbuddets bestyrelse, er ret begrænset. Forældrene har således et meget lille kendskab både til læreplanens indhold og til, hvordan den anvendes. Det er også kun enkelte steder, forældrene oplever, at aktiviteter, temaer mv. begrundes af personalet med henvisning til den pædagogiske læreplan. De forældre, der blev interviewet i casestudierne, har derfor også vanskeligt ved at vurdere, hvilke ændringer arbejdet med de pædagogiske læreplaner har medført. I langt de fleste tilfælde udtrykkes der ikke ønske om

at vide mere fra forældreside, da man opfatter den pædagogiske læreplan som "fagpersonernes redskab", og fordi man i øvrigt har tillid til disse fagpersoner. En forælder udtrykker det på følgende måde: *"Jeg synes, det er deres fagområde – lad dem endelig styre det selv".*

Casestudierne efterlader dog et billede af, at forældrene har oplevet at mængden af dokumentation i dagtilbuddet er blevet forøget de senere år, hvilket der er udbredt tilfredshed med. Denne udvikling begrundes dog ifølge forældrene kun sjældent af personalet med henvisning til den pædagogiske læreplan.

Der er dog dagtilbud, hvor den pædagogiske læreplan spiller en rolle i forbindelse med forældresamtalerne, og hvor kendskabet til den pædagogiske læreplan derfor er større. I enkelte dagtilbud har man valgt at udarbejde et statusskema struktureret efter læreplanstemaerne, hvorpå det enkelte barns kompetencer beskrives. Skemaet udfyldes af medarbejderne inden forældresamtalen og danner udgangspunkt for en snak om barnets kompetencer. Samtalen munder derefter ud i aftaler om hvilke indsatsområder, der skal være for det enkelte barn i den kommende periode.

4.3 Ændringer for børn med særlige behov

Et centralt fokus i forbindelse med vedtagelsen af lov om pædagogiske læreplaner har været at styrke den pædagogiske indsats over for børn med særlige behov. Bekendtgørelsen stiller således krav om, at de pædagogiske læreplaner skal indeholde en beskrivelse af læringsmål, metoder og aktiviteter i forhold til børn med særlige behov.

Midtvejsevalueringen pegede imidlertid i retning af, at børn med særlige behov ikke har fyldt særlig meget i den første fase af arbejdet med de pædagogiske læreplaner. Spørgeskemaundersøgelserne blandt institutions- og dagplejeledere viste, at de fleste dagtilbud (80% af daginstitutionerne og 78% af dagplejeordningerne) havde forholdt sig til børn med særlige behov i den pædagogiske læreplan, men casestudierne viste tegn på, at dette ofte var gjort meget sporadisk. Dette blev begrundet med, at det er en udfordring at lave en generel plan for en gruppe af børn med meget differenterede behov.

Endvidere viste casestudierne i dagtilbud og kommuner i midtvejsevalueringen tegn på, at der i nogle dagtilbud var stort fokus på arbejdet med børn med særlige behov, men at dette blot sker "ved siden af" læreplansarbejdet.

Aktiviteter for børn med særlige behov

For at få et repræsentativt billede på landsplan af i hvilken udstrækning dagtilbudene arbejder med børn med særlige behov, er der i slutevalueringens landsdækkende spørgeskemaundersøgelse blandt institutions- og dagplejeledere blevet spurgt til, i hvilken grad dagtilbuddet har særlige aktiviteter for arbejdet med børn med særlige behov (Tabel 4-6 og Tabel 4-7). I spørgeskemaundersøgelsen er der konkret blevet blevet spurgt ind til tre grupper af børn med særlige behov, som er socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap. I besvarelserne i tabellerne indgår kun besvarelser fra ledere i dagtilbud med børn i hver af disse grupper.

Tabel 4-5. Daginstitutionsledere: I hvilken grad har institutionen særlige aktiviteter for arbejdet med børn med særlige behov? Har institutionen tilbud for…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
... socialt udsatte børn? (n = 471)	3%	13%	53%	31%	100%
... tosprogede børn? (n = 544)	8%	14%	47%	32%	100%
... børn med handicap? (n = 287)	3%	9%	39%	48%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra institutioner, der har oplyst at have børn i de relevante grupper.

Tabel 4-6. Dagplejeledere: I hvilken grad har dagplejen særlige aktiviteter for arbejdet med børn med særlige behov? Har dagplejen tilbud for…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… socialt udsatte børn? (n = 64)	3%	22%	63%	13%	100%
… tosprogede børn? (n = 62)	8%	21%	60%	11%	100%
… børn med handicap? (n = 64)	6%	17%	52%	25%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagplejeordninger, der har oplyst at have børn i de relevante grupper.

Spørgeskemaundersøgelsen viser, at et flertal af dagtilbuddene, der har børn med særlige behov, også har særlige aktiviteter for børn med særlige behov. Det fremgår af Tabel 4-5 og Tabel 4-6, at 84% af institutionslederne i institutioner med socialt udsatte børn har svaret, at de i nogen eller i høj grad har særlige aktiviteter for arbejdet med disse børn.

Blandt dagplejeordningerne er der 76%, der i nogen eller i høj grad har særlige aktiviteter for arbejdet med socialt udsatte børn.

I forhold til tosprogede børn har henholdsvis 79% af institutionslederne og 71% af dagplejelederne i dagtilbud med tosprogede børn, svaret, at de i nogen eller i høj grad har særlige aktiviteter for denne gruppe. I forhold til børn med handicap har 77% af institutionslederne svaret, at dette i nogen eller høj grad er tilfældet. Det tilsvarende tal blandt dagplejeledere er 87%.

En analyse viser, at vuggestuer i mindre grad end aldersintegrerede institutioner og børnehaver har særlige aktiviteter for arbejdet med børn med særlige behov. Dette betyder, at arbejdet med denne børnegruppe primært foregår i institutioner med de ældste børn i førskolepasningen. Ikke overraskende viser analysen videre, at institutioner med en stor andel af børn med særlige behov i højere grad har særlige aktiviteter for disse grupper af børn.

Ændringer i metoder og aktiviteter
Tabel 4-7 og Tabel 4-8 nedenfor viser henholdsvis institutions- og dagplejeledernes vurderinger af omfanget af de ændringer, læreplansarbejdet har ført med sig for gruppen af børn

med særlige behov. Det skal bemærkes, at der kun indgår besvarelser fra ledere i dagtilbud med børn med særlige behov.

Tabellerne viser, at der for de fleste af forholdene i tabellerne er mindre end 5% af institutions- og dagplejelederne i dagtilbud med børn med særlige behov, der oplever, at læreplansarbejdet 'i høj grad' har ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov.

Tabellerne viser endvidere, at dagplejelederne i højere grad end institutionslederne vurderer, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov. På denne måde tegner der sig således det samme billede som for den samlede børnegruppe ved det, at den pædagogiske læreplan af dagtilbudslederne vurderes at have medført større ændringer i dagplejen end i institutionerne.

Institutionslederne vurderer, at de største ændringer for gruppen af børn med særlige behov, som følger af arbejdet med den pædagogiske læreplan, er sket i forhold til nye pædagogiske metoder og nye aktiviteter. Således vurderer 40% af institutionslederne i institutioner med børn med særlige behov, at arbejdet med institutionens pædagogiske læreplan i nogen eller i høj grad har ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov i forhold til nye pædagogiske metoder. 38% vurderer, at der i nogen eller i høj grad er sket ændringer i forhold til nye aktiviteter.

Ser man på dagplejeledernes vurdering af, i hvilken udstrækning læreplansarbejdet har medført ændringer i arbejdet med børn med særlige behov i dagplejen, vurderer 51%, at læreplansarbejdet i nogen eller i høj grad har ført til brug af nye pædagogiske metoder. 47% vurderer, at læreplansarbejdet har ført til nye aktiviteter i forhold til gruppen af børn med særlige behov. En analyse viser, at der især er sket ændringer i dagplejeordninger med en stor andel af børn med særlige behov.

I casestudierne på både kommune- og dagtilbudsniveau bekræftes billedet af, at indsatsen over for børn med særlige behov ikke fylder særlig meget i læreplansarbejdet. Dette begrundes med, at mange finder det vanskeligt at koble arbejdet med børn med meget differenterede behov sammen med en generel plan for hele børnegruppen.

Der er således dagtilbud, der undlader at beskrive børn med særlige behov i læreplanerne, fordi de mener, at beskrivelserne ikke kan undgå at være stigmatiserende. Det fremhæves af de interviewede, at det ikke betyder, at de ikke arbejder seriøst med denne gruppe børn, men at dette arbejde ikke fremgår af de pædagogiske læreplaner. Tanker om at arbejde ud fra en inkluderende pædagogik er en del af argumentationen for, at børn med særlige behov ikke skal beskrives i de pædagogiske læreplaner.

Derudover er der en leder i en institution med en stor andel af børn med særlige behov, der fremhæver, at man har været opmærksom på ikke at fremhæve arbejdet med denne målgruppe i den pædagogiske læreplan, da man nødigt vil fremstå som "en probleminstitution". For ikke at skræmme forældre med mere velfungerende børn væk, har man derfor besluttet at nedtone dette aspekt i den pædagogiske læreplan.

Tabel 4-7. Daginstitutionsledere: I hvilken grad har arbejdet med institutionens pædagogiske læreplan ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov (det vil sige socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap) i forhold til…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… ændringer i institutionens pædagogiske grundsyn? (n = 717)	46%	29%	21%	4%	100%
… nye pædagogiske metoder (n = 717)	29%	30%	33%	7%	100%
… nye aktiviteter? (n = 714)	29%	34%	34%	4%	100%
… nye temaer til emneuger el. lign? (n = 709)	38%	32%	26%	4%	100%
… en forbedring af personalets sprogtone over for børnene? (n = 700)	46%	28%	21%	5%	100%
… indkøb af nye typer materialer (legetøj, bøger, inventar)? (n = 713)	39%	32%	26%	3%	100%
… ændret indholdet i institutionens planer såsom uge- og månedsplaner (n = 710)	41%	35%	20%	4%	100%
… anden tilrettelæggelse af dagen i institutionen? (n = 714)	35%	36%	25%	4%	100%
… ændring i institutionens fysiske indretning? (n = 714)	52%	31%	13%	3%	100%
… ændret organiseringen af personalegruppen (eks. stueinddeling eller inddeling i teams og arbejdsgrupper) (n = 719)	49%	27%	18%	6%	100%
… ændringer i din måde at lede institutionen? (n = 715)	42%	31%	23%	4%	100%
… tidlig opsporing af børn med særlige behov (det vil sige socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap)? (n = 704)	39%	25%	26%	9%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun besvarelser fra dagtilbud med børn med særlige behov, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan, eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 4-8. Dagplejeledere: I hvilken grad har arbejdet med dagplejens pædagogiske læreplan ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov (det vil sige socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap) i forhold til…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… ændringer i dagplejens pædagogiske grundsyn? (n = 55)	22%	35%	35%	9%	100%
… nye pædagogiske metoder (n = 53)	15%	34%	45%	6%	100%
… nye aktiviteter? (n = 53)	13%	40%	36%	11%	100%
… nye temaer til emneuger el. lign? (n = 51)	29%	39%	27%	4%	100%
… en forbedring af personalets sprogtone over for børnene? (n = 54)	20%	35%	41%	4%	100%
… indkøb af nye typer materialer (legetøj, bøger, inventar)? (n = 51)	24%	24%	47%	6%	100%
… ændret indholdet i dagplejens planer såsom uge- og månedsplaner (n = 52)	27%	40%	23%	10%	100%
… anden tilrettelæggelse af dagen i dagplejen? (n = 50)	18%	30%	44%	8%	100%
… ændring af den fysiske indretning i dagplejehjemmene? (n = 52)	29%	50%	19%	2%	100%
… ændret organiseringen af personalegruppen (eks. ved inddeling i teams og arbejdsgrupper i dagplejevuggestuen) (n = 51)	49%	24%	27%	0%	100%
… ændringer i din måde at lede dagplejen? (n = 51)	22%	35%	41%	2%	100%
… tidlig opsporing af børn med særlige behov (det vil sige socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap)? (n = 53)	25%	34%	34%	8%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun besvarelser fra dagtilbud med børn med særlige behov, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan, eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Strukturelle ændringer

Ligesom i forhold til den samlede børnegruppe har læreplansarbejdet i mindre grad ført til ændringer af strukturelle forhold i forhold til børn med særlige behov, såsom ændret indhold i planer, tilrettelæggelse af dagen, organisering af personalegruppen og ændringer i den fysiske indretning. Der er således 24% af institutionslederne i institutioner med børn med særlige behov, der har svaret, at institutionen i nogen eller i høj grad har ændret indholdet af institutionens planer såsom uge- og månedsplaner. Det tilsvarende tal er for dagplejeordningerne er 33%.

Som nævnt ovenfor viser casestudierne på dagtilbudsniveau, at ændringerne i måneds- og ugeplanerne blandt andet kan indebære, at man er begyndt at arbejde med længere forløb. Dette skyldes den erfaring, at læringen er større i længerevarende forløb. Det fremhæves,

at flere af medarbejderne og lederne i de dagtilbud, der har forlænget længden af forløbene, at dette også kommer gruppen af børn med særlige behov til gode, da denne gruppe netop ofte har behov for længere forløb, for at læring kan finde sted.

Ser man på tilrettelæggelsen af dagens aktiviteter i dagplejen, viser resultaterne, at 52% af dagplejelederne har svaret, at læreplansarbejdet i nogen eller i høj grad har ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov. For institutionerne er det tilsvarende tal 29%.

Det skal endvidere fremhæves, at casestudierne som nævnt ovenfor viste, at man i nogle institutioner er begyndt at arbejde med mindre børnegrupper. Dette begrundes med, at man på denne måde i højere grad kan tilgodese den enkeltes læring og på denne måde også bedre kan tilrettelægge forløb for børn med særlige behov. Ser man på den landsdækkende spørgeskemaundersøgelse, tyder resultaterne imidlertid på, at dette ikke er en særlig udbredt tendens. Således er det kun 24% af institutionslederne i institutioner med børn med særlige behov, der har svaret, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov i forhold til ændret organisering af personalegruppen. Det tilsvarende tal blandt dagplejelederne er 27%.

4.4 Virkninger på børnenes udvikling og kompetencer

Et af de vigtigste spørgsmål i evalueringen af pædagogiske læreplaner er, hvorvidt arbejdet med de pædagogiske læreplaner i sidste ende gør en forskel for børnene. Som det fremgår af ovenstående, er det klart, at læreplansarbejdet har gjort en forskel for blandt andet medarbejdernes faglige bevidsthed og selvforståelse og i en vis udstrækning for hvilke aktiviteter og pædagogiske metoder, der benyttes i dagtilbuddene. Spørgsmålet er, hvad denne udvikling betyder for børnene?

Tabel 4-9 nedenfor viser institutions- og dagplejeledernes samt dagpleje- og institutionsbestyrelsesformændenes vurderinger af, om pædagogiske læreplaner er til gavn for alle børnene i institutionen/dagplejen med hensyn til deres generelle udvikling.

Der tegner sig et meget entydigt billede af, at de pædagogiske læreplaner vurderes at være til gavn for børnene. Særligt ses der positivt på læreplanerne af dagplejelederne og -formændene. Således er 94% af dagplejelederne 96% af dagplejeformændene enige eller meget enige i, at pædagogiske læreplaner er til gavn for alle børnene i dagplejen med hensyn til deres generelle udvikling. De tilsvarende tal blandt henholdsvis daginstitutionsledere- og -formænd er hhv. 87% og 86%.

Resultaterne bekræfter billedet fra midtvejsevalueringen, hvor en lignende andel af dagtilbudslederne (93% af institutionslederne og 97% af dagplejelederne) og -formændene (92% af daginstitutionsformændene og 95% af dagplejeformændene) var enige i samme udsagn.

Tabel 4-9. Daginstitutionsledere, formænd for daginstitutionens bestyrelse, dagplejeledere og formænd for dagplejens bestyrelse: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om pædagogiske læreplaner? Pædagogiske læreplaner er til gavn for alle børnene i institutionen / dagplejen med hensyn til deres generelle udvikling

	Institutionsledere (n = 797)	Formænd for dag-institutionens bestyrelse (n = 595)	Dagplejeledere (n=55)	Formænd for dagplejens bestyrelse (n = 24)
Meget uenig	2%	3%	0%	0%
Uenig	11%	11%	5%	4%
Enig	55%	58%	36%	50%
Meget enig	32%	28%	58%	46%
I alt	100%	100%	100%	100%

Kilder: Spørgeskemaundersøgelser blandt institutionsledere, dagplejeledere, institutionsformænd og dagplejeformænd, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Ses der mere specifikt på, hvad læreplansarbejdet vurderes at betyde for børnenes udvikling på de seks læreplansområder, tegner spørgeskemaundersøgelsen ligeledes et positivt billede. Således mener et stort flertal af både institutions- og dagplejelederne, jf. Tabel 4-10 og Tabel 4-11 nedenfor, at læreplansarbejdet har haft en positiv betydning for børnenes udvikling i forhold til alle seks læreplanstemaer. Eksempelvis vurderer 72% af institutionslederne, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har haft en positiv betydning for børnenes alsidige personlige udvikling. Også i dette tilfælde tegner der sig et billede af, at dagplejelederne vurderer effekten af læreplansarbejdet en anelse højere end institutionslederne. Eksempelvis vurderer 90% af dagplejelederne, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har haft en positiv betydning for børnenes alsidige personlige udvikling

Tabel 4-10. Daginstitutionsledere: I hvilken grad vurderer du, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har haft en positiv betydning for børnenes udvikling på følgende områder?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Alsidig personlig udvikling? (n = 751)	8%	20%	52%	20%	100%
Sociale kompetencer? (n = 752)	8%	18%	51%	23%	100%
Sprog? (n = 754)	7%	20%	49%	24%	100%
Krop og bevægelse? (n = 758)	7%	19%	48%	25%	100%
Naturen og naturfænomener? (n = 748)	8%	21%	48%	23%	100%
Kulturelle udtryksformer og værdier? (n = 741)	7%	24%	50%	19%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 4-11. Dagplejeledere: I hvilken grad vurderer du, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har haft en positiv betydning for børnenes udvikling på følgende områder?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Alsidig personlig udvikling? (n = 50)	2%	8%	62%	28%	100%
Sociale kompetencer? (n = 48)	2%	10%	54%	33%	100%
Sprog? (n = 51)	2%	6%	57%	35%	100%
Krop og bevægelse? (n = 49)	2%	8%	49%	41%	100%
Naturen og naturfænomener? (n = 50)	2%	14%	52%	32%	100%
Kulturelle udtryksformer og værdier? (n = 45)	7%	18%	51%	24%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Med til dette billede hører, at casestudierne tyder på, at dagtilbudslederne og -medarbejderne finder det meget vanskeligt at vurdere, hvilken betydning læreplansarbejdet har haft for børnenes udvikling og kompetencer. Interviewene i casedagtilbuddene viser, at dette skyldes flere forhold. For det første er det vanskeligt at vurdere, om børnenes udvikling og kompetencer overhovedet er blevet forbedret i forhold til tidligere. For det andet opleves det som meget vanskeligt at udskille den effekt på børnenes kompetencer, som kan tilskrives arbejdet med pædagogiske læreplaner. Dette hænger også sammen med, at læreplansarbejdet af mange opfattes som en fortsættelse af noget, der allerede var i gang, inden læreplanerne kom, hvorfor det er vanskeligt at vide, hvordan udviklingen havde set ud uden de pædagogiske læreplaner. Selvom mange af de interviewede har vanskeligt ved at afgøre den præcise betydning af læreplansarbejdet for børnenes udvikling og kompetencer, er der dog mange, som har en grundlæggende tro på, at det gavner børnenes læring, at medar-

bejdernes faglige bevidsthed er blevet styrket i så vid udstrækning, som tilfældet er. En leder af en dagpleje udtrykker det på følgende måde: *"Jeg tror virkelig, at det har givet børnene noget nyt, men det er svært at måle, hvad et barn på 2 år får ud af det".*

Samtidig med at flertallet af de interviewede medarbejdere og ledere i dagtilbuddene har vanskeligt ved at afgøre, om læreplansarbejdet har haft betydning for børnenes udvikling og kompetencer, er der en gruppe af de interviewede, som klart oplever, at børnenes kompetencer er blevet forbedret som følge af læreplansarbejdet. I en institution har man som følge af læreplansarbejdet arbejdet meget målbevidst med børnenes selvhjulpethed, og medarbejderne oplever at kunne se en effekt på børnene af det.

I en anden institution, har man ligeledes arbejdet meget målrettet med den pædagogiske læreplan. Her har man i forsøget på at anvende planen i videst muligt omfang lavet en række omorganiseringer i personalegruppen samt en række andre initiativer. Her er det lederens klare oplevelse, at børnene er blevet mere skoleparate.

Interviewet med børnehaveklasselederen, som aftager børnene fra denne institution, viser, at man på skolen har haft samme oplevelse af, at børnene i institutionen er blevet mere skoleparate de sidste par år. Børnehaveklasselederen har meget lille kendskab til den pædagogiske læreplan og kan derfor ikke koble udviklingen til læreplansarbejdet. Hun giver dog udtryk for, at børnenes kompetencer særligt er blevet bedre i forhold til krop og bevægelse og sprog, hvilket netop har været blandt institutionens indsatsområder.

Det er således interessant, at det er muligt at spore en sådan effekt på børnenes kompetencer i en institution, hvor man har arbejdet meget målrettet med at anvende den pædagogiske læreplan.

Det skal samtidig nævnes, at der kun er enkelte tilfælde blandt casestudierne på, at børnehaveklasselederne har sporet en positiv udvikling i børnenes kompetencer de seneste år. Den hyppigste oplevelse blandt børnehaveklasselederne er således, at der ikke kan spores en udvikling i børnenes kompetencer.

Med til vurderingen af læreplansarbejdets betydning for børnenes udvikling hører endvidere, at evalueringen er gennemført over en relativ kort periode.

4.5 Virkninger for børn med særlige behov

Midtvejsevalueringen viste som nævnt flere gange ovenfor, at der i forbindelse med udarbejdelsen af de pædagogiske læreplaner var et begrænset fokus på børn med særlige behov. Som det fremgår af afsnit 4.3, viser denne runde af evalueringen, at denne gruppe børn samtidig i begrænset omfang er i fokus for *anvendelsen* af den pædagogiske læreplan.

På trods af dette viser dataindsamlingen, at pædagogiske læreplaner vurderes at være til gavn for børn med særlige behov. Tabel 4-12 nedenfor viser således, at mere end otte ud af ti forvaltningschefer (83%), institutions- (80%) og dagplejeledere (84%) er enige eller meget enige i, at pædagogiske læreplaner er til gavn for indsatsen over for børn med særlige behov.

Tabel 4-12. Institutionsledere, dagplejeledere og forvaltningschefer: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om pædagogiske læreplaner? Pædagogiske læreplaner er til gavn for indsatsen over for børn med særlige behov (dvs. socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap)

	Institutionsledere (n = 665)*	Dagplejeledere (n = 51)*	Forvaltningschefer (n=62)
Meget uenig	4%	0%	0%
Uenig	16%	16%	18%
Enig	54%	45%	65%
Meget enig	26%	39%	18%
I alt	100%	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere og dagplejeledere, 2007
Note: * Der indgår kun svar fra dagtilbud med børn med særlige behov, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan

Derimod er der mere blandede holdninger blandt dagtilbudslederne til, hvorvidt læreplanerne *især* er til gavn for indsatsen over for børn med særlige behov. Der er således enighed om dette blandt den ene halvdel af dagtilbudslederne (53% af institutionslederne og 43% af dagplejelederne), mens den anden halvdel er uenig (Tabel 4-13).

Tabel 4-13. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om pædagogiske læreplaner? Pædagogiske læreplaner er især til gavn for indsatsen over for børn med særlige behov (dvs. socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap)

	Institutionsledere (n = 648)	Dagplejeledere (n = 51)
Meget uenig	9%	8%
Uenig	44%	35%
Enig	36%	37%
Meget enig	12%	20%
I alt	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere og dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud med børn med særlige behov, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Resultaterne stemmer godt overens med det billede, som tegner sig på baggrund af casestudierne. Som nævnt anvendes den pædagogiske læreplan således primært i forhold til den samlede børnegruppe. Mange ledere og medarbejdere nævner, at flere af de ændringer, der iværksættes i form af ændrede aktiviteter og metoder, organisering m.v. dog samtidig kommer gruppen af børn med særlige behov til gode. Dette kan eksempelvis være længerevarende temaforløb og inddeling i mindre børnegrupper. Derimod er det, jf. afsnit 4.3 mindre udbredt, at børn med særlige behov har et særskilt fokus i anvendelsen af den pædagogiske læreplan, hvorfor det heller ikke er overraskende, at den pædagogiske læreplan ikke vurderes *især* at være til gavn for indsatsen over for børn med særlige behov.

Tabel 4-14 nedenfor viser, at den tværfaglige indsats over for børn med særlige behov ikke i særlig vid udstrækning er blevet forbedret som følge af de pædagogiske læreplaner. Særligt er institutionslederne (79%) uenige i, at dette er sket, men også et flertal af dagplejelederne (65%) er uenige i dette. Casestudierne understøtter i den forbindelse, at læreplansarbejdet i meget høj grad har været en "indadvendt" aktivitet i de enkelte dagtilbud, som ikke har dannet udgangspunkt for øget tværfagligt samarbejde.

Tabel 4-14. Forvaltningschefer, daginstitutionsledere og dagplejeledere: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om pædagogiske læreplaner? De pædagogiske læreplaner har bevirket, at det tværfaglige samarbejde om indsatsen over for børn med særlige behov (dvs. socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap) er blevet forbedret

	Forvaltningschefer (n = 62)	Institutionsledere (n = 618)*	Dagplejeledere (n=48)*
Meget uenig	0%	25%	17%
Uenig	50%	54%	48%
Enig	37%	16%	25%
Meget enig	13%	5%	10%
I alt	100%	100%	100%

Kilder: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, institutionsledere og dagplejeledere, 2007
Note: * Der indgår kun svar fra dagtilbud med børn med særlige behov, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Et særligt fokuspunkt i indsatsen mod børn med særlige behov er at sikre en tidlig indsats, da dette erfaringsmæssigt er afgørende for indsatsens virkning. Det fremgår af nedenstående tabel, at under halvdelen af forvaltningscheferne (43%) vurderer, at læreplansarbejdet har haft en positiv virkning i forhold til dette.

Tabel 4-15. Forvaltningschefer: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om pædagogiske læreplaner?

	Meget uenig	Uenig	Enig	Meget enig	I alt
De pædagogiske læreplaner har bevirket, at kommunen er blevet bedre til at igangsætte en tidlig indsats over for børn med særlige behov (dvs. socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap) (n = 60)	0%	57%	33%	10%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Det fremgår af Tabel 4-16 nedenfor, at institutionslederne vurderer at læreplansarbejdet kun i begrænset omfang har forbedret samarbejdsrelationerne omkring gruppen af børn med særlige behov. Det er særlig interessant, at næsten ingen (14%) af institutionslederne vurderer, at samarbejdet med forvaltningen om børn med særlige behov er blevet bedre som følge af læreplansarbejdet. Tallene bekræfter således resultaterne fra casestudierne, hvoraf

det fremgår, at børn med særlige behov i læreplansarbejdet fylder meget lidt, og at de pædagogiske læreplaner primært anvendes internt i dagtilbuddet jf. ovenfor.

Tabel 4-16. Institutionsledere: I hvilken grad har arbejdet med institutionens pædagogiske læreplan ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov (det vil sige socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap) i forhold til…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… et tættere samarbejde med andre dagtilbud? (n = 714)	53%	30%	14%	4%	100%
… et tættere samarbejde mellem daginstitutionen og forældre? (n = 714)	40%	32%	24%	4%	100%
… et tættere samarbejdet mellem dagin-stitutionen og forvaltningen? (n = 711)	54%	31%	12%	2%	100%
… et tættere samarbejde med specialister på området (børnekonsulenter m.fl.)? (n = 708)	44%	27%	21%	8%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun besvarelser fra dagtilbud med børn med særlige behov, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 4-17 nedenfor viser dog, at dagplejelederne i højere grad end institutionslederne vurderer, at læreplansarbejdet har haft betydning for samarbejdsrelationerne i forhold til børn med særlige behov. Særligt er vurderingen, at samarbejdsrelationen med forældrene om børn med særlige behov er blevet styrket som følge af læreplansarbejdet (48%).

Tabel 4-17. Dagplejeledere: I hvilken grad har arbejdet med dagplejens pædagogiske læreplan ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov (det vil sige socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap) i forhold til…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… et tættere samarbejde med andre dagtilbud? (n = 52)	17%	42%	38%	2%	100%
… et tættere samarbejde mellem dagplejen og forældre? (n = 52)	21%	31%	42%	6%	100%
… et tættere samarbejde mellem dagplejen og den kommunale forvaltning? (n = 53)	30%	36%	30%	4%	100%
… et tættere samarbejde med specialister på området (børnekonsulenter m.fl.)? (n = 54)	26%	31%	37%	6%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun besvarelser fra dagtilbud med børn med særlige behov, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

4.6 Tid og udbytte

Både midtvejs- og slutevalueringen viser, at der er forskel mellem daginstitutions- og dagplejeledernes vurdering af udbyttet af læreplansarbejdet set i forhold til de resurser, der anvendes til dette.

Midtvejsevalueringen viste, at ca. halvdelen af daginstitutionslederne (48%) og ca. en tredjedel af dagplejelederne (30%) mente, at arbejdet med de pædagogiske læreplaner har taget for meget tid og taget ledere og medarbejderne væk fra arbejdet med børnene.

Slutevalueringen viser, at ca. halvdelen (52%) af institutionslederne mener, at udbyttet af arbejdet med de pædagogiske læreplaner er for lille i forhold til de resurser, der bliver brugt på det, mens dette er tilfældet for ca. en tredjedel af dagplejelederne (36%). Det samme mønster gør sig gældende i forhold til formændene for bestyrelser i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen. Derimod mener blot 21% af forvaltningscheferne, at udbyttet af arbejdet med de pædagogiske læreplaner er for lille i forhold til de resurser, der bliver brugt på det (Tabel 4-18).

Tabel 4-18. Daginstitutionsledere, dagplejeledere, formænd for daginstitutionens bestyrelse, formænd for dagplejens bestyrelse og forvaltningschefer: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om pædagogiske læreplaner? Udbyttet af arbejdet med de pædagogiske læreplaner er for lille i forhold til de resurser, der bliver brugt på det

	Institutionsledere (n = 761)*	Dagplejeledere (n = 50)*	Formænd for daginstitutionens bestyrelse (n = 565)*	Formænd for dagplejens bestyrelse (n = 18)*	Forvaltningschefer (n=56)
Meget uenig	9%	30%	9%	28%	16%
Uenig	38%	34%	36%	33%	63%
Enig	26%	32%	27%	28%	21%
Meget enig	26%	4%	27%	11%	0%
I alt	100%	100%	100%	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse blandt institutionsledere, dagplejeledere, formænd for daginstitutionsbestyrelser og formænd for dagplejebestyrelser, 2007
Note: * Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

En sammenligning af midtvejs- og slutevalueringen viser således, at det i begge evalueringsrunder er henholdsvis ca. halvdelen af daginstitutionslederne og ca. en tredjedel af dagplejelederne, som ikke mener, at udbyttet af arbejdet med de pædagogiske læreplaner står mål med de resurser, der anvendes på den. Denne forskel mellem daginstitutioner og dagpleje kan genfindes andre steder i evalueringen, blandt andet i forhold til vurderingen af, i hvilken udstrækning læreplansarbejdet har ført til ændrede aktiviteter og metoder. Derfor er det heller ikke overraskende, at dagplejelederne er mere positive end daginstitutionslederne i vurderingen af udbyttet af læreplansarbejdet

Casestudierne viser, at en af barriererne for øget anvendelse af den pædagogiske læreplan i det daglige arbejde ifølge både ledelse og medarbejdere er mangel på tid. Det er karakteristisk for de dagtilbud, hvor det alligevel er lykkedes at anvende den pædagogiske læreplan i

det daglige arbejde, at dagtilbudslederen bevidst har prioriteret at afsætte tid til læreplansarbejdet.

I én institution er der eksempelvis afsat to ugentlige forberedelsestimer, hvor to kollegaer forbereder den kommende uges arbejde med udgangspunkt i den pædagogiske læreplan. Derudover er der afsat tid til halvårlige møder, hvor den mere langsigtede planlægning af det næste halve år foregår med udgangspunkt i den pædagogiske læreplan.

4.7 Sammenfattende vurdering

Midtvejsevalueringen af de pædagogiske læreplaner viste, at arbejdet med de pædagogiske læreplaner har ført til et løft i den faglige bevidsthed blandt medarbejdere i institutionerne og i dagplejen. Midtvejsevalueringen viste, at dette blandt andet kommer til udtryk ved en øget bevidsthed i valg af aktiviteter og metoder, og at det samtidig har givet medarbejderne en øget faglig bevidsthed i forhold til omgivelserne såsom forældre, kommunal forvaltning og politikere.

I slutevalueringen er der fokuseret på at belyse, hvilke ændringer denne udvikling har medført i dagtilbuddenes arbejde, dvs. hvordan den pædagogiske læreplan anvendes i dagtilbuddene.

Slutevalueringen viser, at der siden midtvejsevalueringen er sket en stigning i antallet af institutioner og dagplejeordninger, som har ændret aktiviteter og pædagogiske metoder som følge af læreplansarbejdet. I midtvejsevalueringen fandt 53% af institutionslederne og 69% af dagplejelederne således, at læreplansarbejdet havde ført til, at der blev iværksat nye pædagogiske akviteter. I slutevalueringen vurderer 63% af institutionslederne og 80% af dagplejelederne, at der er blevet iværksat nye pædagogiske aktiviter for den samlede børnegruppe som følge af læreplansarbejdet.

Ovenstående tal illustrerer, at den pædagogiske læreplan har haft særlig stor gennemslagskraft i dagplejeordningernes aktiviteter og pædagogiske metoder, mens det er mere begrænset i institutionerne.

Et lignede billede ses i forhold til læreplansarbejdets påvirkning af mere strukturelle forhold i dagtilbuddene såsom indhold i planer og tilrettelæggelse af dagen, hvor der er sket ændringer i et flertal af dagplejeordningerne som følge af læreplansarbejdet, mens der ikke eller kun i mindre omfang er sket ændringer i daginstitutionerne. Eksempelvis vurderer 40% af daginstitutionslederne, at læreplansarbejdet har påvirket tilrettelæggelsen af dagen, mens 60% af dagplejelederne har samme oplevelse.

Omfanget af ændringer bør imidlertid ses i lyset af den korte tidsperiode, der har været arbejdet med de pædagogiske læreplaner og af, at der samtidig er sket store ændringer i kommunerne bl.a. som konsekvens af kommunalreformen. Endvidere skal ændringerne ses i lyset af, at arbejdet med dokumentation og evaluering, jf. kapitel 5, ikke foregår særlig systematisk og struktureret. Det er således sandsynligt, at de systematiske refleksioner og overvejelser, der følger af en evaluering, vil føre til endnu flere ændringer i dagtilbuddenes praksis.

Det kan umiddelbart virke overraskende, at anvendelsen af de pædagogiske læreplaner har ført til flest ændringer i dagplejen, da det samtidig er her, at udviklingen er blevet mest

hæmmet af kommunalreformen. Blandt forklaringerne på dette er sandsynligvis, at den tænkning og systematik, som følger af læreplansarbejdet, er mere ny for medarbejderne i dagplejen end i institutionerne, hvor der er en større andel uddannet personale.

Midtvejsevalueringen viste, at de seks læreplanstemaer indgik i langt de fleste pædagogiske læreplaner, om end natur og naturfænomener samt kulturelle udtryksformer og værdier sjældnere indgik i læreplanen end de øvrige temaer. Casestudierne i forbindelse med midtvejsevalueringen viste tegn på, at dette skyldes at dagtilbuddene oplever, at det er en udfordring at arbejde med disse to læreplanstemaer.

Casestudierne i slutevalueringen blandt dagtilbud tyder på, at de seks læreplanstemaer grundlæggende fungerer godt. Der tegner sig således et billede af, at den systematik, der skabes ved at opdele pædagogikken i overordnede temaer er gavnlig for det pædagogiske arbejde, da det er med til at sikre at dagtilbuddene understøtter en bred vifte af kompetencer blandt børnene.

Evalueringen viser, at den pædagogiske læreplan i et vist omfang har ført til ændringer i arbejdet med gruppen af børn med særlige behov, og at det især er sket i dagplejen. Eksempelvis vurderer 38% af lederne i institutioner med børn med særlige behov, at læreplansarbejdet har ført til ændringer for gruppen af børn med særlige behov i forhold til nye aktiviteter. 47% af dagplejelederne deler denne vurdering. Dette har således bekræftet billedet fra midtvejsevalueringen, som viste, at gruppen af børn med særlige behov kun fyldte lidt i forbindelse med udarbejdelsen af de pædagogiske læreplaner, og at denne gruppe som konsekvens af dette også kun fyldte lidt i indholdet af planerne.

Dette skal ses i lyset af, at flertallet af dagtilbud med børn med særlige behov har iværksat særlige aktiviteter for børn med særlige behov ved siden af læreplansarbejdet. Således har 84% af institutionerne med børn med særlige behov særlige aktiviteter for denne gruppe af børn. Tilsvarende er dette gældende i 76% af dagplejeordningerne. Det er således værd at bemærke, at der rent faktisk er fokus på børn med særlige behov i dagtilbuddene, men at de pædagogiske læreplaner først og fremmest ses som et værktøj i arbejdet med børnegruppen som helhed.

Evalueringen viser, at læreplansarbejdet kun i begrænset omfang har forbedret dagtilbuddets samarbejdsrelationer udadtil omkring gruppen af børn med særlige behov. Således vurderer blot 21% af dagtilbudslederne og 35% af dagplejelederne, at de pædagogiske læreplaner har bevirket, at det tværfaglige samarbejde om indsatsen overfor børn med særlige behov er blevet forbedret.

På samme måde som i midtvejsevalueringen tegner der sig i slutevalueringen et tydeligt billede af, at de pædagogiske læreplaner vurderes at være til gavn for børnenes generelle udvikling. Særligt ses der positivt på læreplanerne blandt dagplejelederne (94%) og –formændene (96%), men også institutionslederne (87%) og –formændene (86%) er positive.

Et stort flertal af både institutions- og dagplejelederne mener, at læreplansarbejdet har haft en positiv betydning for børnenes udvikling i forhold til alle seks læreplanstemaer. Også i dette tilfælde tegner der sig et billede af, at dagplejelederne vurderer effekten af læreplansarbejdet højere end institutionslederne. Eksempelvis vurderer 72% af institutionslederne, at

læreplansarbejdet har haft positiv betydning for børnenes alsidige personlige udvikling. Det tilsvarende til blandt dgaplejeledere er 90%.

Dagtilbudslederne og -medarbejderne i casedagtilbuddene finder det dog meget vanskeligt at vurdere, hvilken konkret effekt selve læreplansarbejdet har haft for børnenes udvikling og kompetencer. Vanskeligheden ved at udskille effekten kan blandt andet forklares med at læreplansarbejdet flere steder opfattes som en fortsættelse af en pædagogisk praksis, der allerede var i gang, inden læreplanerne blev implementeret.

Selvom både midtvejs- og slutevalueringen viser, at den pædagogiske læreplan primært anvendes i forhold til den samlede børnegruppe, vurderes læreplansarbejdet af dagtilbudslederne alligevel at være til gavn for børn med særlige behov. Mange nævner således, at flere af de ændringer, der iværksættes i form af ændrede aktiviteter og metoder, organisering m.v. i forhold til den samlede børnegruppe, samtidig kommer gruppen af børn med særlige behov til gode. Et flertal af dagtilbudslederne (80% af institutionslederne og 84% af dagplejelederne) vurderer således, at pædagogiske læreplaner er til gavn for børn med særlige behov. Derimod vurderer et mindretal af dagtilbudslederne (20% af institutionslederne og 16% af dagplejelederne), at den pædagogiske læreplan *særligt* er til gavn for denne børnegruppe mere end andre børnegrupper.

Samlet set tyder resultaterne på, at den mere systematiske og fokuserede tilgang til det pædagogiske arbejde, som læreplansarbejdet har bibragt, tilsyneladende har skabt større blik for de enkelte børns læreprocesser uanset børnenes behov.

Selvom et stort flertal af dagtilbudsledere vurderer, at læreplansarbejdet gavner børnene, viser evalueingen også, at ca. halvdelen af daginstitutionslederne (52%) og ca. en tredjedel af dagplejelederne (36%) oplever, at udbyttet af arbejdet med de pædagogiske læreplaner ikke står mål med de resurser, der anvendes på den.

Opfattelsen af at indsatsen i forhold til de pædagogiske læreplaner ikke har stået mål med udbyttet heraf skal ses i lyset af, at ledere og medarbejdere i nogle af dagtilbuddene oplever, at mangel på tid i hverdagen er en barriere for en øget anvendelse af den pædagogiske, og at læreplansarbejdet kan føre til, at der er mindre tid sammen med børnene. Således tilkendegives det blandt nogle medarbejdere og ledere i casestudierne, at læreplansarbejdet, herunder dokumentation og evaluering, er tidskrævende og kan være vanskeligt at integrere i det normale arbejde i dagtilbuddene. Opfattelsen blandt nogle dagtilbudsledere og medarbejdere af at læreplansarbejdet er noget "ekstra", der kommer oven i det pædagogiske arbejde med børnene, og læreplansarbejdet således ikke opfattes som et udgangspunkt for det pædagogiske arbejde, kan være en del af forklaringen på, at ca. halvdelen af daginstitutionslederne og en tredjedel af dagplejelederne ikke mener, at indsatsen i forhold til de pædagogiske læseplaner har stået mål med udbyttet.

5. Dokumentation, evaluering og læring

Af bekendtgørelsen om loven om pædagogiske læreplaner fremgår det, at dagtilbuddene skal dokumentere, hvordan de arbejder hen mod mål opstillet i den pædagogiske læreplan, ligesom det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan dagtilbuddene vil arbejde med dokumentation. Tilsvarende fremgår det af lov om pædagogiske læreplaner, at den pædagogiske læreplan skal evalueres årligt af dagtilbuddets forældrebestyrelse med henblik på eventuel revision[3]. Ud over dette overordnede krav er det op til kommunerne og de enkelte dagtilbud at afgøre, hvordan evalueringen skal gennemføres.

Det er vigtigt at fremhæve, at der er en tæt sammenhæng mellem dokumentation og evaluering, men at det samtidig grundlæggende er to forskellige aktiviteter.

Arbejdet med *dokumentation* i forbindelse med pædagogiske læreplaner refererer til løbende indsamling og registrering af materiale, som beskriver og synliggør udvalgte dele af den pædagogiske praksis. Der kan være forskellige målgrupper for dokumentationsarbejdet.

Begrebet *dokumentation* bruges samtidig i flere betydninger inden for det pædagogiske område.

For det første bruges begrebet dokumentation om materiale, der udstilles med henblik på at give forældrene indblik i, hvad der sker i dagtilbuddet. Formålet med denne form for dokumentation er primært formidling. Målgruppen kan i den forbindelse ud over forældrene være politikere, forvaltning og medlemmer af forældrebestyrelsen.

For det andet bruges begrebet om en systematisk indsamling af materiale, der viser personalegruppen noget om børnenes liv i dagtilbuddet. Der er tale om materiale, der indsamles med det formål at kunne leve sig ind i børnenes liv, således at de ansatte kan bruge denne viden til at planlægge en bedre og mere udviklende hverdag for børnene. Denne forståelse af dokumentation er blandt andet inspireret af dele af den italienske pædagogik. Formålet med denne form for dokumentation er primært at være et redskab i den pædagogiske drøftelse og planlægning.

For det tredje bruges begrebet dokumentation om de informationer, der skal bruges som led i evalueringsarbejdet. Dokumentationen danner her grundlag for en systematisk faglig refleksion og vurdering af den pædagogiske praksis. Formålet med denne form for dokumentation er, at den skal danne grundlag for en systematisk vurdering af den pædagogiske praksis i forhold til de opstillede mål for børnenes læring.

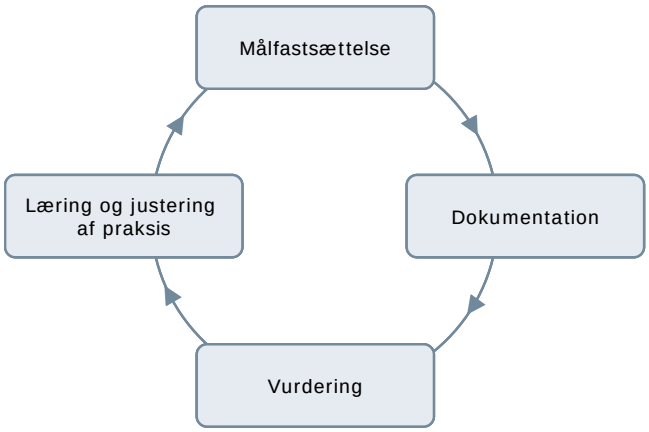
[3] I juni 2007 trådte den nye dagtilbudslov i kraft. Med denne lovændring er det ikke længere forældrebestyrelsens opgave at evaluere læreplanen. I stedet skal kommunalbestyrelsen, jf. § 10 stk. 2, årligt drøfte evalueringerne og skal på baggrund af evalueringerne tage stilling til, om de giver anledning til yderligere handling fra kommunalbestyrelsens side. Dataindsamlingen for nærværende evaluering har som nævnt i indledningen fundet sted, mens lov om pædagogiske læreplaner stadig var gældende, hvorfor resultaterne af undersøgelsen refererer til denne.

Ved de to sidstnævnte anvendelsesformer er der primært et internt fokus, hvor målgruppen er medarbejdere selv.

Ved *evaluering* forstås traditionelt en systematisk tilbagevendende vurdering af, om og hvordan der er sammenhæng mellem metoder og aktiviteter set i forhold til det opstillede mål, og hvorvidt metoderne og aktiviteterne bidrager til at indfri de opstillede mål.

Figuren nedenfor illustrerer, hvordan dokumentations- og evalueringsarbejdet kan ses som en proces i fire led med målfastsættelse, dokumentation, vurdering samt læring og justering af praksis i den nævnte rækkefølge. Figuren illustrerer, at dokumentationen i evalueringssammenhæng ideelt set indsamles med henblik på at belyse, hvordan der arbejdes med de opstillede mål. Denne analyse finder sted i forbindelse med vurderingen, hvor den indsamlede dokumentation bearbejdes systematisk for at belyse, om målene er nået. Målet med denne proces er på en systematisk måde at skabe læring i det enkelte dagtilbud om, hvad der er hensigtmæssigt, og hvad der er mindre hensigtsmæssigt i den måde, som personalet arbejder med børnenes læring på. På denne baggrund kan der ske en justering af praksis i den ønskede retning.

Figur 5-1: Evalueringsmodel: Sammenhæng mellem målfastsættelse, dokumentation, vurdering samt læring og justering af praksis

I dette kapitel beskrives og analyseres for det første, hvordan og i hvilket omfang *dokumentation* indsamles og anvendes i arbejdet med pædagogiske læreplaner. I den forbindelse belyses indledningsvis de kommunale rammer for arbejdet med dokumentation, samt hvilken rolle dokumentationen spiller på administrativt og politisk niveau. Derefter belyses, hvordan dagtilbuddene konkret arbejder med dokumentation i praksis samt dagtilbudsleders og medarbejderes oplevelser og vurderinger af dokumentationsarbejdet.

For det andet beskrives og analyseres arbejdet med at *evaluere* de pædagogiske læreplaner. I den forbindelse beskrives og analyseres, hvorvidt kommunerne har opstillet rammer for dagtilbuddenes arbejde med evaluering af den pædagogiske læreplan. Efterfølgende beskrives og analyseres, hvordan dagtilbuddene arbejder med evaluering i praksis og hvordan kommunerne følger op på dagtilbuddenes evalueringer.

5.1 Kommunale rammer for arbejde med dokumentation

Kommunale retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation

Spørgeskemaundersøgelsen blandt kommunale forvaltningschefer viser, at under halvdelen af kommunerne (42%) har udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation. I 28% af kommunerne er retningslinjerne vejledende, mens kun 14% af kommunerne har udarbejdet bindende retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation (Tabel 5-1).

Sammenligner man disse tal med midtvejsevalueringen, tilkendegav 49% af de daværende kommuner at have udarbejdet retningslinjer for arbejdet med dokumentation. Da der i mellemtiden er etableret en ny kommunal struktur som følge af kommunalreformen, er tallene ikke direkte sammenlignelige. Tallene understøtter dog resultaterne af casestudierne, som tyder på, at nogle af de gamle kommuners retningslinjer er faldet bort, uden at nye er blevet udarbejdet.

Samtidig viser en analyse af spørgeskemabesvarelserne, at sammenlægningskommuner i mindre grad end ikke-sammenlægningskommuner har udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation.

Tabel 5-1. Forvaltningschefer: Har kommunen udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation?

	Procent
Ja, og de er bindende	14%
Ja, og de er alene vejledende	28%
Nej	58%
I alt	100%

(n = 71)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Et nærmere blik på selve indholdet af retningslinjerne for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation (Tabel 5-2), viser, at det i retningslinjerne både er udbredt med beskrivelser af, hvordan det pædagogiske arbejde kan/skal dokumenteres over for forvaltningen (89%) og forældrene (86%), samt hvordan dokumentationen kan/skal indgå som udgangspunkt for refleksion (86%) og evaluering (83%). Det er lidt mindre udbredt med retningslinjer for, hvordan dokumentationen kan/skal anvendes som udgangspunkt for evaluering af indsatsen over for børn med særlige behov (72%). Det skal bemærkes, der ligger relativt få svar til gund for for disse resultater, idet der udelukkende indgår svar fra de kommuner, der har udarbejdet retningslinier for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation (jf. Tabel 5-1).

Tabel 5-2. Forvaltningschefer: I hvilken grad indeholder retningslinjerne en beskrivelse af…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… hvordan det pædagogiske arbejde kan/skal dokumenteres over for forvaltningen? (n = 29)	3%	7%	34%	55%	100%
… hvordan det pædagogiske arbejde kan/skal dokumenteres over for forældrene? (n = 29)	7%	7%	41%	45%	100%
… hvordan dokumentation kan/skal anvendes som udgangspunkt for faglig refleksion? (n = 29)	0%	14%	31%	55%	100%
… hvordan dokumentation kan/skal anvendes som udgangspunkt for evaluering af den pædagogiske praksis og/eller den pædagogiske læreplan? (n = 29)	0%	17%	28%	55%	100%
… hvordan dokumentation kan/skal anvendes som udgangspunkt for evaluering af effekten af indsatsen over for børn med særlige behov (dvs. socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap)? (n = 28)	7%	21%	43%	29%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007
Note: Der indgår kun svar fra kommuner, der har udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation.

Understøttende kommunale initiativer

Ser man dernæst på, i hvilket omfang kommunerne stiller redskaber og aktiviteter til rådighed for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation, viser spørgeskemaundersøgelsen i slutevalueringen (Tabel 5-3), at det ifølge forvaltningscheferne er mest udbredt i kommunerne med bistand fra kommunens pædagogiske konsulenter (80%). Ligeledes stilles kommunale kurser/temadage samt vejledninger om konkrete metoder til arbejde med dokumentation til rådighed i en stor andel af kommunerne (70%). Gå-hjem-møder samt ekstern konsulentbistand er derimod mindre udbredt som understøttende aktiviteter (henholdsvis 35% og 31%). En analyse viser, at det særligt er de store kommuner, der stiller redskaber og aktiviteter til rådighed for dagtilbuddene.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt forvaltningschefer tegner således et billede af, at kommunerne i væsentlig udstrækning tilbyder at understøtte og vejlede dagtilbuddene i arbejdet med dokumentation af det pædagogiske arbejde.

Tabel 5-3. Forvaltningschefer: I hvilken grad stiller kommunen redskaber og aktiviteter til rådighed i indeværende år i forbindelse med dagtilbuddenes dokumentation af det pædagogiske arbejde? (Med dokumentation menes løbende indsamling og registrering af materiale, som beskriver den pædagogiske praksis)

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Kommunale kurser / temadage om dokumentation for ledere og medarbejdere i indeværende år – finansieret af kommunen? (n = 67)	13%	16%	42%	28%	100%
Gå-hjem-møder om dokumentation for ledere og medarbejdere? (n = 66)	36%	29%	27%	8%	100%
Vejledninger og/eller eksempler på konkrete metoder til at arbejde med dokumentation (skriftlig redegørelser)? (n = 68)	16%	15%	32%	37%	100%
Bistand fra kommunens pædagogiske konsulenter el. lign. omkring dokumentation? (n = 69)	13%	7%	22%	58%	100%
Ekstern konsulentbistand til arbejde med dokumentation stillet til rådighed/finansieret af kommunen? (n = 65)	49%	20%	17%	14%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Casestudierne på kommunalt niveau efterlader dog et indtryk af, at kommunerne aktuelt har et begrænset fokus på dokumentationens rolle i arbejdet med pædagogiske læreplaner. I de casekommuner, hvor der ikke er udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation, bliver dette primært begrundet i manglende resurser i forvaltningen, hvorfor man har været nødsaget til at nedprioritere denne del af arbejdet. I disse kommuner har det enkelte dagtilbud selv tilrettelagt arbejdet med dokumentation. En anden begrundelse for fraværet af retningslinjer er, at forvaltningen ikke ønsker standardiserede dokumentationsmaterialer, som ensretter dagtilbuddenes arbejdsformer, men tilstræber så stor mangfoldighed og variation som muligt i dagtilbuddenes arbejde.

Casestudierne på kommuneniveau viser endvidere eksempler på, at det er indtrykket hos forvaltningerne, at man i nogle dagtilbud er skeptiske over for omfanget af dokumentationen, fordi den opleves som en ekstra arbejdsbelastning i det daglige arbejde. Nogle forvaltninger tøver derfor med at pålægge dagtilbuddene mere skriftligt arbejde for de samme – eller nogle steder færre – resurser.

Jf. det følgende afsnit (5.2) viser casestudierne på dagtilbudsniveau et tilsvarende billede af, at dagtilbuddene oplever, at kommunerne spiller en begrænset rolle i forhold til dagtilbuddenes arbejde med dokumentation og evaluering.

Det er ikke muligt præcist at belyse, hvor udbredte disse holdninger er, da de stammer fra casestudierne. En mulig forklaring på, at casestudierne delvist viser et andet billede end spørgeskemaundersøgelsen blandt kommunale forvaltningschefer, kan dog være, at dagtilbuddene ikke har benyttet sig af de tilbud, herunder hjælp fra de pædagogiske konsulenter, som de kommunale forvaltninger har stillet til rådighed i forhold til arbejdet med dokumenta-

tion. Samtidig kan det være en del af forklaringen, at dagtilbuddene ikke mener, at de understøttende initiativer, der stilles til rådighed af kommunerne til dokumentationsarbejdet, er tilstrækkelige.

Casestudierne tyder endvidere på, at det kommunale niveau i meget begrænset omfang arbejder bevidst og systematisk med dokumentation som grundlag for evalueringen af den kommunale indsat på dagtilbudsområdet som helhed. Det er primært den pædagogiske læreplan, der indgår som dokumentation i forvaltningerne, men den spiller (endnu) ingen rolle i forhold til at følge op på de politiske mål på dagtilbudsområdet.

I forlængelse heraf peger forvaltningschefer i enkelte casekommuner på, at dokumentationen på sigt skal spille en større rolle blandt andet for at sikre, at det politiske niveau får et mere kvalificeret grundlag at træffe beslutninger på. Der skal således stilles øgede krav til dagtilbuddenes løbende dokumentation til forvaltningen med det formål at indhente en mere systematisk viden om, hvordan det pædagogiske arbejde udvikler sig til gavn for børnene. Her nævnes ikke den pædagogiske læreplan, men en form for kvalitetsrapporter, som den dokumentationsform, der skal lægges vægt på i dette arbejde: "*Politikerne har brug for profiler og billeder på børns trivsel, og det har institutionerne også. Vi skal have pædagogernes erfaringer bragt frem til politikerne (…)"* (Forvaltningschef).

5.2 Dagtilbuddenes arbejde med dokumentation

Fra belysningen af de overordnede kommunale rammer for arbejdet med dokumentation i forrige afsnit sættes i dette afsnit fokus på dagtilbuddenes dokumentationspraksis: Hvordan og i hvilket omfang arbejder dagtilbuddene med dokumentation i relation til pædagogiske læreplaner.

Dokumentationens form og omfang

I midtvejsevalueringen, hvor fokus var rettet mod *beskrivelserne af indholdet* i dagtilbuddenes pædagogiske læreplaner, viste spørgeskemaundersøgelsen, at størstedelen af dagtilbuddenes læreplaner indeholdt en beskrivelse af, hvordan man ville dokumentere det pædagogiske arbejde. Denne tendens var dog mere udpræget blandt daginstitutionerne end i dagplejen. Der tegnede sig endvidere på tværs af daginstitutioner og dagplejeordninger et forholdsvist ensartet mønster af, at fotodokumentation, forskellige skriftlige metoder (for eksempel registreringsskemaer og observationsskemaer) samt børnenes egne skriftlige produktioner var de dokumentationsformer, som fleste dagtilbud havde beskrevet i den pædagogiske læreplan. Efterfølgende casestudier på dagtilbudsniveau viste imidlertid, at det i praksis var meget uklart, dels hvad ledere og medarbejdere i dagtilbuddene opfattede som formålet med dokumentationsarbejdet, dels hvordan dokumentationen indgår i sammenhæng med målene for den pædagogiske læreplan og evalueringsprocessen i det hele taget.

I slutevalueringen er fokus rettet mod, hvordan der arbejdes med dokumentationen *i praksis*. Resultatet på spørgsmålet om dokumentationens form vises i tabellerne nedenfor (Tabel 5-4 og Tabel 5-5). Her fremgår det, hvilke dokumentationsformer henholdsvis daginstitutioner og dagplejeordninger benytter i forhold til at dokumentere målene i den pædagogiske læreplan. På tværs af dagplejeledere og institutionsledere viser tabellerne, at fotodokumentation (97% og 94% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen) er en meget udbredt dokumentationsform, ligesom skriftlige metoder (registreringsskemaer, observationsskemaer, logbøger mv.) (78% og 72% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen) og børnenes egne

produkter (85% og 79% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen) også anvendes i stort omfang.

Der er en større andel af daginstitutionerne end dagplejeordninger, som benytter interview med børn (22% og 6% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen) samt tests/screeninger (33% og 12% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen) som dokumentationsformer. Denne forskel skal ses i lyset af forskellene i børnenes alder i henholdsvis daginstitutionerne og i dagplejen.

Samlet set tegner der sig et billede af, at de dokumentationsformer, som dagtilbuddene, jf. midtvejsevalueringen, havde valgt at beskrive i de pædagogiske læreplaner, er de dokumentationsformer, som i slutevalueringen også viser sig mest udbredt og anvendt i praksis.

Tabel 5-4. Daginstitutionsledere: I hvilken grad dokumenteres det pædagogiske arbejde i forhold til målene i den pædagogiske læreplan på følgende måder? Anvendes… (med dokumentation menes løbende indsamling og registrering af materiale, som beskriver den pædagogiske praksis)?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… børnenes egne produkter (fx tegninger, maleri, sang, musik mv.)? (n = 849)	4%	9%	35%	53%	100%
… foto af bestemte aktiviteter eller situationer i hverdagen? (n = 850)	1%	2%	24%	73%	100%
… video-optagelser? (n = 818)	63%	18%	14%	6%	100%
… lydoptagelser? (n = 810)	81%	14%	3%	1%	100%
… skriftlige metoder som fx registreringsskemaer, observationsskemaer, dag-/logbøger, barnets bog/portefølje? (n = 821)	10%	12%	41%	37%	100%
… interview med børn? (n = 829)	48%	30%	19%	3%	100%
… interview med forældre? (n = 823)	66%	25%	9%	1%	100%
… tests/screeninger? (n = 817)	49%	18%	27%	6%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 5-5. Dagplejeledere: I hvilken grad dokumenteres det pædagogiske arbejde i forhold til målene i den pædagogiske læreplan på følgende måder? Anvendes… (med dokumentation menes løbende indsamling og registrering af materiale, som beskriver den pædagogiske praksis)?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… børnenes egne produkter (fx tegninger, maleri, sang, musik mv.)? (n = 53)	11%	9%	58%	21%	100%
… foto af bestemte aktiviteter eller situationer i hverdagen? (n = 55)	4%	2%	38%	56%	100%
… video-optagelser? (n = 49)	51%	24%	16%	8%	100%
… lydoptagelser? (n = 49)	73%	18%	8%	0%	100%
… skriftlige metoder som fx registreringsskemaer, observationsskemaer, dag-/logbøger, barnets bog/portefølje? (n = 54)	13%	15%	48%	24%	100%
… interview med børn? (n = 50)	78%	16%	6%	0%	100%
… interview med forældre? (n = 50)	64%	22%	14%	0%	100%
… tests/screeninger? (n = 50)	62%	26%	10%	2%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

I forlængelse heraf viser spørgeskemaundersøgelsen, at der på tværs af dagtilbudsledere og bestyrelsesformænd for både dagplejeordninger og daginstitutioner er bred enighed om, at den pædagogiske læreplan i nogen eller høj grad har medført en øget brug af dokumentation i det pædagogiske arbejde (Tabel 5-6). En analyse viser, at læreplansarbejdet i højere grad vurderes at have ført til øget brug af dokumentation i institutioner med flest antal medarbejdere pr. barn, mens brugen af dokumentation i dagplejen især er blevet øget i dagplejeordninger med det største antal dagplejepædagoger pr. dagplejer. Disse resultater tyder på, at brugen af dokumentation i vid udstrækning er afhængig af de personalemæssige resurser, der er til rådighed.

Dette bekræftes også i casestudierne blandt dagtilbud, som tydeligt viser, at det er en udfordring at finde tiden til dokumentationsarbejdet, idet den pædagogiske læreplan i de fleste af de gennemførte casestudier er blevet indført uden tildeling af flere resurser. Ofte kræver arbejdet med dokumentation, at én eller to medarbejdere i dagligdagen skal kunne "gå fra" for at gennemføre de praktiske handlinger i forbindelse med dokumentation samt planlægge brug af de metoder, der er forbundet med indsamling af dokumentation. Dagplejere fremhæver, at de har vanskeligt ved at afse tiden til arbejdet med dokumentation, da de for det meste er alene og har svært ved for eksempel at fotografere aktiviteterne, uden at aktiviteterne afbrydes. Casestudierne i dagplejen viser, at arbejdet med dokumentation af samme grund i højere grad foregår i legestuen end hos den enkelte dagplejer.

Casestudierne i kommuner viser, at også nogle forvaltningschefer oplever, at der i dagtilbuddene i langt højere grad end tidligere arbejdes med dokumentation, hvilket de på samme

måde tilskriver læreplansarbejdet. I tråd hermed tilkendegiver flere dagtilbudsledere og medarbejdere, at de oplever arbejdet med dokumentation som en af de væsentligste ændringer i den pædagogiske praksis efter implementeringen af den pædagogiske læreplan. En del oplever, at dokumentationsarbejdet har bidraget positivt til at synliggøre arbejdet i dagtilbuddet over for omverdenen, mens andre fremhæver, at dokumentationen har medvirket til, *"at vi fik øje på noget, som vi ellers ikke ville få øje på"*.

Tabel 5-6. Daginstitutionsledre, formænd for daginstitutionens bestyrelse, dagplejeledere og formand for dagplejens bestyrelse: I hvilken grad har den pædagogiske læreplan medført en øget brug af dokumentation?

	Svar fra institutionsledere (n = 837)	Svar fra formænd for bestyrelser i daginstitutioner (n=60)	Svar fra dagplejeledere (n=55)	Svar fra formænd for dagplejens bestyrelse (n=24)
Slet ikke	3%	4%	2%	0%
I ringe grad	9%	10%	9%	13%
I nogen grad	41%	45%	29%	46%
I høj grad	47%	40%	60%	42%
I alt	100%	100%	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til formændene for daginstitutionens bestyrelse, til formanden for dagplejens bestyrelse, til institutionsledere og til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

I casestudierne i udvalgte dagtilbud bekræftes billedet af, at både dagplejeordninger og daginstitutioner i vid udstrækning benytter sig af fotomateriale som den hyppigste dokumentationsform. Fotomaterialet kan være ledsaget af en forklarende tekst eller kan være ukommenteret. Fotos er ofte indsat i mapper eller hængt synligt op i dagtilbuddet, for at forældrene kan følge med i, hvad der sker i børnenes hverdag. Nogle casedaginstitutioner benytter også fotodokumentationen som udgangspunkt for dialog med børnene om, hvad de har lavet, og hvad børnene i den pågældende aktivitet har lært, samt om aktiviteten var sjov, kedelig eller spændende. Videooptagelser, iagttagelser og børneinterview anvendes i mindre omfang i casestudierne, hvilket primært begrundes med, at det er mere ressourcekrævende dokumentationsformer.

I casestudierne er der dog også eksempler på dagplejere i en kommune, der i perioder arbejder med registreringer af børn. Dette initieres ofte af dagplejepædagogen eksempelvis i forbindelse med beslutninger om, hvorvidt der er behov for målrettede indsatser eller tiltag i forhold til et konkret barn med et særligt behov. I sådanne tilfælde beder dagplejepædagogen dagplejeren om hver dag at nedskrive iagttagelser om barnet, som kan anvendes i forbindelse med beslutningen om iværksættelse af indsatser og tiltag.

I forlængelse heraf tyder casestudierne på, at der er meget stor forskel på, hvor systematisk der arbejdes med dokumentationen, og hvor omfattende dokumentationsarbejdet er i de enkelte casedagtilbud. I størstedelen af casedagtilbuddene dokumenteres det pædagogiske

arbejde således sporadisk – det vil sige, når tiden og resurserne er til det – mens få dagtilbud arbejder mere systematisk og målrettet med dokumentation som en integreret og planlagt del af det pædagogiske arbejde. Der er enkelte eksempler på, at dagtilbudslederen har indlagt faste tidspunkter til dokumentationsarbejdet i medarbejdernes mødeplan (vagtplan) med henblik på at sikre, at der reelt afsættes den fornødne tid til arbejdet. I andre dagtilbud kommer systematikken til udtryk ved, at en medarbejder hver dag tager fotos af udvalgte aktiviteter – mere eller mindre systematisk – hvorefter billederne om eftermiddagen vises på en skærm i garderoben som lysbilledshow. Ofte er systematikken således orienteret mere om dokumentationens hyppighed end indhold, hvilket leder hen til spørgsmålet om dagtilbuddenes formål med anvendelsen af dokumentationen.

Formål med dokumentationen
Her viser spøgeskemaundersøgelsen (Tabel 5-7 og Tabel 5-8), at dokumentationen i både dagplejeordninger og daginstitutioner ifølge dagtilbudslederne har flere formål, eftersom den i vid udstrækning anvendes både som grundlag for henholdsvis vurderinger af de pædagogiske aktiviteters virkning på børnene (84% og 68% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen), faglige refleksioner (88% og 83% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen) og evaluering af den samlede pædagogiske læreplan (83% og 77% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen) samt som dokumentation for dagtilbuddets aktiviteter i forhold til forældrene (87% og 82% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen). Det er lidt mindre udbredt at anvende dokumentationen som grundlag for vurderinger af de pædagogiske aktiviteters omfang (76% og 67% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen).

En analyse viser, at dokumentation i højere grad anvendes til formålene nævnt i tabellen nedenfor i de dagplejeordninger, der har det største antal dagplejere pr. barn. Dette indikerer, at de dagplejeordninger, der har det største personalemæssige "overskud", er blevet mere klare på, hvad formålet med at anvende dokumentation er – og det understreger igen, at arbejdet med dokumentation også hænger sammen med hvilket personalemæssigt overskud, der er til denne aktivitet.

Tabel 5-7. Daginstitutionsledere: I hvilken grad anvendes dokumentationen i forhold til følgende formål? Anvendes den…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… som grundlag for vurderinger af de pædagogiske aktiviteters omfang? (n = 817)	8%	16%	50%	26%	100%
… som grundlag for vurderinger af de pædagogiske aktiviteters virkning på børnene? (n = 831)	5%	11%	45%	39%	100%
… som grundlag for løbende faglige refleksioner over den pædagogiske praksis? (n = 837)	3%	9%	37%	51%	100%
… som grundlag for evaluering af den samlede pædagogiske læreplan? (n = 818)	5%	11%	42%	41%	100%
… som dokumentation for dagtilbuddets aktiviteter ift. forvaltningen? (n = 808)	23%	29%	29%	19%	100%
… som dokumentation for dagtilbuddets aktiviteter ift. forældrebestyrelsen? (n = 828)	5%	17%	42%	35%	100%
… som dokumentation for dagtilbuddets aktiviteter ift. forældrene? (n = 831)	4%	10%	35%	52%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 5-8. Dagplejeledere: I hvilken grad anvendes dokumentationen i forhold til følgende formål? Anvendes den…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… som grundlag for vurderinger af de pædagogiske aktiviteters omfang? (n = 51)	10%	24%	53%	14%	100%
… som grundlag for vurderinger af de pædagogiske aktiviteters virkning på børnene? (n = 53)	4%	28%	47%	21%	100%
… som grundlag for løbende faglige refleksioner over den pædagogiske praksis? (n = 55)	4%	13%	45%	38%	100%
… som grundlag for evaluering af den samlede pædagogiske læreplan? (n = 52)	4%	19%	48%	29%	100%
… som dokumentation for dagtilbuddets aktiviteter ift. forvaltningen? (n = 53)	15%	34%	43%	8%	100%
… som dokumentation for dagtilbuddets aktiviteter ift. forældrebestyrelsen? (n = 54)	6%	28%	48%	19%	100%
… som dokumentation for dagtilbuddets aktiviteter ift. forældrene? (n = 54)	4%	15%	56%	26%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Spørgeskemaundersøgelsen tegner således et billede af, at dokumentationen overordnet anvendes med to forskellige formål:

- Som formidling til forældregruppen om dagtilbuddets aktiviteter med børnene samt en synliggørelse af personalets arbejde
- Som internt materiale i personalegruppen som led i udviklingen af den pædagogiske praksis

Casestudierne tyder imidlertid på, at mange dagtilbudsledere og medarbejdere ser dokumentationens primære funktion i forhold til forældrene. Dokumentationsarbejdet er lagt an på, at det indsamlede materiale – oftest i form af fotos – skal sættes præsentabelt op på synlige steder i dagtilbuddet. Nogle dagtilbudsledere peger på, at denne type dokumentation ofte er indgangen til dialog mellem personale og forældre, ligesom forældre ligeledes fremhæver, at den er et godt afsæt for dialog mellem barn og forælder om, hvad barnet har oplevet i dagtilbuddet. I forlængelse heraf udtrykker mange forældre i casestudierne da også tilfredshed med muligheden for at holde sig orienteret om dagtilbuddets arbejde via dokumentation – særligt via billedplancher, da disse er hurtig information i en travl hverdag – frem for skriftlig information. Nogle forældre er dog også opmærksomme på, at personalet gør et stort arbejde ud af at fremstille informationen til forældrene og udtrykker derfor bekymring for, om dokumentationsarbejdet tager for meget tid fra børnene.

Casestudierne efterlader endvidere indtrykket af, at dokumentation ofte indsamles uden systematiske overvejelser over, *hvad* der skal dokumenteres og med hvilket *formål* set i forhold til dagtilbuddets udvikling af den pædagogiske praksis – ud over at dokumentationen skal informere forældrene om, hvad der sker i dagtilbuddet. I casestudierne er der således ikke nogen egentlig kobling mellem arbejdet med dokumentation og målene for børns læring i den pædagogiske læreplan. På den baggrund tjener denne forældrerettede dokumentation i begrænset omfang som grundlag for evaluering. Denne uklarhed, som findes på dagtilbudsniveau om dokumentationens anvendelse, efterlader spørgsmålet om, hvorvidt kommunernes støtte til dagtilbuddene har været tilstrækkelig.

I casestudierne er der også dagtilbud, som i mere eller mindre omfang og med større eller mindre systematik anvender dokumentationen internt i personalegruppen. I disse dagtilbud bruges dokumentationen som afsæt for en dialog om, hvad der er gået godt og mindre godt i forbindelse med forskellige aktiviteter, og hvordan de kan forbedres – men ikke nødvendigvis relateret til målene i den pædagogiske læreplan.

Endelig er der i casestudierne eksempler på dagtilbud, hvor der arbejdes meget målrettet med indsamling af dokumentation i forhold til bestemte fokusområder og med afsæt i målene for den pædagogiske læreplan. Der er således flere eksempler på, at dagtilbudsledere og medarbejdere fremhæver vigtigheden af at udvælge særskilte områder i det pædagogiske arbejde, som man ønsker at dokumentere. En dagtilbudsleder forklarer: "*Det handler om at spørge sig selv om, hvad det er, jeg skal gå efter, ellers fotograferer man bare på må og få".* Blandt disse dagtilbud, som arbejder med dokumentation på en meget systematisk og målrettet måde, er der endvidere en stor bevidsthed om sammenhængen mellem dokumentation og evaluering samt en opmærksomhed på at anvende dokumentationen som et centralt led i udviklingen af den pædagogiske praksis. *"Uden dokumentation kan vi ikke evaluere. Ellers er det bare holdninger*" (medarbejder).

Der tegner sig endvidere – ikke overraskende – et billede af, at det ofte er de dagtilbud, hvor man arbejder mere systematisk og målrettet med dokumentationsarbejdet, som giver udtryk for, at det er vanskeligt at afgøre, hvad der skal dokumenteres, samt hvad det skal anvendes til. Nogle dagtilbudsledere efterlyser derfor en mere aktiv rolle fra forvaltningens side i forhold til at vejlede om, hvordan arbejdet med dokumentation bedst gribes an.

5.3 Kommunale rammer for arbejde med evaluering

I det følgende beskrives og analyseres arbejdet med at evaluere i tilknytning til de pædagogiske læreplaner. I den forbindelse beskrives og analyseres indledningsvis, hvorvidt kommunerne har opstillet rammer for dagtilbuddenes arbejde med evaluering af den pædagogiske læreplan. Efterfølgende beskrives og analyseres, hvordan dagtilbuddene arbejder med evaluering i praksis, samt hvorvidt og hvordan kommunerne følger op på dagtilbuddenes evalueringer.

I midtvejsevalueringen viste spørgeskemaundersøgelserne, at ca. to tredjedele af de pædagogiske læreplaner i både daginstitutioner (66%) og dagplejeordninger (60%) indeholdt beskrivelser af, hvordan den samlede pædagogiske læreplan skal evalueres. Casestudierne tydede samtidig på, at der i flere kommuner var en vis usikkerhed både i forvaltningerne og i de enkelte dagtilbud om, hvordan evalueringen af de pædagogiske læreplaner skulle foregå. I casestudierne blev evalueringen netop fremhævet som en af de største udfordringer for

både dagtilbudsledere, medarbejdere og dagtilbuddenes bestyrelser. I forlængelse heraf afventede dagtilbuddene, at forvaltningen udarbejdede overordnede retningslinjer og/eller konkrete værktøjer, som kunne hjælpe på vej i forhold til evalueringen.

Kommunale understøttende initiativer
I forhold til understøttende tiltag for dagtilbuddenes evalueringsarbejde er forvaltningscheferne i denne slutevaluering blevet spurgt om, hvorvidt kommunerne i indeværende år stiller redskaber og aktiviteter til rådighed i forbindelse med dagtilbuddenes evaluering af den pædagogiske læreplan og i så fald hvilke. Af tabellen nedenfor fremgår det, at ca. tre fjerdedele (77%) af kommunerne stiller bistand fra kommunens pædagogiske konsulenter til rådighed som den mest udbredte aktivitet, mens omtrent halvdelen af kommunerne (58%) tilbyder kommunale kurser/temadage og skriftlige vejledninger om evaluering. En mindre andel af kommunerne stiller gå-hjem-møder (28%) og ekstern konsulentbistand til rådighed (23%). En analyse viser, at de store kommuner i højere grad end de små stiller redskaber og aktiviteter til rådighed for dagtilbuddene.

Casestudierne blandt dagtilbud tegner et billede af, at dagtillbudslederne oplever, at kommunen spiller en meget begrænset rolle i forhold til evalueringsarbejdet. Casestudierne i forbindelse med såvel midtvejs- som slutevalueringen viser således, at dagtilbuddene efterlyser støtte fra kommunen til evalueringsarbejdet. Særligt efterlyses der konkrete værktøjer og metoder, som kan benyttes i evalueringsarbejdet, ligesom det er en udfordring for mange at finde tiden til arbejdet. Casestudierne tegner i den forbindelse et billede af, at dagtilbuddene ikke oplever, at kommunens pædagogiske konsulenter er tilstrækkeligt til rådighed i forhold til evalueringsarbejdet. Resultaterne tyder dermed på, at kommunerne ikke i tilstrækkelighed grad har kommunikeret til dagtilbuddene, at de pædagogiske konsulenter kan hjælpe med evalueringsarbejdet, eller at dagtilbuddene ikke har fundet hjælpen fra de pædagogiske konsulenter tilstrækkelig.

Tabel 5-9. Forvaltningschefer: I hvilken grad stiller kommunen følgende redskaber og aktiviteter til rådighed i indeværende år i forbindelse med dagtilbuddenes evaluering af det pædagogiske arbejde?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Kommunale kurser / temadage om evaluering for ledere og medarbejdere i indeværende år – finansieret af kommunen? (n = 67)	16%	25%	33%	25%	100%
Gå-hjem-møder om evaluering for ledere og medarbejdere? (n = 64)	39%	33%	20%	8%	100%
Vejledninger og/eller eksempler på konkrete metoder til at arbejde med evaluering (skriftlige redegørelser)? (n = 65)	20%	20%	32%	28%	100%
Bistand fra kommunens pædagogiske konsulenter til arbejde med evaluering? (n = 66)	15%	8%	30%	47%	100%
Ekstern konsulentbistand til evaluering stillet til rådighed/finansieret af kommunen? (n = 64)	56%	20%	14%	9%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Kommunale retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med evaluering

Midtvejsevalueringen viste, at 37% af de gamle kommuner i nogen eller i høj grad havde udarbejdet en beskrivelse af, hvordan dagtilbuddene kan eller skal evaluere arbejdet med den pædagogiske læreplan i de kommunale retningslinjer for dagtilbuddenes læreplansarbejde.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt forvaltningschefer i forbindelse med slutrevalueringen viser, at omtrent halvdelen (46%) af de nye kommuner har udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes årlige evaluering af den pædagogiske læreplan. Heriblandt er der en femtedel (20%) af kommunerne, som har udarbejdet bindende retningslinjer, mens en fjerdedel (26%) har udarbejdet vejledende retningslinjer for evalueringen (Tabel 5-10). En analyse af spørgeskemabesvarelserne viser, at de store i højere grad end de små kommuner har udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med at evaluere den pædagogiske læreplan.

Casestudierne viser, at de kommuner, hvor der ikke er udarbejdet retningslinjer for evaluering af de pædagogiske læreplaner, tilskriver det dels, at der ikke har været resurser i forvaltningen til at sætte fokus på temaet; dels at man ønsker, at dagtilbuddene skal have metodefrihed i forhold evalueringsarbejdet. Nogle kommuner ønsker dog på sigt at opstille rammer for evaluering og blandt andet sammentænke evalueringen af de kommunale servicemål med evalueringen af pædagogiske læreplaner, således at der gennemføres en samlet evaluering fra dagtilbuddenes side.

Tabel 5-10. Forvaltningschefer: Har kommunen udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes årlige evaluering af den pædagogiske læreplan?

	Procent
Ja, og de er bindende	20%
Ja, og de er alene vejledende	26%
Nej	54%
I alt	100%

(n = 70)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Som det fremgår af Tabel 5-11 nedenfor, er der i 93% af kommunerne med retningslinjer for evaluering i langt de fleste tilfælde en beskrivelse af, hvem der skal inddrages i evalueringen. 87% af retningslinjerne beskriver, hvordan evalueringen skal eller kan gennemføres, mens 74% af kommunerne med retningslinjer beskriver, hvilke særlige områder evalueringen skal fokusere på.

I forhold til børnegrupper med særlige behov har 68% af kommunerne med retningslinier udarbejdet retningslinjer for evalueringen af indsatsen over for socialt udsatte børn, mens 42% har retningslinjer for indsatsen over for tosprogede børn og børn med handicap. Disse resultater skal ses i lyset af, at der mellem kommunerne er forskel på andelen af børn med særlige behov.

Tabel 5-11. Forvaltningschefer: I hvilken grad indeholder retningslinjerne for dette års evalueringer en beskrivelse af…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… hvem der kan/skal inddrages i evalueringen? (n = 31)	0%	6%	35%	58%	100%
… hvordan evalueringen kan/skal gennemføres? (n = 31)	0%	13%	55%	32%	100%
… om evalueringen kan/skal fokusere på særlige områder? (n = 31)	3%	23%	39%	35%	100%
… hvordan indsatsen over for socialt udsatte børn kan/skal evalueres? (n = 31)	13%	19%	42%	26%	100%
… hvordan indsatsen over for tosprogede børn kan/skal evalueres? (n = 31)	29%	29%	23%	19%	100%
… hvordan indsatsen over for børn med handicap kan/skal evalueres? (n = 31)	19%	39%	26%	16%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Samlet set tegner der sig et billede af, at et flertal af de kommunale forvaltningschefer oplever, at kommunen understøtter dagtilbuddenes evalueringsarbejde ved at stille redskaber og aktiviteter til rådighed, mens ca. halvdelen af forvaltningscheferne svarer, at kommunerne har udarbejdet retningslinjer for evalueringsarbejdet.

På den anden side tyder casestudierne på, at dagtilbudslederne oplever, at kommunen har spillet en begrænset rolle for dagtilbuddenes evalueringsarbejde. Netop dagtilbuddenes evalueringsarbejde beskrives og analyseres i det følgende afsnit.

5.4 Dagtilbuddenes arbejde med at evaluere den pædagogiske læreplan

Omfanget af evalueringer

Spørgeskemaundersøgelserne blandt henholdsvis institutions- og dagplejeledere viser, at godt en fjerdedel af daginstitutionerne (28%) og knap halvdelen af dagplejeordningerne (47%), der har udarbejdet en pædagogisk læreplan, endnu ikke har evalueret deres pædagogiske læreplan. Godt en fjerdedel af dagtilbuddene (henholdsvis 27% og 28%) har taget hul på evalueringsopgaven ved at evaluere dele af den pædagogiske læreplan. Endelig har knap halvdelen af daginstitutionerne (45%) evalueret deres pædagogiske læreplan en eller flere gange, mens 25% af dagplejeordningen har evalueret en enkelt gang.

Tallene skal ses i lyset af, at dagtilbuddene, jf. loven om pædagogiske læreplaner, er pålagt at gennemføre en årlig evaluering af den pædagogiske læreplan[4].

Tabel 5-12. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: Har institutionen / dagplejen evalueret den pædagogiske læreplan?

	Institutionsledere (n=763)	Dagplejeledere (n=36)
Nej, der er endnu ikke gennemført en evaluering af den pædagogiske læreplan	28%	47%
Ja, dele af den pædagogiske læreplan er blevet evalueret	27%	28%
Ja, hele den pædagogiske læreplan er blevet evalueret 1 gang	30%	25%
Ja, hele den pædagogiske læreplan er blevet evalueret 2 gange	9%	0%
Ja, hele den pædagogiske læreplan er blevet evalueret 3 gange eller flere	6%	0%
I alt	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelser til institutionsledere og til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan, som er godkendt af forældrebestyrelsen.

Casestudierne samt kommentarer i spørgeskemaerne viser imidlertid, at der er flere forståelser af evalueringsbegrebet blandt ledere og medarbejdere i dagtilbuddene, hvilket kan have påvirket besvarelserne i spørgeskemaundersøgelserne. Der må derfor tages højde for dette i tolkningen af undersøgelsernes resultater, eftersom der viser sig relativt store forskelle mellem resultaterne af casestudierne og besvarelser i spørgeskemaundersøgelserne. I casestudierne tegner der sig således et noget diffust og broget billede af dagtilbuddenes evalueringsarbejde.

[4] Dette krav er fortsat gældende i Dagtilbudsloven.

Nogle daginstitutioner og flere dagplejeordninger har primært arbejdet med indsamling af dokumentation og har hverken evalueret hele eller dele af den pædagogiske læreplan, eller løbende på den pædagogiske indsats. De begrunder fraværet af evalueringsaktiviteter med:

- Manglende resurser (primært tid og personale)
- Usikkerhed om hvad evalueringsarbejdet består i

Nogle casedagtilbud evaluerer løbende, men i disse tilfælde er der som oftest ikke tale om evaluering i form af systematiske tilbagevendende vurderinger af den pædagogiske praksis i forhold til de opstillede mål. Der er snarere tale om en fælles dialog i personalegruppen om, hvad der er gået godt og mindre godt i et givent forløb, og denne dialog tager i begrænset omfang afsæt i målene for den pædagogiske læreplan og relaterer i stedet til aktiviteten eller mere bredt til dagtilbuddets værdigrundlag og personalegruppens implicitte læringsforståelser. En leder forklarer dette evalueringsarbejde på følgende måde: *"Vi evaluerer mundtligt og bruger meget tid på, Hvordan gik det det i dag?"* Nogle dagtilbudsledere tilkendegiver i forlængelse heraf, at de gerne vil have indarbejdet en større systematik i dagtilbuddets evalueringsarbejde, men som med dokumentationen opleves der ikke at være tilstrækkelig tid til arbejdet, ligesom det ikke står klart for ledere og medarbejdere, hvordan denne mere systematiske proces kan gribes an.

Enkelte casedagtilbud har erfaring med en årlig evaluering af hele deres pædagogiske læreplan, men generelt set har dagtilbuddenes evalueringer karakter af løbende aktivitetsbaserede evalueringer, der opleves som vanskelige at relatere til den pædagogiske læreplan i et overordnet evalueringsperspektiv. Der er i lighed med midtvejsevalueringen flere dagtilbud, der oplever evalueringsarbejdet som en stor udfordring, og de har vanskeligheder med, hvordan evalueringsarbejdet konkret skal gribes an: *"Lige nu står vi over for en stor og svær opgave, men det vil sikkert blive den samme oplevelse, som det var at skrive planerne"* (institutionsleder). Mange dagtilbudsledere og medarbejdere efterlyser dermed stadig konkrete evalueringsmetoder og deciderede evalueringsplaner, som kan danne udgangspunkt for arbejdet.

Nogle casedagtilbud har dog fundet en form på evalueringen, der giver mening i deres pædagogiske arbejde. De giver udtryk for, at evalueringen har skabt øget refleksion i det pædagogiske arbejde, ligesom nogle oplever, at det pædagogiske arbejde er blevet mere struktureret.

Der er imidlertid også casedagtilbud, der arbejder mere systematisk og målrettet med løbende evalueringer af den pædagogiske praksis. Deres arbejde er kendetegnet ved at have indarbejdede procedurer for, hvordan planlagte forløb og aktiviteter skal evalueres i personalegruppen. Der er således eksempler på, at evalueringen tænkes ind allerede i forbindelse med planlægningen af evalueringsforløbet, ligesom evalueringer indgår i tilrettelæggelse af fremtidige forløb. I disse typer af evalueringer inddrages i højere grad evalueringsredskaber

som eksempelvis SMTTE-modellen[5] og skriftlige evalueringsskemaer, som supplement til den mundtlige evaluering.

Der findes altså eksempler på, at daginstitutionerne evaluerer systematisk på den pædagogiske læreplan, men det generelle indtryk af casestudierne er, at der stadig hersker stor usikkerhed på området.

Evalueringens form
Når man ser på evalueringens form i de 72% af daginstitutionerne og 53% af dagplejerordningerne, der har evalueret hele eller dele af den pædagogiske læreplan, viser spørgeskemaundersøgelsen, at der på tværs af daginstitutioner er omtrent tre fjerdedele af de pædagogiske læreplaner, som er blevet evalueret både skriftligt og mundtligt (henholdsvis 77% og 86% jf. Tabel 5-13). Derudover er der omkring en fjerdedel af begge dagtilbudsformer (henholdsvis 21% og 26%), som udelukkende har evalueret mundtligt. Kun ganske få dagtilbud har udelukkende evalueret skriftligt.

Til disse resultater skal det bemærkes, at der endnu er få erfaringer med evalueringsarbejdet i dagplejen. Dette kommer til udtryk ved, at det udelukkende er de 53% af dagplejeordningerne (svarende til 19 dagplejeordninger), der, jf. Tabel 5-12, har erfaringer med at evaluere den pædagogiske læreplan, som har besvaret de resterende spørgsmål i dette afsnit om erfaringer med evalueringsarbejdet. Da der er tale om et spinkelt erfaringsgrundlag i dagplejen, er det vanskeligt at sige noget præcist om de hidtidige erfaringer, ligesom sammenligning med situationen i daginstitutionerne er vanskelig.

Resultaterne i Tabel 5-13 tyder umiddelbart på en udbredt grad af systematik i evalueringerne, da en så stor del gennemføres skriftligt. Med til fortolkningen af resultaterne hører dog også, at casestudierne som nævnt viser, at der eksisterer meget forskellige fortolkninger af evalueringsbegrebet. En fremherskende (mis)forståelse er eksempelvis at betragte dokumentation som evaluering (og omvendt). Da meget dokumentation er skriftlig, kan der derfor ligge en væsentlig fejlkilde i at tolke resultaterne som udtryk for en høj grad af systematik i evalueringsarbejdet. Det er ikke muligt at vurdere, hvor udbredt denne forståelser er på baggrund af casestudierne, men casestudierne peger som nævnt ovenfor i retning af, at evalueringsarbejdet ikke foregår systematisk.

[5] SMTTE-modellen er et redskab til planlægning og udvikling. Med modellen forsøges at skabe sammenhæng mellem målformulering, målefterlevelse og evaluering. Centralt i SMTTE-modellen er, at man skal konkretisere sine mål, samt hvad man skal registrere for kunne vurdere, om målene nås.

Tabel 5-13. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: Er den pædagogiske læreplan blevet evalueret mundtligt, skriftligt, eller begge dele?

	Institutionsledere (n=555)	Dagplejeledere (n=19)
Både mundtligt og skriftligt	77%	68%
Udelukkende mundtligt	21%	26%
Udelukkende skriftligt	3%	5%
I alt	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelser til institutionsledere og dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, og som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan.

Trækker man igen en tråd tilbage til midtvejsevalueringen, viste spørgeskemaundersøgelserne her, at evalueringerne i langt de fleste tilfælde var tænkt som en intern proces i det enkelte dagtilbud, hvor bestyrelsen, jf. loven om pædagogiske læreplaner, samtidig skulle involveres eller orienteres. Næsten alle daginstitutioner (97%) og tre fjerdedele af dagplejeordningerne (76%), som havde beskrevet evalueringsarbejdet i den pædagogiske læreplan, havde skrevet, at evalueringen skulle gennemføres mundtligt på personalemøder. Derudover ville ca. tre fjerdedele af både daginstitutioner (75%) og dagplejeordninger (79%) gennemføre evalueringen i form af en skriftlig redegørelse til forvaltningen eller bestyrelsen.

Ser man først på, hvordan den mundtlige evaluering siden da er blevet gennemført i praksis, viser spørgeskemaundersøgelsen det samme mønster som i midtvejsevalueringen. Den mundtlige evaluering gennemføres således både i daginstitutioner og dagplejeordninger i udpræget grad som en intern proces i det enkelte dagtilbud, idet 94% af dagplejeordningerne og 98% af daginstitutionerne har gennemført evalueringen på personalemøder i dagtilbuddet (Tabel 5-14 og Tabel 5-15). Samtidig foregår evalueringerne også i samspil med forældrebestyrelserne, idet 88% af dagplejeordningerne og 80% af daginstitutionernes mundtlige evalueringer foregår ved møder med forældrebestyrelsen. Disse tal skal ses i lyset af, at det på tidspunktet for dataindsamlingen var forældrebestyrelsen, der skulle evaluere den pædagogiske læreplan (jf. loven om pædagogiske læreplaner).

Det eksterne fokus i forhold til det kommunale forvaltningsniveau har fyldt mindre i dagtilbuddenes evalueringsarbejde. Den pædagogiske konsulent har deltaget i den mundtlige evaluering af de pædagogiske læreplaner i lidt over halvdelen af dagplejeordningerne (54%), mens den tilsvarende andel for daginstitutionerne er 39%. Endelig deltager den forvaltningsmæssige leder på dagtilbudsområdet i 20% af daginstitutionernes og 27% af dagplejeordningernes mundtlige evalueringer. Også i dette tilfælde er der dog et spinkelt erfaringsgrundlag i dagplejen.

Flere kommentarer i spørgeskemaet peger desuden på, at evalueringsarbejdet en del steder også foregår i faglige netværk, i ledernetværk og på møder med andre daginstitutioner. Enkelte daginstitutioner har foretaget en mundtlig evaluering med børnegruppen, eksterne konsulenter eller politikere i kommunen.

I casestudierne blandt udvalgte dagtilbud bekræftes billedet af, at den foretrukne evalueringsform er mundtlig diskussion på de eksisterende personalemøder, men der er også ek-

sempler på, at man f.eks. har fastsat fire personalemøder om året, hvor evalueringen finder sted, eller afholder særlige temaweekender, hvor udvalgte fokusområder i den pædagogiske læreplan evalueres.

Tabel 5-14. Institutionsledere: I hvilken grad er den mundtlige evaluering af den pædagogiske læreplan blevet gennemført på følgende måder? Er den gennemført …

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… på personalemøder i institutionen? (n = 522)	1%	1%	22%	76%	100%
… på møder i forældrebestyrelsen? (n = 508)	5%	16%	40%	40%	100%
… på et møde med den kommunale forvaltning med lederen af dagtilbudsområdet (institutionschefen e.l.)? (n = 437)	73%	7%	10%	10%	100%
… på et møde med kommunens pædagogiske konsulenter? (n = 449)	54%	8%	18%	21%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, og som har evalueret den den pædagogiske læreplan mundtligt

Tabel 5-15. Dagplejeledere: I hvilken grad er den mundtlige evaluering af den pædagogiske læreplan blevet gennemført på følgende måder? Er den gennemført …

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… på personalemøder i dagplejen? (n = 17)	6%	0%	59%	35%	100%
… på møder i forældrebestyrelsen? (n = 17)	0%	12%	29%	59%	100%
… på et møde med den kommunale forvaltning med lederen af dagtilbudsområdet? (n = 11)	55%	18%	27%	0%	100%
… på et møde med kommunens pædagogiske konsulenter? (n = 11)	36%	9%	27%	27%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, og som har evalueret den den pædagogiske læreplan mundtligt

Spørgeskemaundersøgelserne tegner ligeledes et billede af, at daginstitutionerne benytter skriftlige evalueringer til intern brug. Som det fremgår af tabellerne nedenfor (Tabel 5-16 og Tabel 5-17), har næsten alle daginstitutioner (95%) og knap tre fjerdedele af dagplejeordningerne (72%), som har evalueret den pædagogiske læreplan skriftligt, afrapporteret denne i en version til internt brug. Endvidere foregår den skriftlige afrapportering i høj grad til forældrebestyrelserne, idet 92% af dagplejeordningernes og 82% af daginstitutionernes

skriftlige evalueringer er afrapporteret på denne måde. Endelig sker der i høj grad en skriftlig afrapportering til den kommunale forvaltning. Således har 83% af dagplejeordningernes skriftlige afrapporteringer været afrapporteret til den kommunale forvaltning, mens det samme gør sig gældende for 72% af daginstitutionerne.

Kommentarer til spørgeskemaer viser, at den skriftlige afrapportering nogle steder også er at finde i daginstitutionernes års- og virksomhedplaner samt på daginstitutionernes hjemmesider. Der er desuden flere eksempler på, at evalueringerne offentliggøres i nyhedsbreve eller som opslag i dagtilbuddet.

Tabel 5-16. Institutionsledere: I hvilken grad er den skriftlige evaluering af den pædagogiske læreplan blevet afrapporteret på følgende måder? Er den afrapporteret …

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… i en skriftlig redegørelse til internt brug i institutionen? (n = 387)	3%	2%	24%	71%	100%
… i en skriftlig redegørelse fra institutionen til kommunen? (n = 372)	23%	3%	17%	57%	100%
… i en skriftlig redegørelse fra institutionen til forældrebestyrelsen? (n = 371)	13%	5%	20%	62%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, og som har evalueret den den pædagogiske læreplan skriftligt.

Tabel 5-17. Dagplejeledere: I hvilken grad er den skriftlige evaluering af den pædagogiske læreplan blevet afrapporteret på følgende måder? Er den afrapporteret …

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… i en skriftlig redegørelse til internt brug i dagplejen? (n = 14)	14%	14%	36%	36%	100%
… i en skriftlig redegørelse fra dagplejen til den kommunale forvaltning? (n = 12)	17%	0%	33%	50%	100%
… i en skriftlig redegørelse fra dagplejen til forældrebestyrelsen? (n = 13)	8%	0%	46%	46%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, og som har evalueret den den pædagogiske læreplan skriftligt.

Deltagere i evalueringen

Ser man på hvilke grupper, der har deltaget i evalueringen af den pædagogiske læreplan, viser sig et forholdsvist ensartet mønster på tværs af daginstitutioner og dagplejeordninger. Af Tabel 5-18 og Tabel 5-19 nedenfor fremgår det, at det i vid udstrækning er ledelse (100%) og medarbejdere i dagtilbuddene, som har deltaget i de evalueringer, der er gennemført. Næsten alle pædagogerne i institutionerne (99%) og dagplejepædagogerne i dag-

plejen (100%) har deltaget i evalueringen, hvilket i vid udstrækning også gælder for pædagogmedhjælperne (93%) og dagplejerne (84%).

Forældrebestyrelsen deltager ifølge dagtilbudslederne i evalueringen i tre fjerdedele af de dagtilbud, (76% og 72% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen), der har evalueret den pædagogiske læreplan. Dette skal ses i lyset af at forældrebestyrelsernes væsentligste opgave i forhold til de pædagogiske læreplaner ifølge den gældende lov på tidspunktet for indsamling af data til undersøgelsen var at evaluere og godkende den pædagogiske læreplan[6]. I omkring en fjerdedel af dagtilbuddene (24% og 28% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen) deltager børnene i evalueringen, og den kommunale forvaltning (repræsenteret ved den pædagogiske konsulent) deltager i evalueringen i cirka en tredjedel af dagtilbuddene (30% og 36% i henholdsvis daginstitutioner og dagplejen).

Dagplejeordningen oplever en højere deltagelse fra områdelederen (31% mod daginstitutionernes 18%), ligesom de i højere grad oplever involvering fra forældregruppen generelt. Hvor en tredjedel af dagplejeordningerne (33%) inddrager hele forældregruppen i evalueringen, gør det samme sig gældende for en femtedel af daginstitutionerne (22%).

Med til fortolkningen af disse tal hører det spinkle erfaringsgrundlag i dagplejen, som gør, at der indgår få besvarelser i spørgeskemaundersøgelsen.

Casestudierne bekræfter de tendenser, der ses i spørgeskemaundersøgelsen om, at forældregruppen som helhed kun i begrænset omfang involveres i evalueringen af den pædagogiske læreplan. I casestudierne har forældregruppen et begrænset og fragmentarisk kendskab til pædagogiske læreplaner. Det er derfor heller ikke overraskende, at forældrene, som blev interviewet i forbindelse med casestudierne, ikke har deltaget i evalueringsarbejdet.

Børnehaveklasseledere på de skoler, som modtager børn fra dagtilbuddene, spiller ifølge casestudierne ingen rolle i forbindelse med evalueringen af de pædagogiske læreplaner. Der lægges således ingen steder op til, at børnehaveklasselederen kan involveres i forhold til at vurdere virkningerne af arbejdet med den pædagogiske læreplan eller i forhold til at vurdere sammenhængen mellem skole og dagtilbud i øvrigt.

Nogle daginstitutioner har i spørgeskemaerne kommenteret, at de har involveret eksterne konsulenter og studerende, som deltagere i evalueringsarbejdet. Endelig er der enkelte eksempler på deltagelse fra politikere og sundhedsplejerske. I dagplejeordningen nævnes et enkelt tilfælde af afrapportering til politikere.

Kommentarer i spørgeskemaerne peger på, at andre daginstitutioner og ledernetværk i flere tilfælde spiller en væsentlig rolle i evaluering af daginstitutionerne. I casematerialet gives der i forlængelse heraf udtryk for, at der eksisterer et generelt stort behov for mere udveksling af evalueringserfaringer blandt dagtilbuddene.

[6] Dette har som nævnt i indledningen til kapitelet ændret sig med den nye lovgivning på området.

Tabel 5-18. Daginstitutionsledere: I hvilken grad har følgende grupper deltaget i evalueringen af institutionens pædagogiske læreplan?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Ledelsen af institutionen (leder, afdelingsleder, pædagogisk leder, stedfortræder mm.) (n = 538)	0%	0%	6%	93%	100%
Pædagoger (n = 549)	0%	1%	12%	87%	100%
Pædagogmedhjælpere (n = 539)	4%	4%	22%	71%	100%
Børnene (n = 461)	53%	23%	20%	4%	100%
Forældrebestyrelsen (n = 529)	8%	17%	43%	33%	100%
Forældrene (n = 484)	45%	33%	17%	5%	100%
Kommunens pædagogiske konsulent (n = 495)	58%	13%	15%	15%	100%
Lederen af dagtilbudsområdet (institutionschefen e.l.)? (n = 478)	72%	10%	8%	10%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, og som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan.

Tabel 5-19. Dagplejeledere: I hvilken grad har følgende grupper deltaget i evalueringen af dagplejens pædagogiske læreplan?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Ledelsen af dagplejen (leder/souschef) (n = 19)	0%	0%	16%	84%	100%
Dagplejepædagogerne (n = 18)	0%	0%	17%	83%	100%
Dagplejerne (n = 19)	0%	16%	42%	42%	100%
Børnene (n = 14)	57%	14%	21%	7%	100%
Forældrebestyrelsen (n = 18)	11%	17%	33%	39%	100%
Forældrene (n = 15)	47%	20%	33%	0%	100%
Kommunens pædagogiske konsulenter (n = 14)	64%	0%	7%	29%	100%
Lederen af dagtilbudsområdet (n = 16)	44%	25%	25%	6%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, og som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan.

Involvering af forældrebestyrelsen

Når man ser nærmere på, hvordan forældrebestyrelsen konkret har været involveret i evalueringen, viser spørgeskemaundersøgelsen blandt forældrebestyrelsesformænd, at den mest anvendte form for involvering i daginstitutionerne foregår gennem en mundtlig redegørelse fra institutionen (93%). Tre fjerdedele af daginstitutionerne (72%), hvor der er gen-

nemført en evaluering, har desuden givet bestyrelsen en skriftlig redegørelse, og bestyrelsen har på et bestyrelsesmøde haft mulighed for at give mundtlige kommentarer til evalueringen af den pædagogiske læreplan. Bestyrelsen har i 71% af daginstitutionerne, hvor der er gennemført en evaluering, medvirket til en vurdering af, om målene i de pædagogiske læreplaner er indfriet, og 45% af forældrebestyrelserne har bidraget med ændringsforslag (Tabel 5-20). Gennem respondenternes øvrige kommentarer i spørgeskemaundersøgelsen peges på, at der er tilfælde, hvor forældrebestyrelsen desuden bidrager til evalueringsarbejdet med selvstændige bestyrelsesevalueringer, videreformidling og diskussion med den øvrige forældregruppe samt mere praktiske opgaver som redigering og indskrivning af håndskrevne notater.

Tabel 5-20. Formænd for daginstitutionens bestyrelse: I hvilken grad har forældrebestyrelsen været involveret i evalueringen af den pædagogiske læreplan på følgende måder. Har bestyrelsen...

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
... modtaget en skriftlig redegørelse fra institutionen? (n = 449)	20%	8%	28%	44%	100%
... modtaget en mundtlig redegørelse fra institutionen? (n = 445)	4%	3%	40%	53%	100%
... givet mundtlige kommentarer til evalueringen af den pædagogiske læreplan på et bestyrelsesmøde? (n = 450)	2%	5%	37%	55%	100%
... givet skriftlige kommentarer til evalueringen af den pædagogiske læreplan? (n = 438)	49%	20%	18%	14%	100%
... medvirket til vurderinger af, om mål opstillet i den pædagogiske læreplan er blevet nået ved drøftelse på et bestyrelsesmøde (n = 447)	13%	17%	39%	32%	100%
... stillet ændringsforslag til den pædagogiske læreplan i forbindelse med evalueringen? (n = 448)	23%	32%	33%	12%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til formændene for daginstitutionens bestyrelse, 2007
Note: Der indgår kun svar fra formænd i dagtilbud, der har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, mens svarpersonen har siddet i bestyrelsen.

Ifølge formændene for dagplejeordningernes bestyrelse involveres forældrebestyrelsen primært gennem mundtlige (72%) og skriftlige redegørelser (77%). De fleste bestyrelser har medvirket i evalueringen ved at give mundtlige kommentarer til evalueringen (65%), ligesom et flertal på 57% har stillet ændringsforslag til den pædagogiske læreplan i forbindelse med evalueringen.

Tabel 5-21. Formænd for dagplejens bestyrelse: I hvilken grad har forældrebestyrelsen været involveret i evalueringen af den pædagogiske læreplan på følgende måder. Har bestyrelsen…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… modtaget en skriftlig redegørelse fra dagplejen? (n = 13)	23%	0%	46%	31%	100%
… modtaget en mundtlig redegørelse fra dagplejen? (n = 14)	14%	14%	29%	43%	100%
… givet mundtlige kommentarer til evalueringen af den pædagogiske læreplan på et bestyrelsesmøde? (n = 14)	29%	7%	36%	29%	100%
… givet skriftlige kommentarer til evalueringen af den pædagogiske læreplan? (n = 14)	57%	14%	21%	7%	100%
… medvirket til vurderinger af, om mål opstillet i den pædagogiske læreplan er blevet nået ved drøftelse på et bestyrelsesmøde? (n = 14)	21%	21%	29%	29%	100%
… stillet ændringsforslag til den pædagogiske læreplan i forbindelse med evalueringen? (n = 14)	36%	7%	43%	14%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til formanden for dagplejens bestyrelse, 2007
Note: Der indgår kun svar fra formænd i dagtilbud, der har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, mens svarpersonen har siddet i bestyrelsen.

I casestudierne er der stor forskel på, i hvor høj grad forældrebestyrelsen involveres i forhold til arbejdet med pædagogiske læreplaner. I enkelte casedagtilbud gøres den pædagogiske læreplan og evalueringen af denne til genstand for grundig drøftelse på forældrebestyrelsesmøderne, men der er også eksempler på flere dagtilbud, hvor både dagtilbudslederne og forældrebestyrelsesmedlemmer vurderer, at forældrebestyrelsen reelt ikke spiller nogen rolle i evalueringen af den pædagogiske læreplan. Forældrebestyrelserne debatterer eller kommenterer således ikke evalueringen, men orienteres primært om den. Mange forældrebestyrelsesmedlemmer er dog grundlæggende tilfredse med denne form for involvering og ønsker i de fleste tilfælde ikke yderligere involvering, eftersom holdningen er, dels at man kan få mere indflydelse, hvis man som forældre ønsker at engagere sig mere i arbejdet med den pædagogiske læreplan; dels at personalet i øvrigt er lydhørt over for bestyrelsens ønsker.

Indhold i evalueringen

I spørgeskemaundersøgelsen er dagtilbudslederne blevet spurgt om, hvorvidt evalueringen af den pædagogiske læreplan har omfattet en vurdering af, om de opstillede mål for forskellige målgrupper i læreplanen er blevet nået (Tabel 5-22 og Tabel 5-23). Spørgsmålet relaterer sig således til sammenhængen mellem opstillede mål og evalueringen i evalueringscyklussen, jf. Figur 5-1.

Resultaterne viser, at der i evalueringerne primært er lagt vægt på at evaluere, om mål opstillet for børn i forskellige aldersgrupper er nået, mens der i mindre omfang er lagt vægt på, om mål opstillet for børn med særlige behov er nået. Tabel 5-22 viser, at næsten alle dagin-

stitutionerne, der har gennemført en evaluering, og som har børn i de relevante aldersgrupper, som led i evalueringen i nogen eller i høj grad har vurderet, om mål er nået (93% og 96% for henholdsvis 0-2-årige og 3-5-årige). Godt tre ud af fire daginstitutioner, der har evalueret den pædagogiske læreplan, og som har børn i de relevante målgrupper, har vurderet, om mål for børn med særlige behov er nået (socialt udsatte børn: 81%, tosprogede børn: 78%, børn med handicap: 75%). En analyse viser, at evalueringen i højere grad har haft fokus på socialt udsatte børn i institutioner med en stor andel af denne gruppe af børn.

Tabel 5-22. Daginstitutionsledere: I hvilken grad er det indgået i evalueringen af den pædagogiske læreplan, om mål i den pædagogiske læreplan opstillet for følgende målgrupper er blevet nået

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Børn i alderen 0-2 år? (n = 250)	3%	4%	29%	64%	100%
Børn i alderen 3-5 år? (n = 452)	2%	2%	26%	70%	100%
Socialt udsatte børn? (n = 285)	7%	12%	40%	41%	100%
Tosprogede børn? (n = 319)	11%	11%	38%	40%	100%
Børn med handicap? (n = 166)	13%	12%	25%	50%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, og som har børn i den relevante målgruppe.

Tabel 5-23 viser samme tendens i besvarelserne for dagplejelederne, idet næsten alle har evalueret, om mål for 0-2-årige er nået, mens lidt færre har vurderet, om mål opstillet for børn med særlige behov er nået.

Tabel 5-23. Dagplejeledere: I hvilken grad er det indgået i evalueringen af den pædagogiske læreplan, om mål i den pædagogiske læreplan opstillet for følgende målgrupper er blevet nået?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Børn i alderen 0-2 år? (n = 19)	0%	5%	32%	63%	100%
Børn i alderen 3-5 år? *	-	-	-	-	-
Socialt udsatte børn? (n = 14)	0%	7%	57%	36%	100%
Tosprogede børn? (n = 12)	17%	33%	33%	17%	100%
Børn med handicap? (n = 10)	10%	20%	40%	30%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, og som har børn i den relevante målgruppe.
*I denne gruppe af dagplejeordninger er der ingen med børn i aldersgruppen 3-5 år, hvorfor der ikke er relevante besvarelser.

I forhold til evalueringens indholdsmæssige del er dagtilbudslederne i spørgeskemaundersøgelsen blevet spurgt om, i hvilket omfang evalueringen har omfattet en vurdering af målopfyldelsen for de seks temaer i den pædagogiske læreplan (Tabel 5-24 og Tabel 5-25).

Tabel 5-24. Daginstistutionsledere: I hvilken grad er det indgået i evalueringen af den pædagogiske læreplan, om mål i den pædagogiske læreplan for institutionens arbejde med følgende temaer er blevet nået?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Barnets alsidige personlige udvikling? (n = 532)	2%	4%	29%	65%	100%
Sociale kompetencer? (n = 537)	2%	2%	28%	67%	100%
Sprog? (n = 536)	2%	4%	31%	63%	100%
Krop og bevægelse? (n = 534)	3%	4%	26%	68%	100%
Naturen og naturfænomener? (n = 530)	3%	5%	29%	63%	100%
Kulturelle udtryksformer og værdier? (n = 522)	4%	7%	33%	56%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, og som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan.

I daginstitutionsregi evalueres de seks læreplanstemaer i stort set samme omfang, dog med en svag tendens til øget opmærksomhed på temaet sociale kompetencer (95%), tæt fulgt af alsidig personlig udvikling (94%), sprog (94%), krop og bevægelse (94%) samt natur og naturfænomener (92%). Lavest ligger kulturelle udtryksformer og værdier med 89%.

Kommentarer i spørgeskemaer peger på, at daginstitutionerne ud over læreplanstemaerne især beskæftiger sig med følgende temaer:

- Kost/sundhed/motion
- Overgang til SFO/skole
- Musik
- Inklusion/børnefællesskaber/venskaber
- Anerkendende relationer/rummelighed

Desuden er der flere eksempler på temaer, der retter sig direkte mod institutionen og de rammer, pædagogerne skaber som omgivelse til barnet, f.eks. voksenlæring, voksnes relationskompetence, forældresamarbejde, ændringer i pædagogisk struktur og intern mødestruktur.

Tabel 5-25. Dagplejeledere: I hvilken grad er det indgået i evalueringen af den pædagogiske læreplan, om mål i den pædagogiske læreplan for dagplejens arbejde med følgende temaer er blevet nået?

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
Barnets alsidige personlige udvikling? (n = 19)	5%	11%	47%	37%	100%
Sociale kompetencer? (n = 18)	6%	11%	39%	44%	100%
Sprog? (n = 18)	6%	6%	44%	44%	100%
Krop og bevægelse? (n = 18)	6%	6%	33%	56%	100%
Naturen og naturfænomener? (n = 18)	6%	6%	44%	44%	100%
Kulturelle udtryksformer og værdier? (n = 18)	6%	11%	44%	39%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, og som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan.

I dagplejeordningerne evalueres læreplanstemaerne ligeledes med en nogenlunde jævn fordeling på temaerne på følgende måde: Krop og bevægelse (89%), sprog (89%) samt natur og naturfænomener (89%), barnets alsidige personlig udvikling (84%), sociale kompetencer (83%) samt kulturelle udtryksformer og værdier (83%). Resultaterne, herunder de relativt små forskelle mellem temaernes vægtning, skal ses i lyset af, at der ligger et lille antal besvarelser til grund herfor.

Spørgeskemaundersøgelsen i forbindelse med midtvejsevalueringen viste, at læreplanstemaerne "kulturelle udtryksformer" og "naturen og naturfænomener" indgik i de pædagogiske læreplaner sjældnere end de øvrige læreplanstemaer. Casestudierne i forbindelse med midtvejsevalueringen underbyggede, at dagtilbuddene oplever, at disse to temaer er de sværeste at arbejde med. Til sammenligning viser resultaterne ovenfor, at læreplanstemaerne indgår med nogenlunde samme vægt i evalueringerne.

Undersøgelsens resultater omkring betydningen af mål for forskellige grupper af børn og for læreplanstemaerne i forbindelse med evalueringsarbejdet skal endvidere ses i sammenhæng med den uklarhed, som casestudierne tyder på, der er forbundet med de begreber, der knytter sig til evalueringsarbejdet. For det første viser casestudierne, at der knytter sig udfordringer til at adskille aktiviteter/metoder og læringsmål for børnenes kompetencer. Med dette udgangspunkt er der fare for, at en evaluering bliver reduceret til en vurdering af, om aktiviteterne er gennemført et tilstrækkeligt antal gange til, at målet er nået. Derimod er det mere vanskeligt at lægge et læringsperspektiv i en sådan evaluering, da det med aktivitetsbaserede mål ikke er muligt at vurdere, om børnenes kompetencer har udviklet sig.

For det andet viser casestudierne som nævnt ovenfor, at det opleves som vanskeligt at samtænke dokumentation og evaluering. I de tilfælde, hvor dette ikke er samtænkt, rejser det spørgsmålet om, hvor systematisk og valid evalueringen i forhold til målene har været, hvis der ikke har været et dokumentationsmateriale at foretage vurderingen på baggrund af.

Som det også er nævnt ovenfor, er det dog ikke muligt at vurdere udbredelsen af de forskellige forståelser af de begreber, der knytter sig til evalueringsarbejdet på baggrund af casestudierne.

Revision af den pædagogiske læreplan

Det sidste led i evalueringscyklussen er, jf. Figur 5-1, de justeringer, som vurderes at skulle gennemføres på baggrund af evalueringen, og som kan lede til opstilling af nye eller ændrede mål, metoder og aktiviteter. Tabel 5-26 viser, at ca. halvdelen af de institutioner (49%) og lidt mindre end halvdelen af dagplejeordningerne (39%), som har evalueret den pædagogiske læreplan, også har revideret planen. I den forbindelse er det bemærkelsesværdigt, at stort set ingen af institutionerne eller dagplejeordningerne har ændret den pædagogiske læreplan i høj grad (henholdsvis 0% og 9%). En analyse viser, at evalueringen i højere grad i store end i små daginstitutioner har ført til, at den pædagogiske læreplan er blevet revideret.

Igen skal det dog fremhæves, at relativt få dagplejeordninger har erfaringer med at evaluere den pædagogiske læreplan (jf. Tabel 5-12), hvorfor der ligger få besvarelser til grund for resultaterne i Tabel 5-26.

Tabel 5-26. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: I hvilken grad har evalueringen af den pædagogiske læreplan ført til, at den pædagogiske læreplan er blevet ændret/revideret?

	Institutionsledere (n=522)	Dagplejeledere (n=18)
Slet ikke	14%	17%
I ringe grad	27%	44%
I nogen grad	49%	39%
I høj grad	9%	0%
I alt	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelser til institutionsledere og til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, og som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan.

Tabel 5-27 nedenfor viser de indholdsmæssige ændringer, som revisionerne af dagtilbuddenes pædagogiske læreplaner har medført i daginstitutionerne. Ligesom i forhold til anvendelsen af den pædagogiske læreplan er der sket ændringer i forhold til aktiviteter for den samlede børnegruppe (73%). Derimod er der sket færre ændringer i grundlæggende forhold såsom forståelsen af, hvordan børn tænker (55%), og synet på børns udvikling (54%).

Jf. Tabel 5-26 er der få dagplejeordninger, der har gennemført ændringer i den pædagogiske læreplan som følge af evalueringen, hvorfor der indgår få besvarelser i Tabel 5-28, som viser dagplejeledernes vurderinger af hvilke ændringer evalueringen af den pædagogiske læreplan, har medført. I de tilfælde, hvor der er sket ændringer, er der dog i højere grad end i institutionerne sket ændringer i forståelsen af, hvordan børn tænker (78%), og synet på børns udvikling (71%).

Tabellerne viser, at der for både daginstitutioner og dagplejeordninger er sket færre ændringer i forhold til børn med særlige behov (socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap) end i forhold til ændringerne nævnt ovenfor. Dette gælder både for mål og aktiviteter for disse børn. Dette er ikke overraskende set i lyset af, at børn med særlige behov ikke har haft en særlig fremtrædende plads i læreplansarbejdet, jf. kapitel 4. Der er sket flest ændringer i målene og aktiviteterne i forhold til de socialt udsatte børn, idet 51% af institutionslederne har oplyst, at der i nogen eller i høj grad er sket ændringer i målene for denne gruppe børn, og 53% har oplyst, at der er sket ændringer i aktiviteterne for denne gruppe. Samme mønster tegner sig i dagplejeledernes besvarelser.

Resultaterne viser, at tre ud af fire institutioner har foretaget ændringer i forhold til hvilke dokumentationsformer, dagtilbuddet arbejder med (76%), og i forhold til anvendelsen af dokumentationen (78%). Tilsvarende er der i ca. tre ud af fire institutioner (74%) sket ændringer i forhold til, hvordan den pædagogiske læreplan evalueres. I dagplejen er der ligeledes sket ændringer i mere end halvdelen af tilfældene for disse forhold, om end der som sagt kun er få af dagplejeordningerne, der har erfaringer med at ændre praksis, hvorfor der kun er indhentet få besvarelser i spørgeskemaundersøgelsen.

Casestudierne blandt dagtilbud viser som nævnt ovenfor, at arbejdet med dokumentation og evaluering som nævnt ovenfor opleves som noget meget nyt, der har været stor usikkerhed om. Samtidig er det opgaver, som man i mange dagtilbud har udskudt, fordi man er startet med at fokusere på at udarbejde den pædagogiske læreplan og først senere er begyndt at fokusere på arbejdet med dokumentation og evaluering.

Tabel 5-27. Daginstitutionsledere: I hvilken grad har evalueringen af den pædagogiske læreplan ført til ændringer på følgende områder. Er der sket ændringer i …

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… forståelsen af, hvordan børn tænker? (n = 457)	16%	29%	46%	9%	100%
… synet på børns udvikling? (n = 457)	18%	28%	41%	13%	100%
… målene for de seks læreplanstemaer? (n = 460)	14%	27%	41%	18%	100%
… målene for socialt udsatte børn? (n = 262) *	20%	28%	43%	8%	100%
… målene for tosprogede børn? (n = 305) *	20%	34%	33%	12%	100%
… målene for børn med handicap (n = 165) *	24%	34%	32%	10%	100%
… aktiviteter ift. Den samlede børnegruppe? (n = 461)	8%	19%	47%	26%	100%
… aktiviteter ift. socialt udsatte børn? (n = 262) *	17%	30%	44%	9%	100%
… aktiviteter ift. tosprogede børn? (n = 301) *	19%	33%	36%	11%	100%
… aktiviteter ift. børn med handicap? (n = 164) *	23%	33%	32%	12%	100%
… hvilke dokumentationsformer dagtilbuddet arbejder med? (n = 447)	8%	17%	45%	31%	100%
… anvendelsen af dokumentationen? (n = 456)	7%	15%	45%	33%	100%
… målgruppen for dokumentationen? (n = 451)	19%	24%	34%	23%	100%
… hvordan den pædagogiske læreplan skal evalueres? (n = 452)	9%	17%	48%	26%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, og hvor evalueringen har medført ændringer i den pædagogiske læreplan.
* Der indgår kun institutioner med børn i den relevante målgruppe

Tabel 5-28. Dagplejeledere: I hvilken grad har evalueringen af den pædagogiske læreplan ført til ændringer på følgende områder. Er der sket ændringer i …

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… forståelsen af, hvordan børn tænker? (n = 14)	0%	21%	57%	21%	100%
… synet på børns udvikling? (n = 14)	0%	29%	50%	21%	100%
… målene for de seks læreplanstemaer? (n = 14)	14%	36%	50%	0%	100%
… målene for socialt udsatte børn? (n = 14) *	7%	43%	50%	0%	100%
… målene for tosprogede børn? (n = 14) *	7%	64%	29%	0%	100%
… målene for børn med handicap (n = 13) *	15%	54%	31%	0%	100%
… aktiviteter ift. den samlede børnegruppe? (n = 14)	7%	21%	64%	7%	100%
… aktiviteter ift. socialt udsatte børn? (n = 14) *	7%	43%	36%	14%	100%
… aktiviteter ift. tosprogede børn? (n = 14) *	14%	50%	36%	0%	100%
… aktiviteter ift. børn med handicap? (n = 14) *	14%	50%	36%	0%	100%
… hvilke dokumentationsformer dagtilbuddet arbejder med? (n = 14)	7%	36%	36%	21%	100%
… anvendelsen af dokumentationen? (n = 15)	7%	20%	60%	13%	100%
… målgruppen for dokumentationen? (n = 14)	21%	21%	43%	14%	100%
… hvordan den pædagogiske læreplan skal evalueres? (n = 15)	7%	33%	53%	7%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan, og hvor evalueringen har medført ændringer i den pædagogiske læreplan.
* Der indgår kun dagplejeordninger med børn i den relevante målgruppe

5.5 Kommunernes opfølgning på dagtilbuddenes evalueringer

Dagtilbuddenes evalueringer af den pædagogiske læreplan er en mulighed for kommunerne for at få indblik i det pædagogiske arbejde. Kommunerne kan blandt andet anvende evalueringerne i vurderinger af, om kommunalt opstillede mål bliver nået. Samtidig kan kommunerne anvende evalueringerne til at gennemføre en indholdsmæssig styring af dagtilbuddene blandt andet gennem opfølgning på dagtilbuddenes evalueringer. Ifølge dagtilbudsloven, der trådte i kraft i juni 2007, og som derfor ikke er udgangspunktet for nærværende evaluering, skal kommunalbestyrelsen således årligt drøfte evalueringerne og på den baggrund tage

stilling til, om de giver anledning til yderligere handling (§ 10, stk. 2). Evalueringerne af den pædagogiske læreplan åbner således mulighed for at følge op på de målsætninger, aktiviteter og metoder, som dagtilbuddene selv har formuleret i den pædagogiske læreplan.

Tabel 5-29 nedenfor viser forvaltningschefernes vurderinger af, i hvilken grad forvaltningen har drøftet dagtilbuddenes evalueringer af pædagogiske læreplaner. Tabellen indeholder udelukkende svar fra kommuner, der har modtaget evalueringer fra dagtilbud. Det fremgår, at den primære måde at behandle evalueringerne på er ved at drøfte den på et møde i forvaltningen. Således har 66% af forvaltningscheferne svaret, at man i nogen eller høj grad har fulgt denne fremgangsmåde. Samtidig viser besvarelserne, at evalueringerne er blevet drøftet på møder med det politiske udvalg i lidt mindre end halvdelen (46%) af de kommuner, der har modtaget evalueringer fra dagtilbuddene.

Tabel 5-29. Forvaltningschefer: I hvilken grad har forvaltningen drøftet dagtilbuddenes evalueringer af de pædagogiske læreplaner? Har forvaltningen …

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… drøftet evalueringerne på møde i forvaltningen? (n = 56)	13%	23%	36%	29%	100%
… drøftet evalueringerne på møde med det politiske udvalg eller kommunalbestyrelsen? (n = 55)	40%	15%	35%	11%	100%
… givet skriftlig tilbagemelding på evalueringerne generelt til dagtilbuddene? (n = 56)	52%	14%	13%	21%	100%
… givet skriftlig tilbagemelding på evalueringen til det enkelte dagtilbud? (n = 55)	58%	13%	16%	13%	100%
… givet mundtlig tilbagemelding på evalueringen til det enkelte dagtilbud? (n = 55)	33%	22%	22%	24%	100%
… foreslået ændringer til de pædagogiske læreplaner på baggrund af evalueringerne? (n = 56)	43%	16%	25%	16%	100%
… godkendt de reviderede pædagogiske læreplaner? (n = 54)	39%	2%	24%	35%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007
Note: Der indgår kun besvarelser fra kommuner, der har modtaget evalueringer fra dagtilbud.

Tabel 5-30. Daginstitutionsledere: I hvilken grad har kommunen givet en tilbagemelding på evalueringen af den pædagogiske læreplan. Har kommunen…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… givet en mundtlig tilbagemelding på evalueringen? (n = 514)	51%	11%	22%	17%	100%
… givet en skriftlig tilbagemelding på evalueringen? (n = 520)	63%	8%	13%	16%	100%
… kommet med mundtlige ændringsforslag til den pædagogiske læreplan på baggrund af evalueringen? (n = 508)	71%	11%	13%	6%	100%
… kommet med skriftlige ændringsforslag til den pædagogiske læreplan på baggrund af evalueringen? (n = 505)	78%	9%	9%	5%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, og som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan,

Resultaterne viser endvidere, at mindre end halvdelen af kommunerne, der har modtaget evalueringer fra dagtilbud, har givet dagtilbuddene mundtlige tilbagemeldinger på evalueringen. Således svarer 46% af forvaltningscheferne, at de har givet mundtlige tilbagemeldinger. 39% af daginstitutionslederne (Tabel 5-30) og 44% af dagplejelederne (Tabel 5-31) har samme oplevelse.

Skriftlige tilbagemeldinger til det enkelte dagtilbud er mindre udbredte. Således oplyser 29% af kommunerne at have givet dette. 29% af daginstitutionerne og 32% af dagplejeordningerne har samme oplevelse. 41% af forvaltningscheferne oplyser at have kommet med ændringsforslag til de pædagogiske læreplaner, mens kun 19% af daginstitutionerne og 25% af dagplejeordningerne har samme oplevelse.

I de åbne besvarelser i spørgeskemaet har der været mulighed for at nævne andre måder end de ovennævnte til at gennemføre evalueringerne på, og i denne forbindelse er supervision og MUS-samtale nævnt som fora for mundtlig tilbagemelding.

Tabel 5-31. Dagplejeledere: I hvilken grad har den kommunale forvaltning givet en tilbagemelding på evalueringen af den pædagogiske læreplan. Har forvaltningen…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… givet en mundtlig tilbagemelding på evalueringen? (n = 16)	50%	6%	25%	19%	100%
… givet en skriftlig tilbagemelding på evalueringen? (n = 16)	63%	6%	13%	19%	100%
… kommet med mundtlige ændringsforslag til den pædagogiske læreplan på baggrund af evalueringen? (n = 16)	69%	6%	25%	0%	100%
… kommet med skriftlige ændringsforslag til den pædagogiske læreplan på baggrund af evalueringen? (n = 16)	75%	6%	19%	0%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en pædagogisk læreplan og fået den godkendt af forældrebestyrelsen, og som har evalueret dele af, eller hele den pædagogiske læreplan,

Blandt de casestudier, der er gennemført på kommuneniveau, er der kun få af kommunerne, der har gjort sig tanker om, hvordan der skal følges op på dagtilbuddenes evalueringer. Flere steder gives der udtryk for, at det er oplagt at samtænke den pædagogiske læreplan med styringen og tilsynet med dagtilbuddene. Samtidig gives der udtryk for, at et stort tidspres blandt andet i forbindelse med kommunalreformen har bevirket, at tilsynsopgaven endnu ikke er blevet løftet i tilstrækkeligt omfang jf. også afsnit 3.2. Dette understøttes af en analyse af forvaltningschefernes spørgeskemabesvarelser, som viser at sammenlægningskommuner i mindre end ikke-sammenlægningskommuner har givet tilbagemeldinger på måderne nævnt i Tabel 5-29.

I casestudierne blandt dagtilbud er der som tidligere nævnt få erfaringer med at gennemføre evalueringer. De steder, hvor man har lavet en skriftlig evaluering og sendt den til kommunen, er der eksempler på, at det virker desillusionerende, at kommunen ikke har reageret på den. Andre steder har man prøvet at få tilbagemeldinger på et meget generelt plan, som derfor ikke opleves at være særligt anvendelige.

I en kommune har man dog gode erfaringer med at lave tilbagemeldinger i et ledernetværk med deltagelse af en pædagogisk konsulent. Dette opleves som en meningsfuld måde at lave tilbagemeldingerne på, da der samtidig er mulighed for at udveksle erfaringer mellem lederne af dagtilbuddene.

En lignende fremgangsmåde er nævnt i de åbne svar i spørgeskemaerne, i det man et sted har afholdt et fyraftensmøde med ekspertdeltagelse, hvor der var mulighed for at diskutere evalueringerne.

5.6 Sammenfattende vurdering

Spørgeskemaundersøgelsen blandt kommunale forvaltningschefer på dagtilbudsområdet i forbindelse med midtvejsevalueringen viste, at ca. halvdelen (49%) af de daværende kommuner havde udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation. Samme spørgeskemaundersøgelse i forbindelse med slutevalueringen viser, at lidt under

halvdelen af de nuværende kommuner (42%) har udarbejdet retningslinjer for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation. Tallene er ikke direkte sammenlignelige på grund af den ændrede kommunestruktur, men de understøtter resultaterne fra casestudierne, som tyder på, at nogle af de gamle kommuners retningslinjer er faldet bort, uden at nye er blevet udarbejdet.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt forvaltningschefer viser endvidere, at et flertal af kommunerne har stillet redskaber og aktiviteter til rådighed for dagtilbuddenes arbejde med dokumentation. Særligt udbredt er i den forbindelse støtte fra pædagogiske konsulenter (80% af kommunerne).

Casestudierne på både kommune- og dagtilbudsniveau tegner et billede af, at kommunerne har et begrænset fokus på arbejdet med dokumentation, og at der blandt dagtilbuddene er uklarhed om, hvad formålet med dokumentation er. Casestudierne tyder endvidere på, at der på kommunalt niveau kun i begrænset omfang har været fokus på at indhente dokumentation fra dagtilbuddene som grundlag for evalueringer af kommunens indsats på dagtilbudsområdet.

Arbejdet med dokumentation på dagtilbudsniveau kan have forskellige formål. For det første kan det have et eksternt fokus, hvor formålet er at informere forældre, forældrebestyrelse, forvaltning og politikere. Derudover kan formålet være internt som et redskab til intern drøftelse og planlægning. Endelig kan dokumentation anvendes som grundlag for systematiske evalueringer. Dokumentation anvendes i den forbindelse som grundlag for en vurdering af, om opstillede mål er nået.

Som det fremgår, er der således en tæt sammenhæng mellem dokumentation og evaluering, samtidig med at de er to grundlæggende forskellige aktiviteter.

Ved evaluering forstås således traditionelt en systematisk tilbagevende vurdering af om og hvordan, der er sammenhæng mellem metoder og aktiviteter set i forhold til det opstillede mål, og hvorvidt metoderne og aktiviteterne bidrager til at indfri de opstillede mål.

Både spørgeskemaundersøgelser og casestudier viser, at foto er den mest udbredte dokumentationsform (97% af daginstitutioner og 94% af dagplejen). Derudover benyttes i en vis udstrækning også skriftlige metoder som registrerings- og observationsskemaer (78% af daginstitutioner og 72% af dagplejen). I den forbindelse er det en klar konklusion, at arbejdet med pædagogiske læreplaner har medvirket til at øge brugen af dokumentation.

I relation til dette tyder casestudierne på, at der er stor forskel i systematikken i brugen af dokumentation. Casestudierne på dagtilbudsniveau tegner et billede af, at dokumentationsarbejdet i vid udstrækning foregår sporadisk, dvs. når der er tid og resurser til det. En eventuel systematik i arbejdet er i den forbindelse primært forbundet med hyppigheden og i mindre grad med indholdet og formålet med dokumentationen. I casestudierne ses således en klar tendens til, at dokumentationen mange steder reduceres til en formidling af "den gode institution", "den gode dagplejer" og "det glade barn" , dvs. snapshots af den pædagogiske praksis, hvor den konfliktfri praksis iscenesættes og genfortælles gennem dokumentation. Man kan spørge, hvor fotos er af det lærende barn, der kæmper med sine udfordringer med støtte fra de ansatte.

Samlet set vurderer evaluator, at arbejdet med dokumentation primært har et eksternt fokus, mens dokumentationen i mindre omfang anvendes internt til udvikling af den pædagogiske praksis, og i endnu mindre omfang til evaluering af den pædagogiske læreplan. Arbejdet med dokumentation i dagtilbuddene er således i vid udstrækning blevet en selvstændig disciplin, der er løsrevet fra arbejdet med den pædagogiske læreplan, men hvor dokumentationen bliver et formål i sig selv.

I det følgende vender vi blikket mod arbejdet med at evaluere den pædagogiske læreplan.

Evalueringen viser, at det endnu ikke er alle landets dagtilbud, der har erfaringer med at gennemføre en evaluering af den pædagogiske læreplan. En fjerdeldel af institutionerne (28%) har således endnu ingen erfaringer med at gennemføre en hel eller dele af en evaluering af den pædagogiske læreplan. Særligt i dagplejen er erfaringerne med at evaluere den pædagogiske læreplan få, idet ca. halvdelen (47%) endnu ikke har erfaringer med dette.

Casestudierne viser endvidere, at der eksisterer flere forskellige forståelser af evalueringsbegrebet blandt ledere og medarbejdere i dagtilbuddene. Der sættes for det første ofte lighedstegn mellem dokumentation og evaluering. Derudover er en fælles dialog i personalegruppen om, hvad der er mere eller mindre godt tilsyneladende en mere udbredt opfattelse af evalueringsbegrebet end en mere systematisk fremgangsmåde, der dels inddrager dokumentation og en vurdering i forhold til opstillede mål. På denne måde er evalueringsarbejdet kun i ringe omfang knyttet til læreplansarbejdet.

Evaluator vurderer således, at der hersker stor usikkerhed om evalueringsmetoder, herunder sammenhængen mellem mål, dokumentation og evaluering af den pædagogiske læreplan. På dagtilbudsniveau efterspørges således også evalueringsværktøjer og -metoder, der præciserer evalueringsbegrebet, og som kan hjælpe med at koble evaluering af hverdagens pædagogiske arbejde og den overordnede pædagogiske læreplan. I den forbindelse viser slutevalueringen, at kommunerne kun i begrænset omfang har haft fokus på dagtilbuddenes arbejde med at evaluere de pædagogiske læreplaner.

Slutevalueringen viser, at hele personalegruppen i dagtilbuddet som oftest involveres i evalueringerne af den pædagogiske læreplan i dagtilbuddet. Forældrebestyrelserne er ligeledes involveret i dette arbejde, hvilket de også skal være ifølge lovgivningen på tidspunktet for dataindsamlingen, men det varierer, hvor tæt inddragelsen er. Samlet set tegner der sig et billede af, at evalueringen primært har været gennemført af dagtilbuddenes ledelse og medarbejdere, mens forældrebestyrelsen har spillet en mere tilbagetrukket rolle.

Endvidere tyder casestudierne på dagtilbudsniveau på, at der intet samarbejde er mellem dagtilbud og børnehaveklasse i forbindelse med evalueringerne af de pædagogiske læreplaner.

Endelig kan det konkluderes, at evalueringerne af de pædagogiske læreplaner har spillet en begrænset rolle på kommunalt plan. Dels har tilbagemeldingerne på evalueringerne fra kommunerne til dagtilbuddene været begrænsede, dels har evalueringerne ikke spillet en betydende rolle i forhold til evalueringen af den kommunale indsats på dagtilbudsområdet.

6. Virkninger af arbejdet med pædagogiske læreplaner i dagtilbuddenes omgivelser

I dette kapitel analyseres forskellige virkningerne af arbejdet med de pædagogiske læreplaner i dagtilbuddenes omgivelser. Der er i høj grad tale om forskellige aktørers *oplevelser* af virkninger af de pædagogiske læreplaner, da der ikke er udviklet andre effektmål for arbejdet med de pædagogiske læreplaner.

Indledningsvis analyseres virkninger i forhold til kommunernes fokus på dagtilbudsområdet og på politikdannelsen i kommunerne. Dernæst analyseres virkningerne i forhold til samarbejdsrelationer i kommunerne og afslutningsvis i forhold overgange.

6.1 Virkninger på kommunernes fokus på dagtilbudsområdet og politikdannelsen

Arbejdet med de pædagogiske læreplaner har åbnet nye muligheder for kommunerne for at få bedre indblik i dagtilbuddenes arbejde. Processen omkring godkendelse af den pædagogiske læreplan, hvor kommunalbestyrelsen formelt skal godkende dagtilbuddenes pædagogiske læreplaner, giver i sig selv indblik i dagtilbuddenes tilgang til arbejdet. Endvidere giver læreplansarbejdet et udgangspunkt for opfølgning af dagtilbuddene i forbindelse med tilsynsbesøg, ligesom dagtilbuddenes evaluering af den pædagogiske læreplan giver kommunerne mulighed for at få indblik i dagtilbuddenes arbejde. I den forbindelse skal det nævnes, at kommunalbestyrelsen jf. dagtilbudsloven fremover årligt skal drøfte dagtilbuddenes evalueringer af den pædagogiske læreplan.

Tabel 6-1 nedenfor viser forvaltningschefernes vurderinger af, i hvilket omfang kommunen har fået bedre indblik i dagtilbuddenes arbejde som følge af de pædagogiske læreplaner. Det fremgår, at langt de fleste (88%) mener, at læreplansarbejdet har givet kommunen bedre indblik i dagtilbuddenes arbejde som følge af dette arbejde. Tallene skal dog ses i lyset af evalueringens resultater ovenfor, som viser, at kommunerne for det første endnu kun i ringe omfang har modtaget dagtilbuddenes evalueringer og i endnu sjældnere tilfælde samler systematisk op på dem (jf. afsnit 5.5). For det andet viser evalueringen, jf. afsnit 3.2, at pædagogiske læreplaner i begrænset omfang er tænkt sammen med kommunernes tilsynsbesøg. Det indblik, som kommunerne har fået i dagtilbuddenes arbejde, er derfor sandsynligvis primært i forbindelse med udarbejdelsen og godkendelse af den pædagogiske læreplan. Det kan således forventes, at de pædagogiske læreplaner i endnu højere grad vil give kommunerne indsigt i dagtilbuddenes arbejde, hvis kommunerne formår at skabe mere systematik i opfølgningen på dagtilbuddenes evalueringer af de pædagogiske læreplaner, i vejledningen til dagtilbuddene om evalueringsarbejdet og i tilsynet med dagtilbuddene.

Tabel 6-1. Forvaltningschefer: I hvilken grad har kommunen fået et bedre indblik i dagtilbuddenes arbejde som følge af de pædagogiske læreplaner?

	Procent
Slet ikke	3%
I ringe grad	9%
I nogen grad	45%
I høj grad	43%
I alt	100%

(n = 69)
Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

Casestudierne i kommunerne bekræfter, at arbejdet med de pædagogiske læreplaner har medvirket til at øge fokus på dagtilbudsområdet. I forbindelse med udarbejdelsen af de pædagogiske læreplaner er der flere eksempler på, at der er afholdt temamøder i kommunalbestyrelsen eller i det politiske udvalg om pædagogiske læreplaner. Det fremhæves af flere medarbejdere i forvaltningerne i casekommunerne, at der med det øgede fokus på dagtilbudsområdet er fulgt en øget forståelse af området, og at de pædagogiske læreplaner har været "en nøgle" for kommunen til forståelse af dagtilbudsområdet.

I casestudierne i kommunerne er det blevet undersøgt, i hvilket omfang læreplansarbejdet har haft en "tilbagevirkende" påvirkning af politikdannelsen i kommunerne. Imidlertid viser casestudierne ingen tegn på, at dette har fundet sted. Der er eksempelvis ingen tilfælde blandt casekommunerne på, at læreplansarbejdet har givet input til formuleringen af den sammenhængende børnepolitik eller andre politikker. Resultatet skal naturligvis ses i lyset af kommunalreformen, idet særligt sammenlægningskommunerne endnu har haft meget kort tid til at formulere politikker.

6.2 Virkninger på samarbejdsrelationer

Arbejdet med de pædagogiske læreplaner har givet nye muligheder for at styrke en række samarbejdsrelationer. Dels er der en række formelle krav om inddragelse af det kommunale forvaltningsniveau og forældrebestyrelsen i læreplansarbejdet, dels kan den pædagogiske læreplan medvirke til at styrke samarbejdsrelationerne gennem en øget tydelighed om dagtilbuddenes arbejde.

Samarbejde med forvaltningen og med andre dagtilbud
Midtvejsevalueringen viste, at ca. en tredjedel (32% af institutionslederne og 33% af dagplejelederne) af dagtilbudslederne vurderede, at samarbejdet med den kommunale forvaltning var blevet forbedret som følge af udarbejdelsesprocessen. Tabel 6-2 og Tabel 6-3 nedenfor viser institutions- og dagplejeledernes vurderinger af, i hvilket omfang arbejdet med den pædagogiske læreplan har ført til ændringer i forhold til samarbejdsrelationer med hhv. det kommunale forvaltningsniveau og andre dagtilbud.

Tabellerne viser, at der siden midtvejsevalueringen er sket et fald i andelen af dagtilbudsledere, der mener, at læreplansarbejdet har forbedret samarbejdsrelationerne med den kommunale forvaltning. Det er således kun 16% daginstitutionslederne og 33% af dagplejele-

derne, der vurderer, at de pædagogiske læreplaner har ført til en forbedring i denne samarbejdsrelation.

Tabel 6-2. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: I hvilken grad har arbejdet med institutionens pædagogiske læreplan ført til ændringer for den samlede børnegruppe i forhold til et tættere samarbejde mellem daginstitutionen / dagplejen og forvaltningen?

	Institutionsledere (n=821)	Dagplejeledere (n=55)
Slet ikke	51%	29%
I ringe grad	33%	38%
I nogen grad	15%	29%
I høj grad	1%	4%
I alt	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelser til institutionsledere og til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Ca. hver fjerde af institutionslederne (24%) vurderer, at samarbejdet med andre dagtilbud i nogen eller i høj grad er blevet tættere. Ser man på dagplejeledernes besvarelser, tegner der sig et lignende billede, om end en større del (36%) vurderer, at samarbejdsrelationen med andre dagtilbud er blevet styrket.

Casestudierne i de udvalgte dagtilbud peger ligeledes i retning af, at læreplansarbejdet ikke har øget samarbejdet mellem dagtilbuddene eller mellem dagtilbud og de kommunale forvaltninger. Casestudierne viser således, at det kommunale niveau har spillet en mindre rolle i forhold til *anvendelsen* af den pædagogiske læreplan end i forbindelse med *udarbejdelsen* af den pædagogiske læreplan, jf. kapitel 4. Dette er sandsynligvis en del af forklaringen på, at der er færre, der mener, at samarbejdsrelationerne er blevet styrket.

Tabel 6-3. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: I hvilken grad har arbejdet med institutionens pædagogiske læreplan ført til ændringer for den samlede børnegruppe i forhold til et tættere samarbejde med andre dagtilbud?

	Institutionsledere (n=828)	Dagplejeledere (n=57)
Slet ikke	44%	18%
I ringe grad	32%	47%
I nogen grad	20%	32%
I høj grad	4%	4%
I alt	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelser til institutionsledere og til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Samarbejdet med bestyrelse og forældre

Midtvejsevalueringen viste, at ca. halvdelen af både institutions- (51%) og dagplejelederne (44%) vurderede, at processen omkring udarbejdelse af den pædagogiske læreplan har forbedret samarbejdet med forældrebestyrelsen i nogen eller i høj grad.

Tabel 6-4 og Tabel 6-5 nedenfor viser, hvordan formændene for bestyrelserne for institutionerne og dagplejeordningerne vurderer, at læreplansarbejdet har påvirket samarbejdet mellem henholdsvis dagtilbuddet og forældrebestyrelsen og dagtilbudet og den øvrige forældregruppe.

Det fremgår, at mindre end halvdelen af bestyrelsesformændene (49% af institutionsformændene og 45% af dagplejeformændene) vurderer, at samarbejdet mellem dagtilbuddet og forældrebestyrelsen er blevet tættere som følge af læreplansarbejdet.

Tabel 6-4. Formænd for daginstitutionens og dagplejens bestyrelse: I hvilken grad vurderer du, at arbejdet med institutionens / dagplejens pædagogiske læreplan har ført til ændringer i forhold til et tættere samarbejde mellem daginstitutionen / dagplejen og forældrebestyrelsen?

	Institutionsformænd (n=581)	Dagplejeformænd (n=22)
Slet ikke	23%	18%
I ringe grad	28%	36%
I nogen grad	38%	36%
I høj grad	11%	9%
I alt	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til formændene for daginstitutionens og dagplejens bestyrelse, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 6-5 og Tabel 6-6 nedenfor viser hhv. dagtilbudsledernes og formændenes vurdering af, i hvilket omfang samarbejdet mellem dagtilbuddet og forældrene er blevet påvirket af læreplansarbejdet. Det fremgår, at kun en tredjedel (33%) af institutionsledere vurderer, at læreplansarbejdet i nogen eller i høj grad har ført til et tættere samarbejde mellem institutionen og forældrene (Tabel 6-5). Dette billede svarer således meget godt til forældrebestyrelsesformændenes vurdering (jf. Tabel 6-6). Blandt lederne af dagplejeordningerne er der en større andel, der vurderer, at samarbejdet mellem dagplejen og forældregruppen er blevet forbedret som følge af læreplansarbejdet (55% jf. Tabel 6-5). Dette tal er 43% i undersøgelsen blandt dagplejeformænd (jf. Tabel 6-6).

Som nævnt i kapitel 4 viser casestudierne, at forældregruppen bortset fra bestyrelsen spiller en meget perifer rolle i forhold til de pædagogiske læreplaner. Samtidig er der dog en del medarbejdere i dagtilbuddene, der i forbindelse med casestudierne har givet udtryk for, at den øgede faglige bevidsthed, som er fulgt af læreplansarbejdet, har givet en øget sikkerhed i forhold til forældrene. Flere både dagtilbudsledere og medarbejdere vurderer således, at dagtilbuddet er blevet mere tydelig i deres forventninger til forældrene.

Tabel 6-5. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: I hvilken grad har arbejdet med institutionens / dagplejens pædagogiske læreplan ført til ændringer for den samlede børnegruppe i forhold til et tættere samarbejde mellem daginstitutionen / dagplejen og forældre?

	Daginstitutionsledere (n=817)	Dagplejeledere (n=55)
Slet ikke	32%	9%
I ringe grad	34%	36%
I nogen grad	30%	51%
I høj grad	3%	4%
I alt	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere og dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 6-6. Formænd for daginstitutionens og dagplejens bestyrelse: I hvilken grad vurderer du, at arbejdet med institutionens / dagplejens pædagogiske læreplan har ført til ændringer i forhold til et tættere samarbejde mellem daginstitutionen / dagplejen og den øvrige forældregruppe?

	Institutionsformænd (n=556)	Dagplejeformænd (n=21)
Slet ikke	28%	24%
I ringe grad	37%	33%
I nogen grad	30%	33%
I høj grad	5%	10%
I alt	100%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til formændene for daginstitutionens og dagplejens bestyrelse, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Midtvejsevalueringen viste entydigt, at processen omkring udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan ikke har øget *interessen* for bestyrelsesarbejdet i *den samlede forældregruppe*. Således vurderede blot 14% af institutions- og dagplejebestyrelsesformændene, at dette var tilfældet. Resultaterne var mere blandede i forhold til interessen for bestyrelsesarbejdet blandt *bestyrelsesmedlemmerne*. Således vurderede ca. halvdelen af forældrebestyrelsesformændene (51% af både institutions- og dagplejebestyrelsesformændene), at processen omkring den pædagogiske læreplan i nogen eller i høj grad har skabt større interesse for bestyrelsesarbejdet blandt bestyrelsesmedlemmerne.

Tabel 6-7 og Tabel 6-8 nedenfor viser et lignende billede. Der er få af formændene, der vurderer, at læreplansarbejdet har skabt større interesse for bestyrelsesarbejdet generelt for forældregruppen (16% af institutions- og 29% af dagplejeformændene). Dette resultat styrkes af resultaterne af casestudierne i dagtilbud, hvoraf det fremgik, at forældrene har et

meget lille kendskab til læreplansarbejdet og kun sjældent oplever, at aktiviteter, dokumentation mv. begrundes med henvisning til den pædagogiske læreplan.

I forhold til bestyrelsesmedlemmernes interesse for læreplansarbejdet er det igen ca. halvdelen af forældrebestyrelsesformændene (41% og 45% af henholdsvis institutions- og dagplejeformændene), der vurderer, at interessen i bestyrelsesarbejdet er blevet styrket i nogen eller i høj grad.

Tabel 6-7. Formænd for daginstitutionens bestyrelse: I hvilken grad vurderer du, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… skabt større interesse for bestyrelsesarbejdet blandt medlemmerne af bestyrelsen? (n = 605)	28%	31%	34%	7%	100%
… skabt større interesse for bestyrelsesarbejdet i den øvrige forældregruppe? (n = 576)	46%	39%	14%	2%	100%
… øget forældrebestyrelsens indsigt i det pædagogiske arbejde i institutionen? (n = 619)	7%	11%	40%	41%	100%
… øget den øvrige forældregruppes indsigt i det pædagogiske arbejde i institutionen? (n = 577)	16%	36%	38%	10%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til formændene for daginstitutionens bestyrelse, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 6-8. Formænd for dagplejens bestyrelse: I hvilken grad vurderer du, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har…

	Slet ikke	I ringe grad	I nogen grad	I høj grad	I alt
… skabt større interesse for bestyrelsesarbejdet blandt medlemmerne af bestyrelsen? (n = 22)	9%	45%	45%	0%	100%
… skabt større interesse for bestyrelsesarbejdet i den øvrige forældregruppe? (n = 21)	38%	33%	29%	0%	100%
… øget forældrebestyrelsens indsigt i det pædagogiske arbejde i dagplejen? (n = 24)	0%	17%	38%	46%	100%
… øget den øvrige forældregruppes indsigt i det pædagogiske arbejde i dagplejen? (n = 21)	5%	52%	29%	14%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til formanden for dagplejens bestyrelse, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Slutevalueringen viser entydigt, at læreplansarbejdet har øget *forældrebestyrelsens indsigt* i det pædagogiske arbejde i dagtilbuddene. Således har et flertal på 81% af daginstitutionsformændene og 84% af dagplejeformændene svaret, at arbejdet med den pædagogiske læreplan i nogen eller i høj grad har øget indsigten i det pædagogiske arbejde. Dette resultat støttes op af resultaterne af casestudierne. I flere dagtilbud fremhæves det således, at den pædagogiske læreplan har givet et fast udgangspunkt for diskussionerne i bestyrelsen, som har bevirket, at diskussionerne er blevet mere målrettede. En institutionsleder udtrykker det på følgende måde: *"Tidligere blev det nemt til noget snik-snak. Men med læreplanerne er der noget reelt, man kan tale om."*

Ser man dernæst på, om arbejdet med pædagogiske læreplaner har øget *forældrenes indsigt* i dagtilbuddenes arbejde, tegner der sig et mere blandet billede. Det er således under halvdelen af formændene (48% af institutions- og 43% af dagplejeformændene), der vurderer, at læreplansarbejdet i nogen eller i høj grad har øget forældrenes indsigt i det pædagogiske arbejde.

6.3 Virkninger på overgange

Blandt intentionerne bag loven om de pædagogiske læreplaner er, at overgangen fra dagpleje til børnehave og fra dagtilbud til skolen skal styrkes som følge af læreplansarbejdet.

Midtvejsevalueringen viste, at samarbejdet mellem dagtilbud og skole ofte er veludviklet.

Midtvejsevalueringen viste samtidig, at det ikke er den pædagogiske læreplan, der anvendes til at skabe disse sammenhænge. Dette kommer til udtryk ved, at der ikke er samarbejde om den pædagogiske læreplan hverken mellem dagtilbud indbyrdes – for eksempel mellem en vuggestue/dagpleje, der afleverer børn til en børnehave – eller mellem dagtilbud og de skoler, der aftager børn fra dagtilbuddene. Der var således stort set heller ingen af de interviewede børnehaveklasseledere, der havde noget kendskab til de pædagogiske læreplaner.

Nedenstående tabeller giver et blandet billede af, om overgangene er blevet styrket som følge af læreplansarbejdet. Mens ca. halvdelen (52%) af dagplejelederne er enige i, at overgangen fra dagpleje/vuggestue til børnehave er blevet styrket som følge af læreplansarbejdet (Tabel 6-9), er det kun 27% af institutionslederne, der vurderer, at samarbejdet mellem dagplejen/vuggestuen og børnehaven er blevet styrket i forbindelse med børnenes overgang til børnehave (Tabel 6-10).

Dette billede genfindes blandt casestudierne, men der er også enkelte eksempler på, at samarbejdet mellem dagtilbud er blevet styrket som følge af læreplansarbejdet. Der er dog ikke eksempler på dagtilbud, der samarbejder om indholdet eller anvendelsen af den pædagogiske læreplan med henblik på at skabe en rød tråd, men der er eksempler på, at selve overdragelsen af børnene er blevet forbedret som følge af læreplansarbejdet. Der er således flere eksempler på, at der udarbejdes statusskemaer for de enkelte børn – struktureret efter læreplanstemaerne.

Tabel 6-9. Dagplejeledere: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om pædagogiske læreplaner?

	Meget uenig	Uenig	Enig	Meget enig	I alt
Arbejdet med pædagogiske læreplaner har styrket samarbejdet med daginstitutionerne i forbindelse med børnenes overgang til børnehave? (n = 50)	10%	38%	42%	10%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

Tabel 6-10. Institutionsledere: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om pædagogiske læreplaner?

	Meget uenig	Uenig	Enig	Meget enig	I alt
Arbejdet med pædagogiske læreplaner har styrket samarbejdet med dagplejen/vuggestuen i forbindelse med børnenes overgang til børnehave? (n = 694)	22%	51%	22%	5%	100%
Arbejdet med pædagogiske læreplaner har styrket samarbejdet med skolen i forbindelse med børnenes overgang til skolen (n = 682)	20%	47%	26%	7%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007
Note: Der indgår kun svar fra dagtilbud, der har udarbejdet en skriftlig pædagogisk læreplan eller som har påbegyndt drøftelsen af udarbejdelsen af en pædagogiske læreplan.

I forhold til overgangen fra dagtilbud til skole er det et flertal på ca. to ud af tre institutionsledere (67%), der er meget uenige eller uenige i, at arbejdet med pædagogiske læreplaner har styrket samarbejdet med skolen i forbindelse med børnenes overgang til skolen (Tabel 6-10). Tabel 6-11 nedenfor viser imidlertid, at forvaltningscheferne i kommunerne har en mere positiv opfattelse af dette spørgsmål. Dette bakkes op af enkelte af casestudierne,

hvor arbejdet med overgangen er blevet styrket som følge af eksempelvis øget brug af statusskemaer for det enkelte barn.

Langt de fleste casestudier viser imidlertid igen i slutevalueringen, at samarbejdet mellem dagtilbud og skole i de fleste tilfælde har været etableret længe, og at de pædagogiske læreplaner ikke har gjort en forskel i samarbejdet.

Tabel 6-11. Forvaltningschefer: Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn om pædagogiske læreplaner?

	Meget uenig	Uenig	Enig	Meget enig	I alt
Pædagogiske læreplaner skaber bedre overgange mellem dagpleje/vuggestue og børnehave for børn med særlige behov (dvs. socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap) (n = 56)	0%	25%	61%	14%	100%
Pædagogiske læreplaner skaber bedre overgange mellem dagpleje/vuggestue og børnehave for børn uden særlige behov (n = 60)	0%	22%	60%	18%	100%
Pædagogiske læreplaner skaber bedre overgange mellem dagtilbud og skole for børn med særlige behov (dvs. socialt udsatte børn, tosprogede børn og børn med handicap) (n = 57)	0%	35%	51%	14%	100%
Pædagogiske læreplaner skaber bedre overgange mellem dagtilbud og skole for børn uden særlige behov (n = 60)	0%	32%	53%	15%	100%

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007

6.4 Sammenfattende vurdering

I forhold til konkrete resultater af læreplansarbejdet viser evalueringen, at langt de fleste forvaltningschefer mener, at læreplansarbejdet har givet kommunen bedre indblik i dagtilbuddenes arbejde (88%). Kapitel 3 viser, at de pædagogiske læreplaner kun i begrænset omfang er tænkt sammen med kommunernes tilsynsbesøg og har ifølge casestudierne ikke påvirket politikdannelsen i de nye kommuner. Ligeledes viser kapitel 4, at kommunerne kun i ringe omfang har modtaget dagtilbuddenes evalueringer og i endnu sjældnere tilfælde samler systematisk op på disse. På den baggrund er det tilsyneladende i forbindelse med udarbejdelsen og godkendelsen af den pædagogiske læreplan, at kommunerne har fået et indblik i dagtilbuddenes arbejde.

Også formændene for forældrebestyrelserne har i kraft af læreplansarbejdet fået et øget indblik i det pædagogiske arbejde i dagtilbuddene (81% af institutions- og 84% af dagplejebestyrelsesformændene). Hvad angår den øvrige forældregruppe, viser evalueringen, at forældrene i et vist omfang har fået et styrket *indblik i* det pædagogiske arbejde som følge af de pædagogiske læreplaner. Dette er et godt udgangspunkt for et bedre samarbejde –

men indtil videre har det kun styrket dagtilbuddenes *samarbejdsrelationer* med forældrene i mindre omfang. Dette gælder også i forhold til forældrebestyrelsen

Således er der fra midtvejs- til slutevalueringen sket et fald i andelen af dagtilbudsledere, der mener, at læreplansarbejdet har forbedret samarbejdsrelationerne med den kommunale forvaltning (fra 32% og 33% af henholdsvis daginstitutions- og dagplejeledere i midtvejsevalueringen til henholdsvis 16% og 33% i slutevalueringen).

Denne udvikling skal blandt andet ses i lyset af, at det kommunale niveau har spillet en mindre rolle i forhold til *anvendelsen* af den pædagogiske læreplan end i forhold til *udarbejdelsen* af den pædagogiske læreplan.

Hvad angår resultater i forhold til overgange, viser evalueringen, at samarbejdet mellem dagtilbud og skole ofte er veludviklet, men at det ikke er den pædagogiske læreplan, der anvendes til at skabe disse sammenhænge. Dette kommer til udtryk ved, at der ikke er samarbejde om den pædagogiske læreplan hverken indbyrdes mellem dagtilbud eller mellem dagtilbud og skoler, der er aftagere af børn fra dagtilbuddene. Desuden har stort set ingen af de interviewede børnehaveklasseledere kendskab til de pædagogiske læreplaner hverken generelt eller konkret i forhold til de enkelte dagtilbud. Det er vores vurdering, at fraværet af eksternt samarbejde om den pædagogiske læreplan skal ses i lyset af, at den pædagogiske læreplan i dagtilbuddene betragtes som et internt arbejdsredskab, samt at der i kommunerne i et vist omfang var etableret et samarbejde om overgange før implementeringen af pædagogiske læreplaner.

7. Metodiske bemærkninger

I dette kapitel redegøres for de metoder, der ligger til grund for slutevalueringen.

7.1 Evalueringsgrundlag

Tidligt i evalueringen afholdt konsortiet en evalueringsworkshop med deltagelse af pædagogiske konsulenter ansat i kommunernes forvaltning, institutionsledere, dagplejeledere, pædagoger, børnehaveklasseledere, repræsentanter fra Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender samt evalueringens følgegruppe bestående af repræsentanter fra KL, BUPL, FOA og Børne- og Kulturchefforeningen. På evalueringsworkshoppen blev det diskuteret, hvilke spørgsmål der er relevante at få afdækket i evalueringen.

Med udgangspunkt i evalueringsworkshoppen, udbudsmaterialet og konsortiets tilbud har konsortiet udarbejdet et evalueringsgrundlag, som har ligget til grund for den efterfølgende dataindsamling. I evalueringsgrundlaget er det specificeret, hvilke spørgsmål der søges besvaret i evalueringen, hvilke spørgsmål der skal afdækkes i den landsdækkende undersøgelse, og hvilke spørgsmål der skal afdækkes i casestudierne på kommunalt og dagtilbudsniveau.

7.2 Landsdækkende undersøgelse

Der er gennemført spørgeskemaundersøgelser blandt forvaltningschefer på børneområdet, samt blandt ledere og bestyrelsesformænd for dagtilbud. Undersøgelserne blandt ledere og formænd er gennemført blandt såvel daginstitutioner som dagplejeordninger, således at der i alt er gennemført fem spørgeskemaundersøgelser.

Der er gennemført en spørgeskemaundersøgelse i forbindelse med både midtvejs- og slutevalueringen. Spørgeskemaundersøgelsen i forbindelse med midtvejsevalueringen blev gennemført i marts/april 2006, mens undersøgelsen i forbindelse med slutevalueringen blev gennemført i maj/juni 2007. Der er redegjort for gennemførelsen af førstnævnte undersøgelse i midtvejsrapporten. I det følgende redegøres for gennemførelsen af spørgeskemaundersøgelsen i forbindelse med slutevalueringen.

Fremgangsmåde

Spørgeskemaerne er blevet udarbejdet af konsortiet på baggrund af temaerne i evalueringsgrundlaget. Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender og evalueringens følgegruppe har kommenteret spørgeskemaerne.

Skemaerne er inden udsendelsen blevet afprøvet gennem en pilottest med repræsentanter for hver af de fem målgrupper i forhold til at teste emner, spørgsmål, svarkategorier og begreber. Pilottesten foregik ved, at spørgeskemaerne blev sendt til deltagerne i pilottesten, som efterfølgende blev kontaktet telefonisk med henblik på at indhente deres kommentarer og forslag til forbedringer af skemaerne. De endelige skemaer blev udarbejdet på baggrund af disse kommentarer.

Spørgeskemaundersøgelserne er gennemført som kombinerede internetbaserede og postale undersøgelser. I følgebrevet blev deltagerne gjort opmærksom på muligheden for at udfylde skemaet på internettet. Der er udsendt to skriftlige erindringsskrivelser efter svarfristens udløb.

Spørgeskemaet til *forvaltningschefer* på børneområdet er sendt til alle landets 98 kommuner. Der er indkommet besvarelser fra 72 kommuner, hvilket giver en svarprocent på 73%.

Spørgeskemaet til *daginstitutionsledere* er udsendt til 1.500 daginstitutioner. Daginstitutionerne er udvalgt på baggrund af en særkørsel foretaget af Danmarks Statistik over samtlige daginstitutioner i landet. Danmarks Statistik får oplysningerne indberettet fra kommunerne en gang om året. Oplysningerne er senest indberettet i 2005. Danmarks Statistik har dog kun adgang til oplysninger om *antallet* af privat etablerede børnehaver i kommunerne og ikke kontaktoplysninger for de enkelte institutioner. Ved telefonisk kontakt er der blevet indsamlet kontaktoplysninger på disse institutioner.

For at sikre et tilstrækkeligt stort datagrundlag fra vuggestuer er der lavet en disproportional stratificeret udvælgelse af daginstitutioner. Vuggestuer udgør 10% af den samlede population af daginstitutioner. I den udvalgte stikprøve på 1.500 institutioner udgør vuggestuerne 20%. De øvrige dagtilinstitutionstyper er udvalgt simpelt tilfældigt. Som følge af den disproportionale stratificerede udvælgelse er besvarelserne efterfølgende blevet vægtet, så de er repræsentative for undersøgelsespopulationen. Der redegøres for dette nedenfor.

Spørgeskemaet blev udsendt til de samme institutioner som i forbindelse med midtvejsevalueringen. Ved midtvejsevalueringen blev 19 af de udvalgte institutioner udeladt af undersøgelsen pga. adresseændring, pga. at institutionen er nedlagt, eller fordi institutionen er ændret til en type, der ikke laver en pædagogisk læreplan. I forbindelse med slutevalueringen er yderligere 24 institutioner blevet udeladt af undersøgelsen af de samme årsager, hvilket resulterer i en undersøgelsespopulation på 1.457 institutioner. Af disse besvarede 879 institutionsledere spørgeskemaet, hvilket giver en svarprocent på 60%.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt *formænd for institutionernes forældrebestyrelser* er gennemført blandt de samme 1.457 institutioner. I denne undersøgelse er der således ligeledes tale om en disproportional stratificeret udvælgelse, og de indkomne besvarelser er derfor ligeledes efterfølgende blevet vægtet.

Rent praktisk er undersøgelsen gennemført ved, at institutionslederne i følgebrevet er blevet bedt om at videregive spørgeskemaet til institutionens formand. Der er indkommet besvarelser fra 676 formænd, hvilket giver en svarprocent på 46%.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt *dagplejeledere* er gennemført blandt dagplejeledere i alle landets 98 kommuner. Der er indkommet besvarelser fra 69 kommuner, hvilket giver en svarprocent på 70%.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt *formænd for dagplejeordningernes forældrebestyrelser* er gennemført blandt dagplejeledere i alle landets 98 kommuner. Undersøgelsen er gennemført ved, at dagplejelederne i følgebrevet er blevet bedt om at videregive spørgeskemaet til dagplejens formand. Der er indkommet besvarelser fra 39 formænd, hvilket giver en svarprocent på 40%.

Tabel 7-1 nedenfor opsummerer udvælgelsesmetoden, antal indkomne besvarelser og svarprocenten for hver af de fem målgrupper.

Tabel 7-1: Målgrupper, udvælgelse og svarprocenter i den landsdækkende undersøgelse

Målgruppe	Udvælgelse	Antal indkomne besvarelser	Svarprocent
Forvaltningschefer på børneområdet	Totalundersøgelse	72	73%
Institutionsledere i vuggestuer, børnehaver og integrerede institutioner	Disproportional stratificeret udvælgelse	879	60%
Dagplejeledere	Totalundersøgelse	69	70%
Formænd for forældrebestyrelser for vuggestuer, børnehaver og integrerede institutioner	Disproportional stratificeret udvælgelse	676	46%
Formænd for forældrebestyrelser for dagplejen	Totalundersøgelse	39	40%

Som det fremgår af tabellen, er svarprocenterne for undersøgelserne blandt forvaltningschefer, institutionsledere og dagplejeledere relativt høje, mens svarprocenterne for de to undersøgelser blandt formænd er relativt lave.

I det følgende afsnit laves der en analyse af de indkomne besvarelsers repræsentativitet, herunder om svarprocenterne kan forventes at have betydning for fordelingen af de indkomne svar.

Indkomne besvarelsers repræsentativitet
Tabel 7-2 viser fordelingen af institutionstyper blandt alle landets institutioner, og hvordan denne fordeling ser ud blandt de indkomne besvarelser i undersøgelsen blandt henholdsvis institutionsledere og daginstitutionsformænd.

Tabel 7-2: Institutionstype – population og indkomne besvarelser

	Population af institutioner (n=4742)	Institutionsledere (n=879)	Formanden for daginstitutionens bestyrelse (n=676)
Aldersintegreret institution	**41%**	35%	37%
Børnehave	**49%**	45%	46%
Vuggestue	**10%**	20%	17%
I alt	**100%**	100%	100%

Det fremgår af tabellen, at der som forventet på grund af den disproportionale stratificerede udvælgelse er en overrepræsentation af besvarelser fra vuggestuer i begge de to undersø-

gelser. Således er 10% af landets institutioner vuggestuer, mens henholdsvis 20% og 17% af besvarelserne i de to undersøgelser blandt institutioner er fra vuggestuer. Af denne grund er alle resultaterne af undersøgelserne blandt institutionsledere og institutionsformænd vægtet efter institutionstype, sådan at besvarelserne svarer til fordelingen i populationen.

Tabel 7-3: Institutionernes ejerform – population og indkomne besvarelser

	Population af institutioner (n=4742)	Institutionsledere (n=890)	Formanden for daginstitutionens bestyrelse (n=681)
Kommunalt ejerskab	**70%**	67%	69%
Selvejende	**29%**	32%	30%
Privat ejerskab	**1%**	1%	1%
I alt	**100%**	100%	100%

Tabel 7-3 viser ejerformen af daginstitutionerne i henholdsvis populationen af daginstitutioner og blandt de indkomne besvarelser. Det fremgår, at fordelingen i de indkomne besvarelser svarer til fordelingen i populationen.

Tabel 7-4: Øst/vest – populationer og indkomne besvarelser

	Institutionsniveau			Kommuneniveau			
	Population af institutioner (n=4742)	Formanden for daginstitutionens bestyrelse (n=676)	Institutionsledere (n=879)	**Population af kommuner (N=98)**	Forvaltningschefer for dagtilbuddene (n=72)	Dagplejeledere (n=69)	Formanden for dagplejens bestyrelse (n=39)
Øst for Storebælt	**48%**	47%	50%	**47%**	47%	52%	44%
Vest for Storebælt	**52%**	53%	50%	**53%**	53%	48%	56%
I alt	**100%**	100%	100%	**100%**	100%	100%	100%

Tabel 7-4 viser, hvordan respondenterne i de fem undersøgelser fordeler sig henholdsvis øst og vest for Storebælt. Det fremgår, at 48% af landets daginstitutioner ligger øst for Storebælt, mens 52% ligger vest for Storebælt. Det ses, at de indkomne besvarelser i de to undersøgelser på institutionsniveau svarer meget godt til denne fordeling.

Tabellen viser endvidere, at fordelingen af respondenter øst og vest for Storebælt for de indkomne besvarelser i undersøgelserne på kommuneniveau, dvs. undersøgelserne blandt forvaltningschefer, dagplejeledere og dagplejeformænd, heller ikke adskiller sig nævneværdigt fra populationen af kommuner.

Der er således ikke afvigelser på hverken institutions- eller kommuneniveau i forhold til en geografisk repræsentation af respondenter i undersøgelsen, der giver anledning til at foretage sig yderligere for at sikre, at besvarelserne svarer til fordelingen i populationen.

Tabel 7-5: Kommunestørrelse – populationer og indkomne besvarelser

	Institutionsniveau			Kommuneniveau			
	Population af institutioner (n=4751)	Formanden for daginstitutionens bestyrelse (n=676)	Institutionsledere (n=879)	**Population af kommuner (N=98)**	Forvaltningschefer for dagtilbuddene (n=72)	Dagplejeledere (n=69)	Formanden for dagplejens bestyrelse (n=39)
Op til 29.999	**9%**	10%	9%	**26%**	25%	25%	23%
30.000 til 59.999	**38%**	34%	36%	**49%**	50%	48%	54%
60.000 til 89.999	**20%**	22%	21%	**16%**	19%	19%	13%
90.000 og derover	**33%**	35%	34%	**9%**	6%	9%	10%
I alt	**100%**	100%	100%	**100%**	100%	100%	100%

Tabel 7-5 viser, hvordan de indkomne besvarelser fordeler sig med hensyn til kommunestørrelse. Det fremgår, at besvarelserne på institutionsniveau afspejler fordelingen af institutioner i populationen ret præcist, idet den største afvigelse er på 4 procentpoint.

På kommuneniveau er den største afvigelse på 5 procentpoint. Således har 49% af kommunerne en størrelse på 30.000 til 59.999 indbyggere, mens 54% af dagplejeformændene, der har besvaret skemaet, repræsenterer kommuner af denne størrelse. Afvigelserne er dog ikke af en størrelse, der giver anledning til at foretage sig yderligere.

Alt i alt er der ikke noget i de gennemførte analyser af repræsentativiteten, der tyder på, at spørgeskemaundersøgelserne ikke er repræsentative. Den største usikkerhed knytter sig til undersøgelserne blandt formænd for forældrebestyrelserne, da svarprocenten for disse to undersøgelser er lavest. Særligt er svarprocenten på 40% i undersøgelsen blandt dagplejeformænd lav. Dertil skal det dog bemærkes, at de fleste af rapportens konklusioner vedrørende forældrebestyrelser belyses både i undersøgelsen blandt forældrebestyrelser og blandt lederne af dagtilbuddene.

Analysemetoder
Der er gennemført analyser af sammenhænge mellem baggrundsvariable og variablene i de tabeller, der afrapporteres i selve rapporten. Resultaterne af disse analyser er samlet i tabelform i bilagsmaterialet.

På grund af det lave antal respondenter i undersøgelserne på kommuneniveau har det ikke været muligt at gennemføre multvariate analyser. I stedet er der gennemført bivariate analyser. Afhængige og uafhængige variable er alle på minimum ordinalt måleniveau, hvorfor gamma er anvendt som sammenhængsmål. Signifikansniveauet (α) sættes i analyserne til 0,05.

For de to undersøgelser på institutionsniveau blandt institutionsledere og -formænd tillader antallet af respondenter, at der kan gennemføres multivariate analyser.

Inden analyserne er gennemført, er det undersøgt, i hvilken grad de uafhængige variable korrelerer med hinanden. I tilfælde med høj korrelation mellem to variable udelades den ene for at undgå problemer med multikollinearitet.

I tilfælde hvor den afhængige variabel er dikotom, er der gennemført multivariat logistisk regressionsanalyse.

I tilfælde hvor den afhængige variabel indeholder fire kategorier, er der ligeledes gennemført multivariat logistisk regressionsanalyse. Med logistisk regression forudsættes det, at den afhængige variabel indeholder to kategorier (en dummy-variabel). I de multivariate analyser omkodes afhængige variable med fire svarkategorier derfor til at bestå af to kategorier.

Analyserne er gennemført ved at undersøge, hvilke af de relevante baggrundsvariable (jf. afsnittet nedenfor) der har signifikant betydning for værdien på den afhængige variabel, når der kontrolleres for betydningen af de øvrige relevante baggrundsvariable. Signifikansniveauet (α) sættes i analyserne til 0,05.

I rapporten er der udelukkende afrapporteret sammenhænge mellem uafhængige og afhængige variable, hvis hhv. bivariate eller den logistiske regressionsanalyse afslører, at der er en sammenhæng, og hvis denne sammenhæng samtidig er interessant ud fra en substantiel fortolkning.

Baggrundsvariable i analyserne
Der indgår følgende baggrundsvariable i analyserne:

Undersøgelsen blandt forvaltningschefer:

- Kommunale rammer:
  - Kommunestørrelse (logaritme-transformeret) (Kilde: Danmarks statistik, 2007)
  - Sammenlægningskommune (Tabel 10-16) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007)

- Størrelsen af og karakteristika ved dagtilbudsområdet
  - Andel af daginstitutioner, der er puljeordning eller privatinstitution (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-11, Tabel 10-13 og Tabel 10-14) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007)
  - Samlet antal dagplejehjem (kommunale og dagplejelignende puljeordninger) pr. barn i alderen 0-3 år (udregnet ved hjælp af Tabel 10-15 og tal fra Danmarks statistisk) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til forvaltningschefer for dagtilbuddene, 2007; Danmarks statistik, 2007)

Undersøgelsen blandt institutionsledere:

- Institutionens karakteristika
  - Institutionstype (vuggestue, børnehave, aldersintegreret, anden institutionstype) (Tabel 10-21) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007)
  - Institutionens ejerform (kommunal, selvejende, privatinstitution/puljeordning) (Tabel 10-22) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsleder, 2007)

- Institutionens børnegruppe
  - Samlet antal børn (logaritme-transformeret) (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-23) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007)
  - Andel børn med særlige behov (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-23 og Tabel 10-24) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007)

- Personale i institutionen
  - Antal ansatte (pædagoger og pædagogmedhjælpere) pr. barn (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-23, Tabel 10-27 og Tabel 10-28) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007)
  - Andel pædagoger, dvs. antal medarbejdere, der er pædagoger (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-27 og Tabel 10-23) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007)

- Kommunale rammer:
  - Kommunestørrelse (befolkningstal) (logaritme-transformeret) (Kilde: Danmarks statistik, 2007)
  - Sammenlægningskommune (Tabel 10-29)

- Personlig baggrund
  - Køn (Tabel 10-18) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007)
  - Anciennitet som leder (logaritme-transformeret) (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-19) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007)

Undersøgelsen blandt dagplejeledere:

- Dagplejens karakteristika
  - Inddeling i distrikter (er udeladt i analysen, fordi der ikke er variation på variablen, hvilket skyldes et "spring" i spørgeskemaet) (Tabel 3-2) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007)
  - Aldersgrupper i dagplejen (Tabel 10-35) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007)

- Dagplejens børnegruppe
  - Samlet antal børn (logaritme-transformeret) (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-36, Tabel 10-37 og Tabel 10-38) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007)
  - Andel børn med særlige behov (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-36, Tabel 10-37, Tabel 10-38 og Tabel 10-40) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007)

- Personale i dagplejen
  - Antal dagplejere pr. barn (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-36, Tabel 10-37, Tabel 10-38 og Tabel 10-42) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007)

  - Antal dagplejepædagoger pr. dagplejer (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-42 og Tabel 10-43) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007)

- Kommunale rammer:
  - Kommunestørrelse (befolkningstal) (logaritme-transformeret) (Kilde: Danmarks statistik, 2007)
  - Sammenlægningskommune (Tabel 10-44)

- Personlig baggrund
  - Køn (Tabel 10-31) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007)
  - Anciennitet som leder (logaritme-transformeret) (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-32 og Tabel 10-33) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere, 2007)

Undersøgelsen blandt institutionsformænd:

Som baggrundsvariable indgår oplysninger om størrelsen af institutionens børnegruppe og om institutionernes personalegruppe. Disse oplysninger er hentet i undersøgelsen blandt institutionsledere.

- Institutionens karakteristika
  - Institutionstype (aldersintegreret, vuggestue, børnehave, anden institutionstype) (Tabel 10-21) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsformænd, 2007)
  - Ejerform af institutionen (kommunal, privat/puljeordning, selvejende) (Tabel 10-52) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsformænd, 2007)

- Institutionens børnegruppe
  - Samlet antal børn (logaritme-transformeret) (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-23) (Kilde: spørgeskemaundersøgelsen til institutionsledere, 2007)

- Personale i institutionen
  - Antal ansatte (pædagoger og pædagogmedhjælpere) pr. barn (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlaget for Tabel 10-23, Tabel 10-27 og Tabel 10-28) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsledere, 2007)

- Kommunale rammer:
  - Kommunestørrelse (befolkningstal) (logaritme-transformeret) (Kilde: Danmarks Statistik, 2007)
  - Sammenlægningskommune (Tabel 10-53)

- Personlig baggrund
  - Køn (Tabel 10-46) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsformænd, 2007)
  - Uddannelse (folkeskole, gymnasial, erhvervsfaglig, videregående, anden uddannelse) (Tabel 10-47) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsformænd, 2007)
  - Offentlig eller privat ansat (Tabel 10-48) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsformænd, 2007)

- Anciennitet som bestyrelsesmedlem (Tabel 10-49) (Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til institutionsformænd, 2007)

Undersøgelsen blandt dagplejeformænd:

Som baggrundsvariable indgår oplysninger om dagplejens børnegruppe og om dagplejens personalegruppe. Disse oplysninger er hentet i undersøgelsen blandt dagplejeledere.

- Dagplejens børnegruppe
  - Samlet antal børn (logaritme-transformeret) (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlag for Tabel 10-36, Tabel 10-37 og Tabel 10-38) (Kilde: spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere)

- Personale i institutionen
  - Antal dagplejere pr. barn (Tabel 10-36, Tabel 10-37, Tabel 10-38 og Tabel 10-42) (Kilde: spørgeskemaundersøgelse til dagplejeledere)

- Kommunale rammer:
  - Kommunestørrelse (befolkningstal) (logaritme-transformeret) (Kilde: Danmarks statistik, 2007)
  - Sammenlægningskommune (Tabel 10-60)

- Personlig baggrund
  - Køn (Tabel 10-55) (Kilde: spørgeskemaundersøgelse til dagplejeformænd)
  - Uddannelse (folkeskole, gymnasial, erhvervsfaglig, videregående, anden uddannelse) (Tabel 10-56) (Kilde: spørgeskemaundersøgelse til dagplejeformænd)
  - Offentlig eller privat ansat (Tabel 10-57) (Kilde: spørgeskemaundersøgelse til dagplejeformænd)
  - Anciennitet som bestyrelsesmedlem (logaritmetransformeret) (udregnet ved hjælp af tal, som udgør grundlag for Tabel 10-58) (Kilde: spørgeskemaundersøgelse til dagplejeformænd)

Fortolkning af resultaterne af analyserne
Resultaterne af de bivariate og logistiske regressionsanalyser kan ses i tabellerne i bilagsmaterialet.

I bilaget er angivet *signifikansniveauet* for uafhængige variable, hvor signifikansniveauet er 0,05 eller derunder. Signifikansniveauet er udtryk for, hvor sikker på man kan være på, at en sammenhæng ikke blot skyldes statistiske tilfældigheder. Hvis en variabel har et signifikansniveau på 0,05, betyder det eksempelvis, at man kan være 95% sikker på, at sammenhængen ikke blot skyldes statistiske tilfældigheder. I tabellen er signifikansniveauet angivet med symbolet *. Jo mindre signifikansniveauet er, desto mere sikker er man på, at sammenhængen ikke skyldes statistiske tilfældigheder.

I tabellerne i bilaget er endvidere angivet *sammenhængens retning*. Jf. ovenfor er sammenhængenes retning ved de bivariate analyser baseret på sammenhængsmålet gamma, mens

det ved de multivariate analyser er baseret på koefficienterne[7] i de logistiske regressionsanalyser.

Følgende eksempler kan illustrere fortolkningen af tabellerne. Fortolkningen er næsten den samme, uanset om analyserne er gennemført som bivariate eller multivariate analyser. Forskellen består i, at resultaterne af de bivariate analyser angiver retningen af sammenhængen, *når der kontrolleres for betydningen af de øvrige uafhængige variable i analysen*. Resultaterne af de bivariate analyser angiver udelukkende sammenhængens retning af den bivariate analyse.

Af tabellen i afsnit 11.1, der angiver resultaterne af de bivariate analyser for undersøgelsen blandt forvaltningschefer, fremgår det af tabellens anden linje, at der er en sammenhæng mellem kommunestørrelse, og forvaltningschefernes vurdering af om kommunalreformen vil medvirke til, at der kommer øget pædagogisk kvalitet i det pædagogiske arbejde. Det ses, at betydningen af kommunestørrelse er statistisk signifikant, og at signifikansniveauet er under 0,05 (ses af den ene stjerne *).

Endvidere ses det, at der er tale om en positiv sammenhæng (dette er angivet med (+)). Det fremgår af tabellen, at den laveste og højeste værdi på den afhængige variabel er henholdsvis meget uenig og meget enig. Den positive sammenhæng angiver derfor en tendens til, at jo større kommunen er, desto mere er forvaltningschefen enig i udsagnet om, at kommunalreformen vil medvirke til, at der kommer øget pædagogisk kvalitet i det pædagogiske arbejde.

Resultaterne i samme linie kan illustrere fortolkningen af betydningen af, om der er tale om en sammenlægningskommune eller ej. Det ses, at det har betydning for samme spørgsmål, om der er tale om en sammenlægningskommune, idet sammenhængen er signifikant, og at signifikansniveauet er under 0,01 (ses ved symbolet **). 'Ja' i parentesen i tabelhovedet angiver, at der er tale om en dummyvariabel, hvor 'ja' er den højeste værdi, som angiver, at der er tale om en sammenlægningskommune. (+) angiver, at der er tale om en positiv sammenhæng. Da 'ja' er den højeste værdi på den uafhængige variabel, betyder dette, at forvaltningschefer i sammenlægningskommuner i højere grad end forvaltningschefer i ikke-sammenlægningskommuner er enige i udsagnet om, at kommunalreformen vil medvirke til, at der kommer øget pædagogisk kvalitet i det pædagogiske arbejde.

I tilfælde, hvor den uafhængige variabel er på nominelt niveau, er det ved de bivariate analyser undersøgt, om der er signifikant forskel på den afhængige variabel mellem grupperne defineret af værdierne på den uafhængigevariabel variablen. Ved de bivariate analyser er Chi^2 anvendt som sammenhængsmål. Ved de multivariate regressionsanalyser er forskellene mellem grupperne defineret af værdierne på den uafhængige variabel undersøgt ved at skifte referencekategori i regressionsanalyserne.

Analyserne af, hvad der har betydning for, i hvilken grad institutionen har særlige aktiviteter for arbejdet med tosprogede børn (Tabel 4-5, spørgeskemaundersøgelsen blandt institutionsledere), kan illustrere, hvordan resultaterne skal fortolkes. I tabellen, der viser analyserne af de multivariate analyser for undersøgelsen blandt institutionsledere for dette spørgs-

[7] Kaldet odds ratio

mål (side 34 i bilagsmaterialet), står for det første "Forskel: 1-2: (-)*. Dette betyder, at der er signifikant forskel på, i hvilken grad aldersintegrerede institutioner (1) og vuggestuer (2) har særlige aktiviteter for tosprogede børn. Signifikansniveauet er under 0,05, hvilket ses af symbolet *. (-) illustrerer, at der er tale om en negativ sammenhæng, hvilket vil sige, at vuggestuer (2) i mindre grad end aldersintegrerede institutioner har særlige aktiviteter for tosprogede børn. Det ses endvidere, at der ikke er signifikant forskel på aldersintegrerede institutioner (1) og børnehaver (3). Derimod er der forskel på vuggestuer (2) og børnehavner (3). Der er tale om en positiv sammenhæng, hvilket vil sige, at børnehaver i højere grad end vuggestuer har særlige aktiviteter for tosprogede børn.

7.3 Casestudier blandt kommuner

Med henblik på at afdække kommunernes praksis i forbindelse med implementeringen af loven om pædagogiske læreplaner er der gennemført casestudier blandt 12 kommuner som grundlag for midtvejsevalueringen. Disse kommuner er som følge af kommunesammenlægningen blevet reduceret til otte kommuner, der er gennemført casestudier i som led i slutevalueringen. I begge evalueringsrunder meldte én kommune fra kort tid inden evalueringsaktiviteternes gennemførelse, hvorfor det af tidsmæssige årsager ikke var muligt at involvere yderligere en kommune i evalueringen. Der er således gennemført henholdsvis 11 og 7 casestudier i forbindelse med henholdsvis midtvejs- og slutevalueringen.

Udvælgelse af casekommuner

I tilrettelæggelsen af casestudierne er der taget udgangspunkt i, at kommunerne skulle være maksimalt varierende på en række forhold, som formodes at have betydning for implementeringen af loven om pædagogiske læreplaner og – på længere sigt – for betydningen af arbejdet med pædagogiske læreplaner.

I udvælgelsen af kommuner er der derfor taget afsæt i følgende forhold:

- Kommunestørrelse
- Kommunens socio-demografiske forhold
- Kommunens sammensætning og organisering af dagtilbud
- Strategier for implementering af læreplanerne

Herudover er kommunerne udvalgt ud fra en grundlæggende præmis om, at der både skulle deltage kommuner, som står over for en sammenlægning, og kommuner, der fortsætte som selvstændig kommune, fordi netop sammenlægningen kunne formodes at have indflydelse på, hvordan implementeringen af læreplanerne gribes an.

Fremgangsmåde i kommunecasestudierne

Casestudierne er indledt med en desk research med fokus på dels kommunale politikker og strategier på børneområdet, dels kommunal statistisk og opgørelser på dagtilbudsområdet med henblik på at tilvejebringe et forhåndskendskab til de lokale forhold forud for interviewene.

Den primære datakilde i casestudierne er interview med de primære aktører i kommunernes arbejde med implementeringen af loven om pædagogiske læreplaner.

I forbindelse med casestudierne er der i hver kommune gennemført følgende aktiviteter i forbindelse med slutevalueringen:

Tabel 7-6: Aktiviteter i kommunecasestudier

Målgruppe	Antal pr. casekommune
Desk research af kommunale politikker / strategier og statistisk på børne- / dagtilbudsområdet,	-
Formanden for børne- og ungeudvalget	1
Forvaltningschefen på børneområdet og medarbejdere i forvaltningen (ex. pædagogiske konsulenter)	1
Institutions- og dagplejeledere	1

Interviewene er gennemført med afsæt i en struktureret interviewguide med henblik på at skabe ensartethed i interviewene på tværs af kommunerne. Interviewguiderne er udarbejdet af konsortiet med afsæt i evalueringsgrundlaget. Ministeriet for Forbruger- og Familieanliggende, følgegruppen og eksperterne tilknyttet evalueringen har efterfølgende haft mulighed for at kommentere interviewguiderne.

Interviewene er gennemført af konsortieparterne og dokumenteret i form af dels båndoptagelser, dels interviewreferater. Derudover er der på baggrund af interviewreferaterne udarbejdet en samlet afrapportering for hver kommune, hvor de forskellige datakilder bringes i spil i forhold til at belyse de temaer, som indgår i denne rapport. Det er primært denne samlede afrapportering, der ligger til grund for anvendelsen af casestudierne i rapporten.

7.4 Casestudier blandt dagtilbud

Der var planlagt casestudier i 20 udvalgte dagtilbud i forbindelse med både midtvejs- og slutevalueringen.

Både i forbindelse med midtvejs- og slutevalueringen meldte ét dagtilbud fra ganske kort tid inden evalueringens gennemførelse, hvorfor det af tidsmæssige årsager ikke var muligt at rekruttere et andet dagtilbud til evalueringen. I begge evalueringsrunder er casestudierne derfor gennemført i 19 dagtilbud.

Udvælgelse af casedagtilbud

I udvælgelsen af dagtilbud til casestudier er der taget udgangspunkt i, at casedagtilbuddene skulle være maksimalt varierende på en række forhold, som formodes at have betydning for dagtilbuddets arbejde med den pædagogiske læreplan.

I udvælgelsen af casedagtilbud er der taget udgangspunkt i følgende forhold:

- Kommune
- Dagtilbudstype (dagpleje, vuggestue, børnehave, aldersintegrerede institutioner)
- Andel børn med særlige behov

Casedagtilbuddene er for det første udvalgt, så der er dagtilbud fra alle de otte casekommuner, der er udvalgt til evalueringen, jf. ovenfor.

For det andet er det sikret, at der er gennemført casestudier i forskellige typer af dagtilbud, dvs. i dagplejeordninger, vuggestuer, børnehaver og aldersintegrerede institutioner.

Da børn med særlige behov er et nøglespørgsmål i evalueringen, som samtidig kan forventes at have betydning for dagtilbuddenes arbejde med den pædagogiske læreplan, er dagtilbuddene udvalgt således, at der er variation mht. andelen af børn med særlige behov i dagtilbuddet.

Casestudierne er gennemført i de samme dagtilbud i midtvejs- og slutevalueringen. Efter evalueringen i forbindelse med midtvejsrapporten ønskede to dagtilbud ikke at deltage igen, hvorfor disse to dagtilbud er erstattet af andre.

Fremgangsmåde i dagtilbudscasestudierne
I forbindelse med casestudierne er der i hvert dagtilbud gennemført følgende aktiviteter i forbindelse med slutevalueringen:

Tabel 7-7: Aktiviteter i dagtilbudscasestudier

Målgruppe	Antal pr. casedagtilbud
Analyse af den pædagogiske læreplan	-
Interview med dagtilbudsledere (institutions- og dagplejeledere)	1
Fokusgruppeinterview med medarbejdere i dagtilbuddet	1
Fokusgruppeinterview med forældre, herunder repræsentanter for forældrebestyrelsen	1
Interview med børnehaveklasseledere for aftagerskoler	1-2
Observation	-
Børneværksted	1
Selvevaluering	1

Interviewene er gennemført med afsæt i en struktureret interviewguide med henblik på at skabe ensartethed i interviewene på tværs af dagtilbuddene. Interviewguiderne er udarbejdet af konsortiet med afsæt i evalueringsgrundlaget. Ministeriet for Forbruger- og Familieanliggender, følgegruppen og eksperterne tilknyttet evalueringen har efterfølgende haft mulighed for at kommentere interviewguiderne.

Interviewene er gennemført af konsortieparterne og dokumenteret i form af dels båndoptagelser, dels interviewreferater.

Analyse af den pædagogiske læreplan er gennemført inden besøget i dagtilbuddet med henblik på at afdække dagtilbuddets udformning af den pædagogiske læreplan. I den forbindelse er der fokuseret på at identificere eventuelle indsatsområder, eksempelvis i forhold til vægtning af læreplanstemaerne, indsatsen over for børn med særlige behov og, hvordan der arbejdes med dokumentation og evaluering.

Observation er gennemført med særligt fokus på de ændringer i dagtilbuddet, der af dagtilbuddet er fremhævet som indsatsområde eller som et resultat af arbejdet. Observationerne er blevet inddraget i interviewene med medarbejderne og har været en måde at starte medarbejdernes refleksioner på samt at konkretisere refleksionerne.

Børneværksted er gennemført i alle dagtilbud med børn i alderen 3-6 år. Formålet med børneværkstedet er at give børnene en stemme ved at inddrage dem i evalueringen af de pædagogiske læreplaner, og høre om deres oplevelse af hvad de lærer, og hvordan de lærer[8]. Der er udvalgt en situation/et forløb, planlagt eller ikke planlagt, som vurderes at have betydning for børnenes læring. Situationen/forløbet er blevet fotograferet, hvorefter de 4-5 billeder, som bedst illustrerer det, der er sket, er blevet udvalgt. Efterfølgende er tre-fire af de børn, der har deltaget, blevet interviewet med inddragelse af billederne. Under interviewet er børnene blevet bedt om at fortælle, hvad der skete, hvordan det var at være med, og hvad de lærte ved at være med. Resultatet af børneværkstedet er blevet inddraget i interviewet med medarbejderne i dagtilbuddet med henblik på at støtte medarbejdernes refleksioner om børnenes læring.

Selvevalueringerne er blevet udfyldt af dagtilbudslederne med inddragelse af medarbejderne. I skemaet er de blevet bedt om at beskrive, hvilke ændringer læreplansarbejdet har medført i dagtilbuddet, samt hvilke udfordringer, der er forbundet med læreplansarbejdet. Det udfyldte selvevalueringsskema er indgået som udgangspunkt for de gennemførte interview, hvor deltagerne er blevet bedt om at uddybe deres svar.

På baggrund af evalueringsaktiviteterne er der udarbejdet en samlet afrapportering for hvert dagtilbud, hvor de forskellige datakilder bringes i spil i forhold til at belyse de temaer, som indgår i denne rapport. Det er primært denne samlede afrapportering, der ligger til grund for anvendelsen af casestudierne i rapporten.

7.5 ERFA-seminarer

Gennem hele evalueringsforløbet har der ca. hvert halve år været afholdt ERFA-seminarer med deltagelse af repræsentanter fra de involverede casekommuner og -dagtilbud samt evalueringens følgegruppe. Formålet med ERFA-seminarerne har for det første været at skabe et forum for erfaringsudveksling mellem de deltagende aktører. For det andet har ERFA-seminarerne givet mulighed for at informere om forløbet i evalueringen, herunder hvilken rolle casekommunerne og -dagtilbuddene skulle spille heri. Endelig har ERFA-seminarerne givet mulighed for at præsentere foreløbige konklusioner og anbefalinger fra evalueringen og skabe diskussion af disse som led i udarbejdelsen af den samlede evaluering.

[8] Beskrivelsen har hentet inspiration fra Græsrøddernes Børnehave i Ballerup og fra flere projektet, som tidligere er gennemført af UdviklingsForum

8. Bilag: Indikatorer for pædagogiske læreplaners omfang og effekt

Som led i evalueringen skal der udpeges data og indikatorer for de pædagogiske læreplaners omfang og effekt, som skal kunne anvendes efter evalueringens afslutning til at følge udviklingen på området.

Tabellen nedenfor viser de indikatorer (venstre kolonne), vi foreslår, kan anvendes til at følge udviklingen på området. I den højre kolonne er angivet hvilken tabel svarene på dette spørgsmål fremgår af i nærværende undersøgelse, hvilken målgruppen spørgsmålet er blevet stillet til, samt den præcise spørgsmålsformulering.

I listen er der udelukkende inkluderet indikatorer, som baserer sig på survey-data. Årsagen til at der ikke er inkluderet registeroplysninger som eksempelvis antal børn, der udskyder skolestarten eller tildeling af støtteressourcer på dagtilbuds- og skoleområdet er, at de pædagogiske læreplaner kun er en blandt mange faktorer, der har betydningen for hvordan disse forhold udvikler sig. Indikatorerne opstillet nedenfor vedrører således udelukkende virkninger, som følger direkte af de pædagogiske læreplaner.

Tabel 8-1. Indikatorer for pædagogiske læreplaners omfang og effekt

Indikator	Tabel, målgruppe og spørgsmål
Omfang af pædagogiske læreplaner	Tabel 3-1. Dagsinstitutionsledere og dagplejeledere: Hvor langt er institutionen / dagplejen med udarbejdelse af en skriftlig pædagogisk læreplan?
Ændringer i forhold til metoder, aktiviteter, pædagogisk grundsyn, strukturelle ændringer i hverdagen som følge af dagtilbuddenes arbejde med den pædagogiske læreplan for hhv. den samlede børnegruppe og børn med særlige behov	Tabel 4-1, 4-2, 4-7 og 4-8: Daginstitutionsledere og dagplejeledere: I hvilken grad har arbejdet med institutionens / dagplejens pædagogiske læreplan ført til ændringer i forhold til metoder, aktiviteter, pædagogisk grundsyn og strukturelle ændringer i hverdagen?
Pædagogiske læreplaners betydning for børnenes udvikling	Tabel 4-9. Daginstitutionsledere, formænd for daginstitutionens bestyrelse, dagplejeledere og formænd for dagplejens bestyrelse: Hvor enig eller uenig er du i, at pædagogiske læreplaner er til gavn for alle børnene i institutionen / dagplejen med hensyn til deres generelle udvikling? Tabel 4-10 og 4-11. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: I hvilken grad vurderer du, at arbejdet med den pædagogiske læreplan har haft en positiv betydning for børnenes alsidige personlige udvikling, sociale kompetencer, sprog, krop og bevægelse, kompetencer ift. naturen og naturfænomener samt kompetencer ift. kulturelle udtryksformer og værdier?

Indikator	Tabel, målgruppe og spørgsmål
Pædagogiske læreplaners betydning for indsatsen overfor børn med særlige behov	Tabel 4-12. Institutionsledere, dagplejeledere og forvaltningschefer: Hvor enig eller uenig er du i, at pædagogiske læreplaner er til gavn for indsatsen over for børn med særlige behov?
Pædagogiske læreplaners betydning for samarbejdet om børn med særlige behov	Tabel 4-14. Forvaltningschefer, daginstitutionsledere og dagplejeledere: Hvor enig eller uenig er du i, at de pædagogiske læreplaner har bevirket, at det tværfaglige samarbejde om indsatsen over for børn med særlige behov er blevet forbedret?
Pædagogiske læreplaners betydning for igangsættelsen af en tidlig indsats overfor børn med særlige behov	Tabel 4-15. Forvaltningschefer: Hvor enig eller uenig er du i, at de pædagogiske læreplaner har bevirket, at kommunen er blevet bedre til at igangsætte en tidlig indsats overfor børn med særlige behov
Udbytte af pædagogiske læreplaner i forhold til anvendte resurser	Tabel 4-18. Daginstitutionsledere, dagplejeledere, formænd for daginstitutionens bestyrelse, formænd for dagplejens bestyrelse og forvaltningschefer: Hvor enig eller uenig er du i, at udbyttet af arbejdet med de pædagogiske læreplaner er for lille i forhold til de resurser, der bliver brugt på det?
Pædagogiske læreplaners betydning for arbejdet med dokumentation	Tabel 5-6. Daginstitutionsledre, formænd for daginstitutionens bestyrelse, dagplejeledere og formand for dagplejens bestyrelse: I hvilken grad har den pædagogiske læreplan medført en øget brug af dokumentation?
Kommunens indsigt i dagtilbuddenes arbejde	Tabel 6-1. Forvaltningschefer: I hvilken grad har kommunen fået et bedre indblik i dagtilbuddenes arbejde som følge af de pædagogiske læreplaner?
Pædagogiske læreplaners betydning for samarbejdsrelationer mellem dagtilbud, dagtilbud og forældrebestyrelse, dagtilbud og forældre samt dagtilbud og den kommunale forvaltning	Tabel 6-3. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: I hvilken grad har arbejdet med institutionens / dagplejens pædagogiske læreplan ført til ændringer for den samlede børnegruppe i forhold til et tættere samarbejde med andre dagtilbud? Tabel 6-4. Formænd for daginstitutionens og dagplejens bestyrelse. I hvilken grad har arbejdet med institutionens / dagplejens pædagogiske læreplan ført til ændringer for den samlede børnegruppe i forhold til et tættere samarbejde mellem daginstitutionen / dagplejen og forældrebestyrelse? Tabel 6-5. Daginstitutionsledere og dagplejeledere. I hvilken grad har arbejdet med institutionens / dagplejens pædagogiske læreplan ført til ændringer for den samlede børnegruppe i forhold til et tættere samarbejde mellem daginstitutionen / dagplejen og forældre? Tabel 6-2. Daginstitutionsledere og dagplejeledere: I hvilken grad har arbejdet med institutionens / dagplejens pædagogiske læreplan ført til ændringer for den samlede børnegruppe i forhold til et tættere samarbejde mellem daginstitutionen / dagplejen og forvaltningen?
Pædagogiske læreplaners virkninger på overgange fra dagpleje/vuggestue til børnehave samt fra børnehave til skole	Tabel 6-9 og 6-10. Dagplejeledere og daginstitutionsledere: Hvor enigeller uenig er du i, at pædagogiske læreplaner har styrket samarbejdet mellem dagpleje/vuggestue og daginstitutionerne i forbindelse med børnenes overgang til skole? Tabel 6-10. Daginstitutionsledere: Hvor enigeller uenig er du i, at pædagogiske læreplaner har styrket samarbejdet mellem daginstitutionerne og skolen i forbindelse med børnenes overgang til skole?

9. Bilag: Lovgrundlag

Lov om pædagogiske læreplaner
(ikrafttrædelse august 2004)

§ 1
I lov om social service, jf. lovbekendtgørelse nr.764 af 26.august 2003, som ændret senest ved § 2 i lov nr.1168 af 19.december 2003, foretages følgende ændring:

1. Efter § 8 indsættes:

§ 8 a. Det enkelte dagtilbud skal udarbejde en pædagogisk læreplan for børn i aldersgruppen 1/2-2 år og aldersgruppen fra 3 år til skolealderen, der giver rum for leg, læring og udvikling.
For den kommunale dagpleje udarbejdes læreplanen samlet for alle dagplejehjem tilknyttet den kommunale dagpleje.

Stk. 2. Den pædagogiske læreplan skal med udgangspunkt i sammensætningen af børnegruppen beskrive dagtilbuddets arbejde med mål for læring og indeholde overordnede pædagogiske beskrivelser af relevante mulige aktiviteter og metoder. Herudover skal det beskrives, hvordan udsatte børns læring understøttes. Læringsmålene er fælles overordnede mål for, hvilke kompetencer den pædagogiske læringsproces i dagtilbuddet skal lede frem imod, jf. stk.1. Socialminister en fastsætter nærmere regler for indhold af og overordnede mål for læring i dagtilbuddene.

Stk. 3. Dagtilbuddets forældrebestyrelse samt kommunalbestyrelsen godkender den pædagogiske læreplan. Læreplanen skal evalueres årligt af forældrebestyrelsen i dagtilbuddet med henblik på eventuel revision.«

§ 2
Loven træder i kraft den 1.august 2004.

Bekendtgørelse om temaer og mål i pædagogiske læreplaner
(ikrafttrædelse august 2004)

I medfør af § 8 a i lov om social service, jf. lovbekendtgørelse nr. 764 af 26. august 2003, fastsættes:

Kapitel 1
Formål og principper for læringen i dagtilbud

§ 1. Ophold i dagtilbuddet skal bidrage til, at børns læring understøttes, jf. lovens § 8. Det pædagogiske personale skal støtte, lede og udfordre børns læring, som børnene er medskabere af. Læringen sker både gennem spontane oplevelser og leg, samt ved at den voksne skaber eller understøtter situationer, der giver børnene mulighed for fornyelse, fordybelse, forandring og erfaring.

Stk. 2. Det pædagogiske personale skal sikre, at der i dagtilbuddet bliver sat fokus på alle barnets potentialer og kompetencer for at ruste det enkelte barn til at begå sig i livet. I tilrettelæggelsen af læringsmiljøer skal der tages hensyn til børns forskellige forudsætninger.
Stk. 3. Læringen i dagtilbuddet skal bidrage til at sikre en harmonisk overgang til fritidsliv og skolen.

Kapitel 2
Temaer og mål i pædagogiske læreplaner
§ 2. Der skal i alle dagtilbud efter serviceloven udarbejdes en pædagogisk læreplan, der behandler temaerne:
1) Barnets alsidige personlige udvikling (personlige kompetencer).
2) Sociale kompetencer.
3) Sprog.
4) Krop og bevægelse.
5) Naturen og naturfænomener.
6) Kulturelle udtryksformer og værdier.

Stk. 2. Den pædagogiske læreplan skal ikke nødvendigvis struktureres efter temaerne. Der kan anvendes andre inddelinger. Kommunen og dagtilbuddet kan lokalt supplere med andre temaer.

§ 3. Den pædagogiske læreplan skal indeholde mål og eventuelle delmål for, hvilke kompetencer og erfaringer den pædagogiske læringsproces skal give børn mulighed for at tilegne sig. Det skal endvidere fremgå, hvilke overvejelser om læringsmål, metoder og aktiviteter, der er i forhold til børn med særlige behov.

Stk. 2. Målene i den pædagogiske læreplan skal udarbejdes under hensyntagen til lokale forhold såsom dagtilbuddets geografiske placering, fysiske muligheder, børnegruppens sammensætning (alder, køn, handicap, sociale og kulturelle baggrunde samt sproglige forudsætninger m.v.), herunder aldersgrupperne fra ½ år til 2 år og fra 3 år og til den alder, hvor børnene begynder i skole. For aldersintegrerede dagtilbud kan der udarbejdes én læreplan, der tager hensyn til de to aldersgrupper.

Stk. 3. For dagplejen udarbejdes den pædagogiske læreplan for alle dagplejehjem i kommunen eller kommunens distrikter. Dagplejelignende puljeordninger kan enten følge den kommunale dagplejes pædagogiske læreplan, eller der kan udarbejdes en pædagogisk læreplan for alle dagplejelignende puljeordninger i kommunen eller kommunens distrikter.
S
tk. 4. Det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan dagtilbuddet dokumenterer og følger op på, om den pædagogiske læringsproces leder frem imod de opstillede mål.

Kapitel 3
Ansvar for udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan, godkendelse, opfølgning og evaluering

§ 4. Ledelsen i dagtilbuddet er over for forældrebestyrelsen og kommunalbestyrelsen ansvarlig for, at den pædagogiske læreplan bliver udarbejdet. Den pædagogiske læreplan skal beskrive, hvordan dagtilbuddet mere konkret vil arbejde med de anførte indholdstemaer, og hvordan det leder frem mod målene.

Stk. 2. Dagtilbuddets forældrebestyrelse samt kommunalbestyrelse godkender den pædagogiske læreplan, jf. lovens § 8 a, stk. 3, 1. punktum.

Stk. 3. Læreplanen skal evalueres årligt af forældrebestyrelsen i dagtilbuddet med henblik på eventuel revision, jf. lovens § 8 a, stk. 3, 2. punktum.

Stk. 4. I de tilfælde hvor en selvejende daginstitution ikke har en forældrebestyrelse, er det bestyrelsen, som varetager godkendelsen og evalueringen. I forhold til en puljeordning uden bestyrelse skal puljeordningen tage stilling til, hvordan forældrene foretager godkendelsen og den årlige evaluering.

Dagtilbudsloven (uddrag)
(ikrafttrædelse august 2007)

§ 8. Der skal i alle dagtilbud udarbejdes en skriftlig pædagogisk læreplan for børn i aldersgruppen 0-2 år og børn i aldersgruppen fra 3 år til barnets skolestart. Den pædagogiske læreplan skal give rum for leg, læring og udvikling af børn i dagtilbud. Ved udarbejdelsen af den pædagogiske læreplan skal der tages hensyn til børnegruppens sammensætning.

Stk. 2. Den pædagogiske læreplan skal beskrive dagtilbuddets mål for børnenes læring inden for følgende temaer:
1) Alsidig personlig udvikling.
2) Sociale kompetencer.
3) Sproglig udvikling.
4) Krop og bevægelse.
5) Naturen og naturfænomener.
6) Kulturelle udtryksformer og værdier.

Stk. 3. Den pædagogiske læreplan skal beskrive relevante pædagogiske metoder og aktiviteter, der iværksættes for at nå målene, og hvordan læreplanen evalueres.

Stk. 4. Det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvilke relevante pædagogiske metoder, aktiviteter og eventuelle mål, der opstilles og iværksættes for børn med særlige behov.

Stk. 5. For dagplejen udarbejdes den pædagogiske læreplan samlet for alle dagplejehjem eller distrikter tilknyttet den kommunale dagpleje.

§ 9. Lederen af dagtilbuddet er ansvarlig for at udarbejde og offentliggøre den pædagogiske læreplan.

Stk. 2. Lederen af dagtilbuddet er ansvarlig for, at den pædagogiske læreplan evalueres årligt. Lederen er i den forbindelse ansvarlig for at dokumentere, om de valgte pædagogiske metoder og aktiviteter opfylder de opstillede mål inden for temaerne i § 8, stk. 2 og 3. Lederen skal angive, hvordan dagtilbuddet vil følge op på resultaterne.

Stk. 3. Lederen af dagtilbuddet skal inddrage forældrebestyrelsen i udarbejdelsen, evalueringen og opfølgningen af den pædagogiske læreplan.

§ 10. Kommunalbestyrelsen skal godkende den pædagogiske læreplan.

Stk. 2. Kommunalbestyrelsen skal årligt drøfte evalueringerne, jf. § 9, stk. 2, og skal på baggrund af evalueringerne tage stilling til, om de giver anledning til yderligere handling fra kommunalbestyrelsens side.